

kovara hunerî, çandî û lêkolînî ya kurdên anatoliya navîn

bîrnebûn

ZIVISTAN 2006

"KAMBAXA VÊ SIRGÛNÊ"

Di folklorê kurdî de stranên xerîbiyê

29

Tesîra barkirinê li ser zimên
Elbistan - Pazarcık yöre tarihi ve kültürü üstüne
"Ağıtlama - şiir" in sesi Bejan Matur`la konuşma

bîrnebûn

ISSN 1402-7488

Tidskriften utkommer 4 nummer per år.
Sê mehan carê derdikeve/ Üç ayda bir çıkar.

Utges av Apec-Förlag AB

Hejmar 29, zivistan-2006

Ansvarig utgivare

Ali Çiftçi

Redaksiyon

A. Çiftçi, Dr. Mikailî, H. Erdoğan, M. Bayrak, İ. Türkmen
M. Duran, Muzaffer Özgür, Nuh Ateş, Seyfeyê Asê, Vahit Duran

Adress

Navnîşana li Swêdê
Box: 8121, SE 163 08, Spånga/Sverige
Telefaks: 0046-(0)8-761 24 90

E-post

info@birnebun.com

Internet

www.birnebun.com

Navnîşana li Almanyayê

Muzaffer Özgür/Birnebûn
Postfach 900348 , 51113 Köln/Almanya
Tfn: 0049-(0)172 298 24 51

Biha/Fiyat

Europa: 5 Euro • Türkiye: 2 500 000 TL.

Abone (ji bo du salan - 2 yıllık bedeli):

Swêd: 400 SEK • Ewropa: 40 Euro

İsveç hesap numarası

(Birnebûn) postgiro: 468 65 12-7

Almanya hesap numarası

M. Özgür, Stichwort "Birnebûn" Deutsche Bank-Köln
BIC: DEUTDEBKOE
IBAN: DE66 3707 0024 0591 2662 00
Konto Nr: 5912662 BLZ: 37070060

Belavkirin / Dağıtım

Türkiye

Ankara:

Dipnot Kitebevi, Selanik Caddesi No: 82/32
KIZILAY / ANKARA
Tfn: 0312-419 29 32

Anatolia Muzik Center

Cumhuriyet Mah. Turan Cad. No: 29 A

Polatlı-Ankara

Tfn.: 0090-312-622 94 36

İstanbul:

Selahattin Bulut/Medya Kitapevi

İstiklal Caddesi, Elhamra Pasaj No: 258/6, Beyoğlu

Çap / Baskı

Apec-Tryck AB

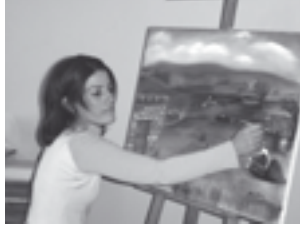
Tabloyek ji Filiz Ateş

Her nivîskar berpirsiyarê nivîsa xwe ye.
Mafê redaksiyonê heye ku nivîsên ji Birnebûnê
re tèn, serrast û kurt bike. Nivîs ger çap nebin jî,
li xwedî nayên vegerandin.

Waqa Kurdên Anatoliya Navîn li Swêdê û Komela
Ziman li Almanyayê piştgirên kovarê ne.

Wêneya berg: Filiz Ateş

- 2 Sersala nû, hêvî û daxwazên nû! - **Ali Çiftçi**
- 4 Nûçe
- 7 Gundiyên Şerefliyê li Danîmarkê hatin ba hev - **Ronî Zelalxwîn**
- 9 Hevpeyivek bi serokê SER-DERê, Doğan Durukan re - **Muzaffer Özgür**
- 12 Bi radyoya Zayele re hevpeyivek - **Ali Çiftçi**
- 15 Kurdistan, durûtiya dezgehên navnetewî û em - **Memo Şahin**
- 22 Dûrik(çarînên) gel ji hêla Sarizê - Berhevkar: **Mehmet Bayrak**
- 28 Sira Hemê - **Nuh Ateş**
- 31 Siya kurd li Thusisê - **Yusuf Yeşilöz**
- 33 Koma hawara kurdî
- 36 "Kambaxa vê sirgûnê" - **Rohat Alakom**
- 46 Tesira barkirinê li ser kurdên Anatoliya Navîn - **Nuh Ateş**
- 48 Helbest - **Seyfi Doğan, Ramazan Kesen, Xizan Şîlan**
- 52 Vejandina dîroka rasteqîn "Aristokratên Kurd: Torin" - **Dr. Zorab Aloian**
- 59 "Ağıtlama- şiiir" in sesi Bajan Matur`la konuşma - **Mehmet Bayrak**
- 63 Ankaralı Kürt Cemali`ye Ağıt
- 64 Ressam Filiz Ateş ile söyleşi - **Mem Xelîkan**
- 69 Elbistan - Pazarcık yöre tarihi ve kültürü üstüne - **Mehmet Bayrak**

Sersala nû, hêvî û daxwazên nû!

Sersala we ya nû pîroz be! Bi destpêka sersalê jiyaneke nû jî destpê dike. Bi jiyaneke nû re hêvî û daxwazên nû jî li meriv peyda dibin. Dewlet, organizasyonên navnetewî, şirket û partiyên siyasî, li gor dem û pêşketinên ku li rûyê dinyayê peyda bûne, bernamêyên nû didin pêş xwe û li gor wan îmkânên ku peyda bûne, xwe ji nû ve organize dikin.

Dema em li rewşa xwe dinêrin, em dibînin ku di hemû ew guhertin û îmkânên ku nû tên holê, însanên me di warê material û kar de hindik be jî, li gor zanebûn û îmkânên xwe, di jiyana xwe de, hinek guhertinan dikin. Lê dema em di warê çand (kultur), ziman û netewî de lê dinêrin, em dibînin ku tu guhartin û destkeftiyên ku hene bala wan nakişîne!...

Di warê çand û ziman de li gor dema salên 1960–1980î, îmkânên pir mezin peyda bûne; eger em ji dil bixwazin, êdî tu mineta me, ne ji dewleta û ne jî ji yên serdest maye. Em li gor van pêşketinên teknîkiyên ragîhandinê, li kuderê dinê be, dikarin hem zimanê xwe baş fêrbibin, hem jî hîne zarokên xwe bikin û çanda xwe bi riya zimên biparêzin û pêşda bibin.

Em hêvî dikin ku însanên me di sala nû de van îmkânên ku hatine peyda kirin, bînin ber çavan û xwedî

li ziman û çanda xwe derkevin, dakû sibê li hember zarokên xwe serberjêr nebin!...

Di van salên dawî de piraniya gundiyan ji kurdên Anatoliyê komele an waqfên gundên xwe ava kirin. Piraniya van gundan malperên bi navê gundên xwe jî vekirine. Meriv êdî dibîne ku xwedî li gund û warên xwe derketin bûye edetek û her ku diçe însanên me dibin xwediyê rêxistinên. Bi rêya van komelan û waqifan tên ba hev, ji bo pêştabirin û parastina çanda xwe hewl didin. Helbet ev karan, karên pîroz in. Her çiqas bi derengî be jî, ev xebatan, dê di pêşketina civaka van gundan de roleka pir pozitif bigrin.

Ji ber ku piraniya van rêxistinên li derweyî welêt tene ava kirin, di nav van de daxwaz û meylên kurdî zêde ne. Lê dema em hinekî bi hûr û kûr li ser kar û aktiviteyan ku ji aliyê van komelên gundan ve tene kirin, bifikirin; em bi rihetî dikarin bibînin, di aliyê ziman de kêmasiyên mezin jî dibin. Gelo çi ne ew kêmasiyên ziman?

- 1) Zimanê ku di şev û şahiyên de tê deng kirin, pir caran bi tirkî ye.
- 2) Di piraniya malperên van gundan de mesaj û gotar bi tirkî tene nivîsîn.
- 3) Navên tirkî li rêxistinên xwe dikin.

Em dê zêde li ser sebaba ku ji bo çî tirkî tê bi deng kirin dûr û dirêj rane-westin. Lê ya girîng ku piraniya wan bi zimanê xwe bi hev re deng dikin û baş jî pê dizanin. Dîsan jî dema axaftinekê an mesajekê, her çiqas dengên zimanê tirkî baş pê nizanibin jî, tu dinêrî her bi zimanê tirkî deng dikin. Bi ya me, ew fêrbûnek e ku ji kompleksa xwe biçûk dîtîne tê. Ev mesela, mesela xelkê bindest e. Lê, em pê dizanin ku ev hîsên wiha meriv dikare li ser xwe bavêje.

Hêvî û daxweza me ji van hemû rêxistinên gundên Anatoliyê û malperên wan ev e; ku hêdî zimanê kurdî bi kar bînin dakû bi xwe nebin hevkarê asîmîlekirina zarokên xwe. Hêdî west hatiye divê em ji kirinên xwe berpirs bin û zarokên xwe bi destê xwe fêrî kompleksa biçûk bûnê nekin!

Ji bo piraniya însanên li welatên xerîbiyê sersal û cejnên olî rolên xwe yên taybetî hene. Li xerîbiyê hesreta nas û dostan, dê û bavan, xwîşk û bira, ya bi salan, bi demeke pîr kurt be jî, di vê meha sersalê de hinek kêmbibe. Îmkana ku li hev bigerin an ziyareta hevûdû bikin, peyda dibe. Ji bo piraniya însanan demeke dilşahî û bextewariyê ye.

Ji bo însanên me yên ji Anatoliyê jî maneyeke vê ya taybetî heye. Ji ber qedera wan ya "koçberiyê" malbatek tenê jî nemaye ku merivên xwe li xerîbiyê tunebin!... Koçberiya koçberiyê her bi xwe re koçberiyên nû tîne. Gotineka skandinavi heye, dibêje: "*Yêki ku carêkê bû koçber, herdem koçber e.*" Ev gotina ji bo kurdên me yên ji Anatoliyê

û qedera wan ya koçberiyê rast e û rast li hev dike.

Ji ber koçberiyê, bi temamî nebejî, giraniya naveroka vê hejmarê li ser sirgûn û xerîbiyê ye. Bi nivîsên li ser sirgûniyê, helbest û stranên xerîbiyê ev hejmara hatiye dagirtin.

Rohat Alakom di nivîsa xwe ya bi navê "*Kampaxa vê sirgûnê*" de, stranên xerîbiyê şirove dike. Wî, stranên ku piraniya însanên me dikarin xwe tê de bibînin, bi çend wêne û karîkaturan ve neqîşandiye.

Nuh Atêş jî bi sernivîsa *Tesîra barkirinê li ser zimanê kurdên Anatoliya Navîn-II* li ser babeta koçberiyê radiweste.

Memo Şahîn bi sernivîsa *Kurdistan, durûtiya dezgehên nawnetewî û em* li ser rewşa organên nawnetewî û rastiya polîtîkaya wan ya li ser kurd û Kurdistanê tinê rojevê.

Mehmet Bayrak bi helbestvan Bejan Matur re û Mem Xelîkan jî bi hunermend Filiz Ateş re sohbetek kiriye. Hûn dê wan herdu hevpeyvînan bi zimanê tirkî bixwînin.

Mehmet Bayrak li ser çand û dîroka Elbistan-Pazarcik hin agahdariyan pêşkêşî xwendevanan dike.

Dost û emekdarên kovara me Bekir Dari û Şewket Özcan, di sala çûyî de dayîkên xwe winda kirin. Bila serê wan û malbatên wan sax be! Gorên dayikên wan bihişt bin!

Bimînin di xêr û xweşiyê de!

Pêşbirika çîrokan a kurdên Anatoliya Navîn

Şertên beşdarbûnê:

1. Divê çîrok bi kurdî be.
2. Her nivîskar bi tenê dikare bi çîrokekê xwe beşdar bibe.
3. Çîrok divê heta niha li tu ciheke nehatibe weşandin.
4. Çar nushên çîrokê, heger hebe bi dîsketê, kurtejiyan û adresa xwe heri dereng 31. 07. 2006an ji vê adresa jêrîn re bişîne:
Ziman, C/o Duran
Albertstr. 2 35576
Wertzlar /Almanya

Endamên jûriyê:

Alî Çiftçi,
Nûh Ateş
Yusuf Yeşilöz

Xelatên pêşbirikê

Yekemîn	500 €
Duyemîn	300 €
Sêyemîn	200 €

Encama pêşbirikê di 30ê îlona 2006an de tê îlan kirin. Tarîx û cihê xelatê piştê tê diyarkirin û xelat bi ahengek (merasimek) li xwediyên wan tê belav kirin. Çîrokên ku xelatê bigrin dê di kovara Bîrnebûnê de bên weşandin.

Orta Anadolu Kürtleri Öykü Yarışması

Katılım koşulları:

1. Kürtçe ile yazılmış olması,
2. Katılımcılar sadece bir öykü ile katılabilirler.
3. Yarışmaya katılacak öyküler daha önce yayınlanmamış olması
4. Öyküler 4 nüsha ve varsa disketleri ile beraber, yazarın kısa bir özgeçmişî ile iletişim adresleri de belirtilerek;
Ziman, C/o Duran
Albetstr. 2, 35576
Wetzlar/Almanya
adresine en geç 31 Temmuz 2006 tarihine kadar ulaştırılmaları gerekmektedir.

Jüri Üyeleri: Ali Çiftçi, Nuh Ateş
Yusuf Yeşilöz

Yarışma ödülleri

1. ye 500 €
2. ye 300 €
3. ye 200 €

Yarışma sonuçları 30 Eylül 2006 tarihinde ilan edilecek. Ödüller daha sonra belirtilen yer ve tarihte bir törenle sahiplerine verilecek. Dereceye giren öyküler *Bîrnebûn* dergisinde yayınlanacak.

Nehemîn Festîvala Gelawêjê

Nehemîn Festîvala Gelawêjê di 20ê meha 11an de weke hertim li Silêmaniyê dest pê kir. Festîval ji aliyê bingeha edebî û ronakbîrî Gelawêjê ve amade dibe. Di gotinên axêferên festîvalê de jî diyar dibû ku ev cara yekem bû ji bakurê Kurdistanê û ji Ewrûpayê mêvan beşdar dibûn. (Malmîsanij, Fîrat Cewerî, Alî Çiftçî, Hesenê Metê, Rohat Alakom, Murad Ciwan ji Swêdê, Tosinê Reşîd ji Australyayê, Azad Avci, Seyidxan Kurij ji Almanyayê, Abdullah Keskîn, Deniz Gunduz û hinek kesên din ji Stenbolê beşdar bûn.) Ji bilî mêvanên ku îsal ji Ewrûpayê û ji Bakurê Kurdistanê beşdarî festîvala Gelawêjê bûn, çend weşanxaneyan jî bi pirtûkên xwe reng dan Festîvala Gelawêjê. Weşanxaneya Vate, Weşanxaneya Apec, Weşanxaneya Nûdem, Weşanxaneya Avesta, Weşanxaneya Komalê pirtûkên xwe li Pirtûkxaneya Gewre (Silêmaniyê) bi gelek weşanxaneyên Faris, Ereb û kurdên Başûr re raxistin.

Di festîvalê de gelek xelat ji bo şair û nivîskarên ciwan hatin belavkirin. Festîvalê heft rojan dom kir.

Di roja 27ê meha 11yê 2005an de jî **Bingeha Xakê** beşa çap û ragihandinê li Kitêbxaneya Silêmaniyê zêrexelata *Pîremêrd* li sê nivîskarên kurd belav kir. Dezgeha Xakê ji sala 2001ê û vir ve, bi navê zêrexelata *Pîremêrd* her sal

Peykerê Pîremêrd li ber Kitêbxaneya Giştî li Silêmaniyê

nivîskarekî kurd xelat dike. Xelata sala 2001ê Şêrko Bêkes û xelata sala 2002an jî Qale Mereyî wergirti bû. Ji ber hinek sedemên nehezî, ev sê sal bûn zêrexelata *Pîremêrd* negêhîştibûn xwedyên xwe. Herweha ew xelatên salên mayî jî îsal hatin belav kirin. Dezgeha Bingeha Xakê, zêrexelata sala 2003an da Selîm Berekat, xelata 2004an da Şekroyê Xidoyê Mihoyî û xelata sala 2005an jî da Malmîsanij.

Dimenek ji pêşengehê

Zwischen den Welten Di nabêna cîhanan de DOKUMENTARFILM

Güli Doğan

Di nabêna cîhanan de

Nivîskar û derhenêr Yusuf Yeşilöz, di Portraita xwe ya pirtebeq de integrasyona biserketî ya Güli Dogan'a ku bi temenê neh salî jî gundekî Kurdan yê li Tirkîyê koçberî Swîsre dibe, rê dide.

Filmê wî **Di nabêna cîhanan de** (Zwischen den Welten) serpêhatiyên vê jina ku niha 35 salî ye, li cihê karê wê yê li daîreya Nufusê ya Winterthur, jiyana wê ya rojane, ya bi keçên û mêrê wê, bi hevalên wê yên swîsrî re, serdana wê ya ku bi nas û dostên bavê wê re, bi çand û adetên welatê xwe ve girêdayîne, rê dide.

Bi saya şeweyê vekirî yê Güli Dogan bi awayekî balkêş kevanê di navbera jiyana wê ya niha li Swîsre û bêrîkirina wê ya bo gundê wê yê li çiyê tê hîs kirin. Ew hewl dide ku zarokên xwe hînê çanda welatê xwe yê nû bike û hêvî dike ku ew di demeke dahatû de karibe riyekê jî bo adetên elewîyan rê veke.

Li gel dunyayên cihê film, çirokeke zewacê ya seyrî jî eşkere dike.

Dünyalar Arasında

Yazar ve film yönetmeni Yusuf Yeşilöz, çok yönlü bu film portresi ile 9 yaşında bir Kürt köyünden İsviçre'ye göç etmiş Gül Doğan'ın başarılı uyumunu konu ediyor.

Dünyalar Arasında (Zwischen den Welten) adlı bu film, bugün 35 yaşında olan Gül Doğan'ı nüfus dairesinde yaptığı memurluk işinde, iki kızı ve eşi ile olan günlük yaşamında, İsviçre'li arkadaşları ile ilişkilerinde ve içinden geldikleri kültüre hala sıkı bağlı olan babasının dostları ile birlikteliğini görüntülüyor.

Gül Doğan'ın açık ve samimi anlatımları ile film etkileyici bir şekilde bugünkü yaşamı ve özlemlerinin kaldığı köyü arasında gergin bir yay gibi bir bağ oluşturmuş. Kendi çocuklarına o kültürü tanıtmayı ve onları ileride Alevi gelenekleri ile tanıştırmayı arzu etmektedir. Film farklı dünyaların yanında, ayrıca emsalsiz bir evlilik hikayesini de anlatmaktadır.

Gundiyên Şerefliyê li Danîmarkê hatin ba hev

24ê meha 12an li Danîmark-Kopenha-
genê Gundiyên Şerefliyê bi şahiyê
hatin ba hev. Gundiyên Şerefliyê yên
ku li Danîmarkê dijîn, bi moreleke
bilind û coş beşdarê şevê bûn.

Di şevê de Axaftinên komîta rêve-
bir û serokê SER-DERê şûn de Prog-
rameke kulturî hatibû amedekirin.
Koroya Zarokan (Kurikan), Nurettin
Çiçek û koma xwe, Şehrîbana Kurdî
bi muzikên xwe yê xweşik beşdar
kêfxweş kirin. Yıldız Gültekin ku bi
navê **Kewê** tê nasîn bi standup ên xwe
gundiyên Şerefliyê dan ken û girî.

Yaşar Atık xelatê dide Bekir Durukan.

Komîteya şevê, ji bo programê sur-
priz jî hazir kiribûn. Di qışandina loto
de hemû beşdar ji bo xelatên mezin bi
dest bixin di nav heyecaneke mezin
de man.

Dawiya şevê, Komîteya rêveber, ji
bo xizmetkirina li gund spasiya Bekir
Çiftçi, Suat Coşkun û Bekir Durukan
kirin û xelat hatin dayîn.

Endamên komîteya karger ya gundê Şerefliyê
Bekir Çiftçi
Hüseyin Taşkıran
Doğan Durukan
Halil Atık
Şeref Yıldırım
Niyazi Öztürk
Meçit Coşkun

Şeva Hesarê

Komela Gundê Hesarê ji bo endamên xwe şahiyek amede kir. Li Bajarê Kopenhagê di 25ê meha 12an de gundiyan Hesarê hatin ba hev. Cara yekemîn bu ku gundî li derveyî welat li Danîmarkê dihatin ba hev. Di nav gundiyan Hesarê de heyecaneke mezin hebû. Malbat bi jin û zarokan, bi pîr û kalan ve beşdar bûn.

Tê zanîn ku gundê Hesarê giredayê Kuluyê ye û ji ber koçberiyê gund wêran bûye. Di nav gundiyan de li gund xwedî derketin eleqetê mezin heye. Hesarîyan ku li Danîmarkê û yên ku li çend welatên din yên li Evropa dijîn bi hevdu ditinên hev pîr kêfxweş bûn. Nêzîkî 250 kesî hatibûn şevê. Ciwanan li ber kilamên kurdî govend girtin û şahiyê heta nivê şevê dom kir.

Gundiyan Celikan-Yeşilyurt li Swisre hatin ba hev

Di 25ê meha 12an li bajare Zürîche gundiyan li Evropa dijîn bi amedekirina komela CAYVAKê hatin ba hev.

Ji Swisre, Almanya, Danemerk, Holland, Avusturya nezikeyî 400 kes beşdarî şevê bûn. Di şevêda Serokê Cayvakê kar û barê xwe yê sala 2005an bi raporekê pêşkeşî endamên xwe kir. Ji bo xizmetên li gund tînin kirin fikir û projên xwe anin ziman.

Di programa kulturî de sitranbêj û komên wan civan rakirin govendê. Bi taybetî stranbêjê aliyê me Osman Yılmaz stranên aliyê sitran.

Gundiyan Celika heta nivê şevê di atmosfereka germ da hevdu dîn û kefxweş bûn. Heta saleka din xatirê xwe ji hevdu xwestin.

Kongreya çaremîn a giştî ya Komela Ziman çêbû

Komela Ziman û Kultura Kurdên Anatoliya Navîn - bi kurtî ZIMAN di 29ê oktobra 2005an de li bajarê Wuppertalê yê Almanyayê kongra xwe ya 4 a çêkir.

Bi bejdariya piraniya endaman û mêvanên ji Weqfa Swêdê civîna dest pê kir. Di kongrê de rapora Komîta Rêvebirinê hat xwendin. Serokê komelê di rapora xwe de li ser karên sala derbasbûyî rawestî. Paşê jî rapora Komîta Çawdêr hat xwendin. Li gor rapora çawdêran hat xuya kirin ku komelê di sala debasbûyî de xebatên xwe li go destura xwe meşandiye û herwiha rapora aborî jî bi rêk û pêk bû. Kongrê komîta karger ya sala çûyîn rûspî kir. Piştî rûspîkirinê ji bo sala nû, ji piraniya endamên Komîta Karger ya sala derbasbûyî Komîta Karger ya nû hat hilbijartin.

Dîwan ji aliyê Mahmut Baran, Raşîd Karakaya û Îhsan Türkmen ve hat maşandin. Piştî gotar, daxwaz û pêşniyazan dîwanê ji bo komîta nû serkeftinê hêvî kir û kongre bi dawî anî.

Bi serokê komela Şerefliyê SER-DERÊ, Doğan Durukan re hevpeyvînek

*Birêz Dogan Durukan ji bo
xwendevanên me bi kurtayî kerem
ke xwe bide nasîn.*

– Birêz Muzaffer, ez ji bo dabûna we ya vê fersendê spas dikim. Ez di sala 1960an de, li gundê Şerefliyê ji dayik bûme. Dawiya sala 1972an hatim Danîmarkê ba bavê xwe. Heta demeke min kar kir, deh sal in ku restoranta min heye. Zewicî me û 4 zarokên min hene.

*Birêz Durukan, di destpêkê de gundê
xwe bide nasîn û ji bo komela we tu
dikanî bi kurtayî çi bêjî?*

– Gundê me Şerefli girêdayî Konya-Kulu ye. 37 km. dûrî qezeyê ye. Berê gundê me girêdayî Haymanayê bû. Di sala 1972an de derbasî Kuluyê bû. Eşîreta me Reşî ye, em Nasirî ne. Ji gundê me koçberiyê mezin çêbû. Li bajarên Tirkîyê û dewletên Ewropî bi cih bûne. Di salên dawiyê de gundiyên me vedigerin gundê xwe. Însanên me

yên li Ewropa xaniyên pir modern li gund çê dikin û gund şûn ve ava dikin.

Komela me SER-DERÊ di sala 2003an de bi destpêka komeka bi însiyatîv li vir hat damezrandin. Komela me di demeke bi nêzîk de xwe organîze kir û li welatên Ewropa gundiyên me kişand nav kar û bar. Endamên me li Swîsra, Almanya, Danîmark, Norvej û Swêdê hene. Me bi alikariya teknîkê di demeke kurt de têkilîyên xwe bi endemên xwe re danî.

Çima navê komela we ne bi kurdî ye?

– Di destpêka vî karî de li Tirkîyê jî avakirina komelê di fikrê me de hebû. Hûn jî dizanin li Tirkîyê ji bo ziman û kultura kurdî zordarî û qedexekirin hene. Ji bo avakirina komela me li Tirkîyê me nav bi tirkî lêkir. Bi xwe, navê gundê me Şerefli ye. Dernek yanî komele jî bi zimanê tirkî me daye. Bawer dikim va mesela girêdayiyê îmkan û heqan e.

Serokê komela Şereflîyê, SER-DERê birêz Doğan Durukan

Di nav gundîyên we de fikrê komel avakirinê çawa hate holê?

–Ez dikanim bêjim, em dibin tesîra faaliyetên sosyalî û hunerî yên li aliyê me de man. Bi taybetî ji destpêka kovera Bîrnebûnê di nav civaka Anatoliye Navîn de roleke mezin lîst. Civaka me ya Anatoliya Navîn ji aliyê sosyalî, kulturî û aborî de tesîreke mezin dît. Ev kar û barên me berdevam e. Gundên me yên din jî organîze dibin û rêxistinên xwe ava dikin. Gundiyên me ji bo xwedîderketina li gund û insanên xwe yên ku li wir dijîn xizmeteke bikin, dikevin pêşbirikê. Tiştên tene

holê tiştên baş in. Me dereng dest pê kir. Meriv nikane ji wan dûrkeve.

Heta niha we çi kar kir û di pêşerojê de hûn dixwazin çi bikin?

– Ji bo têkiliyên xurt di nav endam û gundiyên me de hebin, me malperek www.serefli.com hazir kir. Em, komita rêvebir bawer dikin ku hewcedariya me bi perwerdê heye. Ji bo wê, me li gund dibistan nû kir, qonexek ava kir. Ji bo qonaxa gund computer kirîn. Pirtûkxane amede kir, niha nêzîkî 400 pirtûkên me hene. Di pêşeroja me de heşînkirin û xweşkirina gund heye. Em ê di destpêka biharê de dest pê

bikin daran li gund daynin. Pirs a çop, av û wekî din di projeyên me de hene. Çend roj berê me şeva hevudû dîtina gundiyan me ya duyemîn amade kir. Li wir têkiliyan germ çêdibin, hesret û dert tên betalkirin. Salê carek be jî em dixwazin hersal şevê amade bikin.

Birez Dogan, kurdên Anatoliya Navîn li welatê Danîmarkê pir zêde ne, gundên din jî komelên xwe hene? Hûn nikanin bi hev re kar bikin, ji bo zarokên xwe, heqên xwe, ziman û kultura xwe kar bikin?

– Bi rasti em li vir kêmasiyên komel û rêxistinên koçberan dijîn. Ji bo wan kêmasiyên me, sîyasiyên Danîmarkî firsêda dibînin û heqên me biçûk û betal dikin. Em û çend gundên me yê ji Anatoliya Navîn yê ku komelên xwe avakirine hene. Armanca me li vir federasyona komeleyan avakirin bû. Di hazirî û têkiliyan me de, me fahm kir ku hem komele û hem gundî hîn ne hazir in. Di pêşerojê de ew jî hazir bin, em dikanin yekîtiyê çêkin. Em dikanin bi yekîtiya xwe li vir bi zêdebûna endamên xwe ji partiya sosyal demokrat a Danîmarkî şûnda hêza duyemîn ava bikin.

Ji bo komela we piştgiriya insanên gund we hûn çawa dibînin?

– Di nav gundiyan me de piştgiriyeke mezin heye. Ji bo civinên me yê

endam û civîna kongrê eleqê zêde heye. Ji bo endametiye, alikariye û karûbarên gund gundiyan me ji bo xizmetan dikevin rêzê.

Di civîn û şahîyan komelê de bi kîjan zimanê tê dengkirin?

– Em bi zimanê kurdî û tirkî dengdikin. Di nav kurmanciya me ya Anatoliya Navîn de gotinên tirkî pir zêde hene. Ji bo wê hevalên me car caran bi tirkî deng dikin. Lê belê kurmançî jî tim dikeve navbera dengkirina tirkî, çûnkî zimanê dayika me ye.

Li Kopenhage însanê Şerefliyê pir in. Hûn nikarin kursên zimanê dayîke -kurdî ji bo insanên xwe bi taybetî jî ji bo zarokên xwe organîze bikin, li wî welatî alikarî jî tê dayîn an na?

– Di civaka ku em tê de dijîn ji bo heq û azadiyan mirovan pir dewlemend e. Îmkan û şert hene. Ew girêdayiyê daxwaza me ye. Gerek em ji bo wan meselan kar bikin.

Di dawiyê de tu dixwazi çî bêjî, mesajek te heye?

– Ez carek din ji bo xwenasendina xwe û gundê xwe ku we firset da min, ez spas dikim. Kovera Birnebûnê ji bo kurdên Anatoliya Navîn divê herdem bijî. Ji bo ku di pêşerojê de karûbarên xwe bi awayekî zanistî bi pêşta bibe, pêwîst e ku em hemû piştgiriya wê bikin, spas!

Bi radyoya Zaye re hevpeyivek

Zaye ku maneya wê "dengvedan" e, beşa kurdî ya Radyoya Navneteweyî ya Swêdê ye û programa xwe ya pêşiyê di 6-ê kanûna paşiyê sala 2001ê de weşand. Weşanên Zaye ji roja 16 çile 2006 ve bûye rojane.

Hûn dikarin radyoya xwe bi xwendevanên me bidin nasandin! Wek nimûne, navê radyoya we çi ye? Radyoya we bi serê xwe ye yan di nav radyoya dewleta Swêde de beşek e?

– Zaye navê weşanên kurdî ya li radyoya Swêdê, (Sveriges Radio) ye. Gotina "zaye" tê wateya dengvedanê, bi swêdî "eko".

Di weşanên Zaye de bûyerên girîng yê li civaka Swêdê ciheke berferreh digrin. Herwekî din, rewşa kurdên li Swêdê ya civakî, çandî û siyasî xwedî cihekî din ê bingehîn e. Bûyerên li Kurdistan û cîhanê yê ku kurdên li Swêdê eleqeder dikin jî di weşanên Zaye de cih digrin.

Weşanên Zaye li ser erkên xizmeta civakî (Public Service) têne amadekirin. Yê ku ev wezîfe dane Radyoya Swêdê parlamento û hukumeta Swêdê ne. Radyoyeke serbixwe û bê alî ye. Mirov herweha nikare ji radyoya Swêdê re bibêje "radyoya dewletê".

Zaye xebat û nirxandina xwe bi helwesteke profesyonel, bi awayekî serbixwe û li ser bingehê rojnamevanîyê dike. Tu partiyek siyasî, rêxistinêk xwedî berjewendî, şîrket an jî hêzek nikare li ser hîlbijartina mijarên me an jî

awayên weşanên me bandora xwe bike an jî xwedî gotin be. Parastina zimanê kurdî yek ji erkên me yê bingehîn e.

Belê, radyo ji aliyê kîjan dezgehî ve tê fînanse kirin?

– Dezgeha ku weşanên bi kurdî (Zaye) fînanse dike, radyoya Swêdê ye ku ew bi xwe bi alîkariya lisansan (licensavgift till Radiotjänsten) tê fînanskirin. Her malbatek xwedî televîzyon an radyo li Swêdê salê 1920 kr (2005) ji bo lisansê pere dide. Bi vî awayî Radiotjänst salê 6 milyar kron pare berhev dike û ji van 37% didin radyoya Swêdê. Bi kurtî radyo, ne ji aliyê dewletê ve, yekser ji aliyê guhdaran ve tê fînanskirin.

Zaye ji kengî ve weşan dike?

Kîjan roj û rojê çend saetan weşan dike? Gelo kad û frenkansa radyoya we çi ne? Bi tenê li Swêdê tê guhdarî kirin an li welatên din jî mirov dikare guhdarî bike?

– Weşana yekem a Zaye di çilê 2001ê destpêkir û her hefte sê car bi giştî 60 deqîqe bernameyên cuda diweşandin.

Weşanên Zaye, beşa kurdî ya Radyoya Swêdê, ji roja 16ê çileyê 2006an ve bû rojane. Her êvarên nava hefteyê

Amadekar û berhemhênerên Zayele; Şukran Kavak, Zana Serin, Şîlan Diljen û Nasser Sina

di navbera saet 17:20 – 17:40 de mirov dikare li ser pêla **FM 89.6 khz** li Stockholmê û li ser pêla **P2** li herêmên din ên Swêdê guhdariya weşanên Zayele bike. Weşanên êvarê her şev di navbera saet 22.00 – 22:20 de li ser heman pêlî têne dubarekirin. Rojên şemiyar jî pişt nivro di navbera saet 13:30 – 14:00 de bernameyek me heye ku bûyerên girîng yê hefteyê û mijarên taybetî diweşîne. Bernameya şemiyê roja yekşemê li Stockholmê di navbera saet 11:30 – 12:00 têne dubarekirin. Ev bername herweha rojên şemî û yekşemê di navbera saet 18:00:18:30 (CET) de li ser pêla kurt 41 metre 7420 khz li derveyê welat têne belavkirin. Agahiyên berferêh yê li ser bernameyên Zayele, dem û pêlên

weşanên wê di malpera Zayele de cih digrin. Malper bi kurmacî û soranî têne amadekirin û her roj têne nûjenkirin. Mirov dikare bi rêya malperê guhdariya weşanên rojane û bernameyên taybetî bike. Adresa me ev e:

http://www.sr.se/rs/red/ind_kur.html

Hûn beşa kurdî bi kîjan zaravayên kurdî dikin? Ji bo her zaravayê çend kes kar dikin.

– Beşa kurdî bi zaravayên kurmacî û soranî weşan dike. Di beşa kurdî de çar kes kar dikin; sê kurmacî û yek soran. Lê, ên kurmacî jî soranî fêhm dikin û bi vî zaravayî bername çêdikin û yê soranî jî bi kurmacî jî dizane û bi vî zaravayî bername çêdike. Ji ber vê yekê di warê

temsîla van her dû zaravayan de he-
tanî niha tu pirsgirêk derneketine. Lê,
kêmasî di warê zaravayên dimilî (za-
zakî), hewramî, feylî û loranî de heye.
Ji bo derxistina pêş a van zaravayan
jî lêgerînên me dê di vê dema nû de
xurtir bibe.

Radyoya we xwediyê weşaneke çarwa ye? Yanî hûn nûçeyan didin, hevpey- vînan dikin, muzîkê didin?

– Zayele, nûçeyên rojane naweşîne.
Berpirsiyarên radyoya Swêdê ev biryar
dane. Lê Zayele bûyerên mezin ên di
rojê de lêkolîn dike û bi kurahî digi-
hîne guhdarên xwe. Prensîpa bingehîn
a nûçe û bernameyên aktuell ew e ku
divêt eleqederiya van bi kurdên Swêdê
re hebe an jî bandoreke li ser rewşa
kurdên Swêdê bike.

Wekî din, Zayele rewşa kurdên li
Swêdê û bûyerên ku eleqederiya xwe
bi kurdên li Swêdê re hene ji nêzîk
ve dişopîne û bi awayên (formatên)
bernameyên aktuel, magazîn û çandî
digihîjne guhdaran.

Zayale radyoyeke cuda û taybetî ye.
Li Swêdê gelek radyoyên herêmî hene,
radyoyeke muzîkê ye. Lê bûyerên çandî
yên kurdî, swêdî û navnetewî ji nêzîk
ve dişopîne. Bi gelek hunermend, stran-
bêj û muzîkvanên kurdan re hevpeyvîn
çêdike û wan bi tevî muzîk û stranan
diweşîne.

Hevpeyvîn, roportaj û dokumen-
terên radyoyî jî çend ji wan rêbazên
radyoyê yên bingehîn in ku em bi kar

tînin. Armanç ew e ku bi rengê profes-
syonel bernameyên bi kalîte bigihîjin
guhbaran.

Gelo daxwazê we ji guhdarên kurd heye?

– Ji bo meşandina weşanek baş her
radyoyek pêdivî bi danûstendinên gu-
hdarên xwe re heye. Em hêvîdar in ku
guhdar bi awayekî aktîv li weşanên me
guhdar bikin, nêrîn, rexne û pêşniyazên
xwe ji me re bi rê bikin. Herweha gelek
giring e ku guhdarên me di derbarê
bûyer, çalakî û pirsgirêkên xwe de, me
agahdar bikin û ji bo çêbûna berna-
meyên li ser pirsên cuda pêşniyazên
xwe pêşkêş bikin.

Spas ji bo agahdariya we!

Her êvarên nava hefteyê di navbera
saet 17:20 – 17:40 de mirov dikare li
ser pêla FM 89.6 li Stockholmê û li
ser pêla P2 li herêmên din ên Swêdê
guhdariya weşanên Zayele bike.

Ev bername herwuha rojên şemî û
yekşemê di navbera saet 18:00- 18:30
(CET) de li ser pêla kin 41 metre 7420
khz li derveyê welat tê belavkirin:

Saet 19:00an li Turkiye

Saet 19:00an li Sûriye

**Saet 20:00an li Kurdistan başûr
(Îraqê)**

Saet 20:30an li Îranê

Kurdistan, durûtiya dezgehên navnetewî û em

Nifûsa 168 dewletan ji ya Kurdan kêmtir e

Gelê kurd di nav rojên girîng de derbas dibe. Kevir û berdên ku dorberê Kurdistanê girtibûn û Kurdistan kiribûn zindan, ev çend sal in ku li parçeyekî ji cihê xwe liviyân. Êdî kes nikare kevir û berdên ku ji cihê xwe liviyane, dîwarê ku rûxaye, rast bike û têxe şûna xwe ya berê.

Dîroka gelê kurd, di destpêka sedsalan 21an de niha li başûrê Kurdistanê tê nivîsandin. Dijminên gelê me, neyarên gelê kurd hewl didin, dicivin, li berxwedidin ku çerxa dîrokê bi şûn de bigerînin. Ev hewl, ev berxwedanên dijminên gelê me êdî bê fêyde ne.

Ji Mahabad û Kermanshah heta Sêwas û Rihayê, ji Agirî û Dêrsim heta Qamişlo û Barzanê, ji Xaniqîn û Silêmanî heta Amed û Gencê, Kurdistan ev 200 sal in ku bi seranser hat wêran kirin. Kurd bi sedhezaran şehid dan, bi mîlyonan însanên me ji warên bav û kalan hatin dûrxistin. Bi sedhezaran, bi mîlyonan zarok (mindal) sêwî man,

bi sedhezaran dayîkên me reş girêdan û şîn girtin. Qewlên bi dehhezaran keç û xortên kurd ne gîhîştin cih.

Lê ewqas êş û azar, cefa û êşkence vala neçûn. Ala kurd û Kurdistanê niha li seranserê başûrê Kurdistanê li her derê, ji parlamentoyê heta parêzgehên bajarî, ji nehiyan heta gundan li dar e.

Pêwîst e gelê kurd bi tevayî spasdariya xwe bo Kek Mesud Barzanî, bo Mam Celal Talabanî, bo her du hukümetên Kurdistanê, bo pêşmergeyên dilsoz û qehreman û bo bi dehhezaran şehîdên Kurdistanê nîşan bidin. Pêwîst e hemû kurd bi hev re ev destkeftiyên dîrokî wek çavên xwe biparêzin û nehêlin ku neyar destên xwe dirêjî wan bikin.

Kurdistan dewletek e

Sed sal berê dijminên kurdan, ji kurdan jîrtir bûn, kurd ne li ser hev bûn, belav û sist bûn. Li ser de jî dewletên mezin wek Britanya û Fransa aliyê dagîrkeran girtin û dewletên peyk, wek Irak û Suriye avakirin. Ji ber wan sedeman

kurdan winda kirin û Kurdistan bû çar beş, çar perçe.

Niha sed sal bi şun de, du ji dijminên Kurdan, Saddam bi dagîrkirina Kuweytê û karbidestên tirk jî bi rêgirtina hêzên Amerikî şaşiyeye gelek mezin kirin. Ji ber şaşiyên Saddam û tirkan kurd bi qezenc derketin.

„Yan Kurdistan, yan Neman“ bû şiar, nîşan û parolaya kurdên Başûr. Di destpêka salên 90î de kurd, di nav çeperên dijminan de pencereyek vekirin; deng û hawara xwe gihandin cîhanê. Îro, deh-panzdeh sal bi şun de cîranên kurdan êdî ne tenê rejîmên dagîrker û neyar in, her ûsa Amerika û raya giştî ya cîhanê ye jî.

Kurd êdî ji vir bi şun ve ne mecbûr in ku li payîtextên karbidestan, li Enqerê, li Tehran û Şamê meqerên xwe vekin, bona ku ji cudayetiya dijminan sûd û fêde bigirin û rêyek bo derve vekin. Ev guhertinên dawî rê didin kurdan ku tékiliyên xwe di nav xwe de baştir bikin û dijayetiya hevûdu nekin.

Kek Mesud Barzanî û Mam Celal Talabanî hemû plan û dekûdolabên neyaran pûç kirin û di dîroka Kurdistanê ji niha de cîhên xwe yên pîroz girtin. Alians û yekgirtina hîlbijartin û referandûmê, civînên serkirdayetiya her du partiyan, civînên parlamena yekgirtî, bîryara hukumeteka hevbeş, bîryar û kiryarên pîroz in. Pêwîst e her kurdek piştgiriya vê prosesê bike.

Kurdistana Başûr, bi parlamento û hukumet, bi sîstema aborî, dadî û îdarî, bi dezgehên asayîş, bi polîs û leşger, bi sîstema perwerdekirin û tendûristiyê kî çi dibêje bila bibêje, bi xwe de facto dewletek e, dewleteke bê îlan kirî ye.

Ger Efganistan, Tirkmenistan û Ozbekistan; ger Gurcistan û Azerbeycan; ger Kongo, Ruwanda û Nijerya; ger Filipîn, Malezya û Endonezya dewlet in, Kurdistana me, Kurdistana Başûr jî wan ne kêmtir e, ji wan dewlettir e.

Xetên sor“ yên dewleta Tirk pûç bûn

Siyaseta dewleta Tirk li beramberî kurdan pûç bû. Tirkiyê, bona ku kurd jê sûdê negirin, riya hêzên Amerikî girt û nehîşt ku ev derbasî Kurdistanê Başûr bin. Ev jî bo kurdan baş bû. Ev cara yekem bû ku tirk şaşiyeye baş û bi qezenca kurdan dikin. Ev şaşîya tirkan bo gelê kurd pîroz be û xwedê tirkan bê şaşiyên welê nehelê!

Tirk bi tevayî, bê problem, bê dudilî piştgiriya Filistin, Çeçenistan, Arnavutên Kosova dikin, bi dilûcan dewletbûna wan dixwazin. Lê dema ku dor tê kurdan hemû bi hev re, çi kemalist û sosyalist, çi islamî û laik, diji kurdan dibin yek, dibin şovenîst, nîjadperest û rasistên bê numûne. Ev ne tenê diji daxwazên gelê me yê bakûr derdikevin, her ûsa diji daxwazên kurdên Kurdistanê Başûr jî derdikevin, dev davêjin wan jî. Hemû bi yekgirtî dibêjin mafê kurdan nîn e ku, dewletek avabi-

kin; mafê kurdan tune ku bi awayekî federalî di nav Iraqek demokratik û pirdengî de bijîn. Gora raya wan tenê rêyek pêş kurdan heye: Ev jî nîrê koletî ye, çi yê ereb, çi yê faris û tirkan.

Derbarê kurdan de termînolojiya mîlîtarîst û kemalîst, îslamîst û sosyalîstên tirkan ji hevûdu ne gelek cuda ne. Ferqa wan tenê di nuansan de ye, di fiiliyat û pratikê da ferqeke mezin nîn e.

Tirkên ku heta berî çend mehan qala „xetên sor“ dikirin û damezrandina dewleteke kurd Iraqek federalî, Kerkûk û berjewendiyên Tirkmenan li hemberî kurdan wek sedemên şer û dagîrkirina Kurdistanê Başûr bi nav dikirin, niha qet qala „xetên sor“ nakin. Ev jî nîşan dide ku „xetên sor“ ya dewleta Tirk li hember kurdan pûç bûn, ji ber ku kurdan siyaseteke baş meşandin.

Tirkiye, Îran û Suriyê mecbûr in siyasatên xwe yê qirêj li hemberî kurdan biguhêrin. Yê ku naxwazin xwe bighêrin, tên guhertin. Ji ber ku dem û wext hatin guhertin, ji ber ku dinya û cihan êdî ne ya berê ye.

Dem û dinya hatin guhertin

Bi rûxandina dîwarên Berlinê ne tenê şerê sar çû û sistema sosyalîst hilweşiya. Her ûsa nexşeya(xerîta) siyasî ya cihanê jî hat guhertin.

Kî dikarîbû 15-20 sal berê texmîn-bikira ku li Ewropayê dora 10 dewletên nû wê bîn avakirin?

Kî dikarîbû 15-20 sal berê texmîn-bikira ku reşik li Efrîka Başûr wê bibin desthilatdar û Tîmora Rojhilat azad be?

Kî dikarîbû 15-20 sal berê texmîn-bikira ku têkoşinên çekdar li Îrlanda, li Aceh û Endoneziya dema xwe tijî bikin û reyên aştiyane vebin?

Û kî dikarîbû 15-20 sal berê bigota ku riya serxwebûna Filistinê dê vebe?

Ev hemû guhertinên dawî jî nîşan didin ku dinyaya me, dinyaya îro, ne ya do ye, dem, pîvan û nêrîn hatine guhertin.

Lê Kurdistan hîn jî sêwî ye

Dema mirov li nexşeya siyasî ya cihanê binêre, dibîne ku îro dora 200 dewletên serbixwe hene. Ger mirov hêjmara Kurdistanê wek 35 mîlyon berbiçav bigre, dibîne ku ji wan 200 dewletan ku nifûsa wan, nîşteciyên wan ji ya Kurdistanê zêdetir in, tenê 32 dewlet in. Nifûsa 168 dewletan, ji ya Kurdistanê kêmtir in. Ji wan 200 dewletên ku niha endamên UN, netewên yekbûyî ne, 37 dewlet nifûsa wan ji 1 mîlyonê kêmtir in.

Kî van dewletan nas dike? Sao Tome û Prinsip, Seyselen, Antigua û Barbuda, Aruba, Bahamas, Barbados, Belize, Dominica, Grenada, Antilyaya Hollanda, St. Kitts û Nevis, St. Lucia, St. Vincent, Virgin Îsland, Andora, Kanalinsel, Grönland, Samoya Amerîkî, Polonezyayê Fransa, Guama Amerîkî, Kiribati, Marshallinsel, Mikronesien,

Neuekaledonien, Palau, Samoa, Tonga û Vanuatu.

Nifûsa van dewletan ji 200.000 kêmtir e. Her yek ji van 28 dewletan, qasî Zaxo nakin lê ew wek dewletên serbixwe û soverên tèn nas kirin û 35 mîlyon kurd ji vî mafî bêpar in? Ma ev adalet e?

Ger mirov wek pîvan, wek kriter mezinbûna welat û erdê bigire jî, tabloyek wek ya jorîn dibîne. Erda kurdan ji 500.000 kîlometrekare (km²) mezintir e. Ji van 200 dewletan, tenê erdê 22an ji Kurdistanê mezintir in. Bi gotinek din 180 dewletên cihanê ji Kurdistanê biçûktir in.

Ger kriter û pîvan dewlemendiya binerd û sererd be, ji Kurdistanê dewlementir çend welat hene? Ma Kurdistan ne deryaya ava şîrîn û petrolê ye?

Kurd li ser erdê xwe, li ser warê bavûkalên xwe dijîn. Teritoriuma wan li ser hev e, yekgirtî ye, ne belav belav e. Zimanekî kurdan heye û ev jî ji yê rejimên koledar cuda ye. Navbera kurdan de ji alî çand û kulturê de, ji alî dîrokî de pêwendî û bingehên xurtirîn hene.

Dema ku qala kurdan dibe, hinek dibêjin, mesele gelek girift e, tevlihev e û dema avakirina dewletên netewî bihûriye. Ev hêz û kes rastiye vedîşêrin, bin cil dikin.

Rast e, di sed sala bûhuri de, sed sala 20an de, bi dehan dewletên netewî saz bûn û ev proses bi gelemperî temam bû. Lê hin gel hene ku têkoşina wan hîn jî berdewam in. Ji van gelan yek ji kurd in.

Ger dema dewletên netewî derbas buyî be, ev dewletên ku ev deh sal in li Ewropayê avabûne çi ne?

Hirvatistan, Slovenya, Bosna û Hersek, Estonya, Litvanya, Letonya, Slovekyaya kengî û li ku ava bûn?

Riya devletbûna Filistînê, kengî vebû? Timora Rojhilat ne li vê dinyayê ye? Riya dewletbûna Albanên, Arnavutên Kosova, kîjan hêz vedikin? Ma ev ne dezgehên wek UN, NATO, OSZE (AGÏT), Konseya Ewropa û Yekitiya Ewropa (EU) ne?

“Kes nikare gelekî, xelkekî di nav rejimeke zordar de bigire”

Mirov qebûl bike an neke, îro Irak 3 beş e, ev fakt û rastiyeke e. Kurd ne ereb in û ereb jî ne wek hev in, di nav şî û sunniyan de bi sedan sal in problem û pirs-girekên mezin hene.

Kurd bi dilsozî pişt-giriya Irakeke Federal dikin û hemû hêza xwe bo vê armancê pêşkeş û amade dikin. Di hilbijartina meha yekê de, di referanduma meha dehan (2005) de bi hemû hêza xwe beşdar bûn.

Di 80 saliya dewleta Irakê de cara pêşîn hilbijartineke demokratik û adil pêk hat û kurd 77 parlamenter şandin

parlamenta hevbeş ya Bexdayê û kurdek, birêz Mam Celal Talabanî bû serokê Komara Irak a Federal. Ê kurd di nav hukumeta hevbeş de bi xurtî cih digirin.

Ne îro, lê sibê ku bû û şerek di navbera suni û şîyên ereb derkeve û Irak bibe gola xwînê, pêwîst e kurd çî bikin?

Ne îro, lê sibê, aliyek ji ereban an jî bi tevayî bêjin, em Irakeke Federal naxwazin û dest bavêjin destkeftiyên kurdan, pêwîst e helwesta kurdan çî be û ji kurdan çî tê xwestin?

Dema ku serokê Kurdistanê birêz Mesud Barzanî dibêje, “em ê heta dawiyê xwe biparêzin”, bê heq e?

Gotina sefirê berê ya Amerika li Hirvatistanê, Peter W. Galbraith ku li pişt hibijartina meha yekan û referanduma ku li Kurdistanê pêk hat û ji sedî 98% kurd bo serxwebûna Kurdistanê deng dan, gotiye ne rast e? Galbraith dibêje; “Dersên ku Amerika ji Yugoslavyayê wergirtiye ev e: Kes nikare gelekî, xelkekî di nav rejîmekê zordar de bigire”.

Piraniya dewletên Ewropê li dijî avakirina dewleteke kurd derdikevin. Ma dikarin ew bêjin, dema sibê erîşek li ser Kurdistana azad destpêbike tewr û helwesta wan dê çî dibe? Kurd çî bikin? Stûyê xwe dirêjî celadan bikin?

Ev dewletên mezin yên Ewropa, ev dezgehên navnetewî ku dibêjin em li ser hîmên demokrasî û mafên mirovî

pêk hatine, dema Saddamê xwînxwar bi erîşekî 182.000 Kurdên Barzan birin û kuştin, qet dengên wan derket? An ji dema Kurd wek li Halebçe bi hezaran bi gazên kimyevî hatin kuştin, çî kirin?

Ev hêzên mezin, ev dezgehên navnetewî ku li beramberî kuştina sedhezaran kurd, wêrankirina tevayîya Kurdistanê dengê xwe dernexistine, ma heqê wan heye li ser pêşeroja Kurdan gotinek bêjin? Ji %98 ên kurdan serxwebûnê dixwazin û deng didin, maneya vê, giraniya vê qet nîne?

Bo van sedeman ji kurd dibêjin “garantiya jiyana me, em bi xwe ne”. Ev jî, rê û imkanên hevbeş a demokratik li Irakê nebe, ji derî dewleteke serbixwe riyeke din tune û namîne. Wek her netewe, heqê kurdan jî heye ku keştiya xwe bikşînin bendereke aram.

Yekîtiya Ewropa û kurd

Belê, dinya hat guhertin lê pîvan, kriter û standartên wê ji bo kurdan yên berê ne, ji dema şerê sar mane û hîn nehatine guhertin. Bona vê jî, yên ku pêwîst e xwe biguhêrin ne kurd in, yên ku ji kurdan jiyaneke di bin nîrê koledariyê de dixwazin, in. Divê ew xwe biguherin.

Yekitiya Ewropa (YE),

- ku bo aştîya Endonezya û Aceh bi sedan pispor û îmkanên mezin pêşkêş dike,

• ku piştgiriya dewleta Filistin dike û her sal bi sedan mîlyonan Euro li alîyê teknîkî, personalî û aborî alîkariya hukumeta Filistînê dike,

• ku bo parastina Albanên Kosova, leşger û timên taybet rêdike û riya serxwebûna Kosovayê vedike, dikare, bo parastina Kurdistanê jî roleke biçûk bigre ser milên xwe.

Yekîtiya Ewropa dikare, bo avakirina dezgeheke parastinê wek OSZE (AGÏT) li Rojhilata Navîn dest bi kar bike, ji ber ku Rojhilata Navîn goristana kêmneta û gelên bindest e, ji ber ku wek mînak mesela kurd çar dewletan alakadar dike, ji ber ku îstîqrara herêmê bi demokratîsekirina dewletên Rojhilata Navîn û çareserîya pirsên gelên bindest derbas dibe û hwd.

Yekîtiya Ewropa dikare, bo avakirina dezgeheke aborî û siyasî ya heremê û navdewletî dest bi kar bike. Erebb, faris, tirk û kurd dikarin bi hev re proseke nûjen û modern destpêbikin.

YE dikare li Hewlêrê Buroyek, Ofîcek veke û bo xurtkirina civaka sîvîl, bo piştgiriya dezgeh û rêxistinên sîvîl dest bi xebatê bike. Her ûsa emdamên Yekîtiya Ewropa dikarin balyozxane û konsolosxaneyên xwe li Hewlêrê vekin.

YE dikare bi riya konferans û sempozyuman modela YE ku li ser hîmên federalî pêk tê, hêzên heremê ronî û agahdar bike.

YE dikare şirket û firmeyên Ewropî bo berjewendiyên xwe teşwîqê heremê bike, daku ji alîyê aborî de pêwendî destpêbikin.

Û cîhan, dezgehên navtenewî ku li ser kuştina Refik Hariri, koşka Beşar Esad dilerizînin, nikarin çavên xwe li hemberî têkoşîna tibetîyan, çeçenan û kurdan bigirin.

Mafê her neteweyî heye ku di nav bexçeyê xwe de bijî

Mîn ev nûmûneyên jorîn, ev mûqêşeya mesela kurd û yên din bo ku armanc baş bê fêmkirin da. Ez, wek şexs ne li dijî dewletên biçûk im ku mîn navê wan dan. Mafê her neteweyî heye ku di nav bexçeyê xwe de, li gora dilê xwe bijî. Dîsa, ez ne li dijî alîkariya hêzên navnetewî bo çareserkirina hinek pirsên netewî me ku îro li Filistîn, li Aceh, li Kosovayê tîn meşandin. Lê ez li dijî pîvan, kriter û standartên dualî me û dibêjim ev durûtî ye. Pêwîst e li qada navnetewî pîvan û standart yek bin.

Rêberên gelê Kurd, Birêz Mesud Barzanî û Birêz Celal Talabanî gelek caran diyar kirin ku kurd, di nav Irakeke demokratîk û federal de dixwazin bijîn. Lê dema ku riyek ûsa bê girtin, bernameyek, programek hêzên navnetewî heye ku kurdan li hemberî êrişan biparêzin? Wexta ku kurd li bexçeyê xwe, xwe dijî êrişkeran biparêzin, sûcdar dibin?

Erkên kurdên Ewropayê

Îro li Ewropayê mîlyonek heta mîlyon-û nîvek kurd dijîn. Bi sedan, bi hezaran însanên me yên tégîhiştî hene. Lê dîsa jî, piştgiriya Kurdistanê Başûr gelek sist e. Di nav kurdan de, di nav gelên Ewropî de bêdengiyêke mezin heye û mesela Irakê îro jî, sibê jî naqede û çareser nabe. Û piştgiriya Kurdistanê tenê bi daxuyaniyên internetê jî nagêhêje armanca xwe. Pêwîst e ku li her welatê Ewropayê komîteyên piştgiriya Kurdistanê bîn sazîrin û lobî û gihandina raya gelemperî bi xurtî bê meşandin.

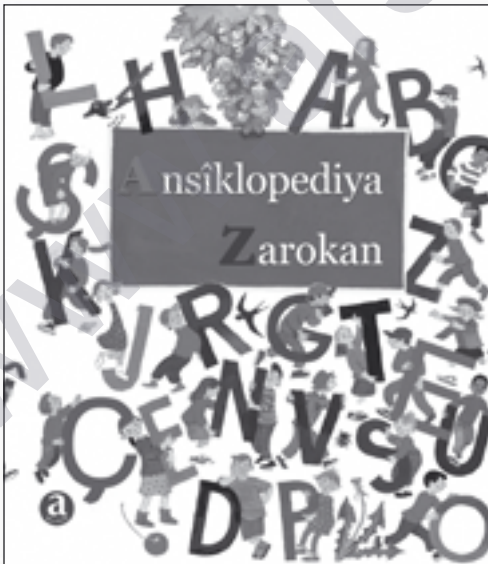
Dema ku komîte û dezgehên me hebin û di nav de dostên Ewropî, çî

siyasetmedar, ji rojnamevan û çî pispor, çî bigrin, dikarin tesîreke baş li ser hukûmetên wan dewletan bikin. Ji ber ku em hemû jî dizanin wijdana dewletan nîn e, dewlet di riya berjewendiyên xwe de dimeşin. Lê mirov dikare bandorê li ser wan bike.

Dîsa pêwîst e ku hukûmeta Kurdistanê, ji her dewletên Ewropa heyetên ku ji siyasetmedar, rojnamevan, pispor û ji dostên kurdan pêk tînin, dawetê Kurdistanê bike, daku ew Kurdistanê baş nas bikin û bo lobiya Kurdistanê bikaribin bixebitin.

November 2005

Ansîklopediya Zarokan

Hûn dikarin vê ansîklopediya Zarokan ji edresên jêr bi dest bixin

DÎPNOT KÎTABEVÎ

Selanik Caddesi No: 82 / 32

Kızılay ANKARA

Tel: 312 - 419 29 32

Li Swêdê

Apec

Box 8121

163 08 Spånga, Sweden

E-post: apec.t@telia.com

Kovara Bîrnebûnê jî her li van edresan peyda dibe.

DÛRİK (ÇARÎNÊN) GEL JÎ HÊLA SARIZÊ

Lê keçikê keçika exa (axa)
Bencê zirav weka tixa
Bencê xwe serî xwe buxu
Heşê min çû ezî nême xwe

Tu kezewa dilî min e
Desmal şandiye nadne min e
Li ser navî min û xwe yazmîşke
Poşman dawin dadine min e

Şivan tu pezî xwe hê ke
Berî çerx ke berwe çê ke
Bêrîcîyan hatine rûniştine
Zû li berxa di bêriye ke

Ê rûdenî li ber derî
Hûn çî sond dexwin bi serî
Rindîye xwe serî xwe buxu
Ez kuştim, çî birîye serî

Çavnê lê ne çavê xeyal
Bencê zirav weka delal
Eze lêxim wî bukujim
Î be min va nawiye heval

Kaniye ke sarê li dih wan
Herime male sire şivan
Ba kes min û te nevînî
Ba şev li te bûme nîvan

Hasaka çî xweşê lê ye
Çav li min kir çima neyê
Hûn mizgînê wî bi min din
Bibên î berwe te têye

Î dawestiye li pê ye
Çav li min kir çima neyê
Kê mizgînê wî bi min dê
Bibên î berwe te têye

2

Ê rûdenî li ber avê
Ez bang dekim ê nalive
Ev bi çî xweyî guvon e
Bi ber bayî kê dikeve

Qarşiyê malê gendyan meş e
Rinda min rûnişt li koşê
Şorê gendiyê daybûna min
Ba dungurçî nên li boş e

Davî derî gendiyân meş e
Dilê min jê neyî xweş e
Ba werî dilî min bikî
Kî nekîr ba xwûn verişî

Ez çîr bikim ez çîr bikim
Ne zariye k'ez gir bikim
Kî ji destî min bidare
Ezê di cigerê xwe kim

Dilê min î ji wî têşî
K'ez çî dewim î pê nêşî
Î qe di rûyê min meznakî
Sarxoş î terî li pêşî

Benge ke gir ê li pîye
Ê digeri li nav dîye
Ev çima ji min dîrevî
Min li nav keçikan dîye

Li çî min li sudekevî
Bibên bira li bakevî
Xeberî min ji tuştî tunu
Bi ber bayî ke dikevî

Şev e şev e nazlî şev e
Çav ji hevnavin ê serxeve
Min di xevna xwe da bibîne
Zatî dilê meyî li hev e.

3

Dadiwestî çî yî bi paye
Lê nemaye ar û haya
Çiqa bi xwe yî radî ye

Î şenakî warî peya

Wî dilê min ji xwe sar kir
Ve di kulê min da çîr kir
Madem tu yî bî vî devî bû
Çima te şorê me gir kir

Mala rindê min li dûr e
Ê li ber nalêke kûr e
Ez bang dekim çima neyê
Î ku têda va çî hal e

Jêr va têye delal delal
Herim pêva bibime heval
Ezê xwe û te çîr bikim
Bi kesî ra mewe heval

Çavkani: Zeynep Bayrak

Dayik li ser keçika xwe ya ku li Kurdistanê şêhîd bûye distire

Min got güne ye, güne ye.

Ez ê dîn im ez ê dîn im.

Ez a herim çiyayên Diyarbekirê, çiyayên Diclê

û Licê bi ser xwe da bixilînim.

Ez a sîleha Gulkê xwe ji erdê hilînim.

Herim li çiyayên Kurdistanê savaşmiş bim,

Heyfa Gula xwe ji dijmin helînim,

Îşlemê Gulkê xwe heynim, herim pê çiyayên Kurdistanê bixemlînim.

Herin ji partîyê rica kin bêraqê Kurdistanê jê bistînin,

hûnin, pê mezarê Gulkê xwe bixemilînim.

Ez a bêm Gulê rabe serê xwe hilîne,

min zafera te qazamîş kir.

Agirî hundurî telebê xwe deynim.

Ez ê tebêm dunîya çiyayên Kurdistanê li ber hev e.

Egîtan, şervanan hanî dayne çatişme, pişt î dayne tav e.

Neh sal in Gulka min ji mala min derkete.

Gundo çîkê warin, kesera dayikê, bavê.

Tebêm dilê min ji ber vê talebe çi qasî kul e.

Neh sal in bang tikime tebême; Gulê balgî kevir e, erd î şil e.

Min xebereka bi derewa ji Gulkê xwe da heyna.

Heta siwe da li ber xwe da girîm,

Min got; Xwedê Xwedê ma xweş be, ma tekala bikule.

Min got; dilî min î piling e, Gulê, Gulê, dilî min î piling e.

Berfekê li çiyayên Kurdistanê li taleba li egitan daye şing e şing e.

Dayikan xwe daye benda efikê.

Wexta ku talebe ji serî çiyayan hatin kî bêdest e kî bêling e.

Gulika mina xerîp li çiyayên Kurdistanê raketî.

Gulê Gulê cigerê min qurbanê, vêbalgîyê, vêbilingê.

Min got meka meka Gulika mina bişuratê bi dalxê porê meka.
Serî xwe li çûne heyna berî xwe ber ve min ke.
Bê "dayikê ez çûm heqê xwe li min helal ke".
Gundo min ji vê xerîbê ra orxanên dayne ser merike.
Min got; Ersîn here vêra bê, ma orxanên Gulkê min ji xwe ra rûke.
Bê dayika Gulê poşman bûye Gulê nake bûk e.
Min got keçika min qara gun e ji Heymanê
Gule Gule keçika min qaragun e ji Heymanê
Talebê lîsê dawistine bi gemiyê bi lîmanê
Gule Gule min umrê xwe pê biro
Bi gund bi gund bi te ra geriyamo.
Îşevê talebe çûye li Îraq e li Îran e.
Heta kêleka xwe nedim kêleka Gulka xwe
Ez a tim bêm şehîda min ramadîye li çiyayên Kurdistanê.
Min got wamo wamo, talebe mine wamo.
Ez siwa da rawum min qahwaltiya Gulkê xwe bi xwe da bero.
Gundo heta qapî entrê vêra derketimo.
De li min çax be dayikê çûme bi xatirê te tu min teva diav namo.
Min telaba xwe bi ervanî ji xwe cêkîro.
Çûye li çiyayên Kurdistanê malê çêkiriye li perî zinaran devî çeman.
Ez tim tebême Gule ware mare, warê mare.
Gulkê minê ware mare.
Deriyê gulkî min ê agirî kurşûn eşer e.
Heta siwe da li balqon dawestiyam li ber Xwedê digeriyamo.
Tebêm Xwedê Xwedê Gul caymiş ba li rê vehero.
Wexta Mesûdê min ketî hepsa Ulucanlara.
Berî xwe li ber çiyayên Kurdistanê veherand,
Min got Gulê were li haqî birangî xwe bigere
Gundo orxana Gulikê min maye li pî ser e.
Min got wanda wanda Gulika min bi şûratê wanda
Siwe da taleba min a rabû li dayikê yan da.
Va ne bi haqî ne bi xam î
Taleba minê mîna çiçekê kesk e sor e zer e ti bostên da.
Min got wêda wêda Gulka minê xerîb e li çiyayên Kurdistanê wêda.
Siwe da egîtan, şervanan çekên xwe dayine omuze têne pêda pêda.
Sene doqşan uçê hat ji min ra got, Zure raba Gulik çûye cephe.

Min got keçê here deng meke mala Gulkê min şewitî bi serî da.
Min got Elî rabe ku ez kozê xwe heynim herim bi çolîk xwe da.
Min got Gulê malîk li min meşewitîne Gulê
Gulê malê li min meşewitîne
Te negot dayikê biryara min e.
Xerîbê minê li ser min soza bigerîne.
Ezê piştî Elî dikevime tebêma,
Rabe here çiyayên Kurdistanê wê xerîba min bigere biwîne.
Dujminê Gulkê mino biderxîne.
Heyfa Gulê mino ji dujminî TC helîne.
Min got mewalî mewalî Gulika minê mewalî.
Taye dengê va taleba va egîta, va şervana
Li çiyayên Kurdistanê ye saet pêncê da li riya walî.
Gulika mina tê televizyonê tirka da di Anadolu Gorunumê da hate derê.
Min got Gulê Gulê min tu ji xewa siwê ranedikirî
Îşê te çi ye li serî çiyayên Qulpê li ser wê qumsalî?
Min got were were Gulikê minê were.
Li çiyayên Kurdistanê riyêke dewriya xwe daye bere
Min got çikê rabin ji Mesûd ra telefon kin.
Ma kincê wî dujminî bexê bi sîlehê va bavê sar e.
Çiyayên Kurdistanê Mesûd ji xwa zûva here.
Çike here li yaraliya min li birîndarê min bigere.
Min got Gulê qurbanê şerî ketî derî, şerî ketî derî.
Vê talebê meslegê hayna nare serî
Gundo xwang û bira ji hev ras bûne dujmine.
Ez a resmî Gula xwe deynim herim li terminala dawestim.
Ez a bêm "Mesûd tu dujminê Gulkê minî nakme çerî."
Min got "şev êşav e Gula min êşav e.
Çiyayên Diyarbekirê Dicle, Lice, Cizîrê berva hev e
Dujmin korûcû li Gulka min xistiye.
Bedena ji du mîtro li erdê ketiye.
Min got Gundo tarixê bavine doqşan ûçê, bavên çep deftera bavên dosya xwe
Gulik bi Mesûd va qarşî avbûna dijminî ave.
Min go Gule Gule canê min tuşûnê canî te keve.

Gelo çima kurdên Anatoliya Navîn ji pere re "qayme" dibêjin?

Ev 20-25 sal in ku ez kurdên Anatoliya Navîn nas dikim, cîranên min in, hevalên min in û zarokên wan jî şagirdên min in. Kurdên Anatoliya Navîn dema behsa kirin û firotin, behsa pere dikin, nabêjin pere, dibêjin "qayme." Wek nimûne dibêjin min erebeya xwe bi 100 hezar qaymeyî kirî. Restoranga xwe bi 2 mîlyon qaymeyî kirî." û hwd. Min ji gelek kesî pirsî ka çima ew ji lîraya tirkan re, ji krona swêdî re, ji ewro re, ji hemû cureyên peran re dibêjin "qayme?" Kesî nikaribû bersiveke zelal bide. Dibêjin "em nizanin, lê hinek tirkên Anatoliya Navîn ango cîranên me jî wek me dibêjin "qayme."

Çendek berê ez bi riya înternetê ketim malpera Turkiye Cumhuriyetî Merkez Bankasi. Û ez rastî çavkaniya gotina qaymê hatim. Ka em bi hev re bixwînin gotina qayme ji ku hatiye:

Perê kaxez ku jê re panqinot digotin cara pêşî di dema Abdulmecît di sala 1840î de bi navê "**Kaîme-î Nakdiye-î Mutebere**" derketiye. Wateya (maneya) perê kaxez e. Di dema Tanzîmatê de

ji bo ku reforman fînanse bikin, perê kaxez yanî qayme derxistine. Ji perê kaxez zêdetir ji bonoyên xezîne re gotine qayme." Pêşî Qayman bi dest çêkirine, mohra fermî li ser xistine û wek perê kaxez derxistine piyasê. Demek şûn ve mêze kirine ku sehteyên qayman tên çêkirin û baweriya xelke êdî bi van pereyên kaxez ango qaymeyan her ku diçe namîne. Dewleta Osmanî rabûye du sal piştê, di sala 1842an vê carê qayman di çapxanê de çap kirine. Belê, dîrok û çîroka qaymê bi kurtî ev e.

Her ku behsa pere û "qayme" bû ez dixwazim bi gelemperî di derheqê dîroka pere de jî çend hevokên din lê zêde bikim.

Li cîhanê cara pêşî çîniyan Berî Mîladî di sala 118an de pereyê çermîn bi kar anîne. Dîsa piştî Mîladî di sala 806an de çîniyan vê carê pereyê kaxez bi kar anîne. Li Amerîka di sala 1690î de perê kaxez hatiye çapkirin. Di sala 1694an de jî îngilîzan banka navendî vekirine.

Stockholm 2006-01-08

SİRRA HEMÊ

Ida rojîyê bû. Li ber dukana gund Hemê Hûdê bi ber çavên min ket. Ji camiyê derdiket. Min îda wî bimbarek kir. Kalekî şêst, heftê salî bû. Ber bi pêş xar bûbû, tê bigota ew î duta bûyê. Ji nêzik da min mêla xwe dayê, didan di dêv da kufikî û feliqî bûbûn. Dilê min pê şewitî. Şorên dayika min hatin bîra min. Wê loma li min kirin got, “ rojîyê nagrî nimê nakî, qet newe xêrekê bike, pê sêwî yan xizanekî şa bike... Ku te bi gorê min nekîr, ez şîrê xwe li te helal nakim! „

Min ji xêran û xêrdayîne hez ne dikir. Xêrxwazên gund pirî cara, ne sewa ku yên mihtac şa bikin, sewa ku xwe pê bipesînin û sewa ku şûneke baş li dinya wî alî bi dest xîr, xêr didan. Bi ser da, xêrên xwe aşkere dikirin. Va bi min pir bi bed dihat. Min ne dixwast ku min a wan bi xêrdayîneke aşkera kesên mihtac mehçûp bikim û serîyê wan di ber kim. Min ne dixwast wengna xizanî û mihtacîya kesan li rûyê wan xim. Loma min xêr ne didan ku min dida jî bi vêşartî dida û nedixwast kes jê hayadar bibe.

Dengê hundurê min got, « huro here serdana Hemê, jê ra rindîyekê bike, wî pê şa bike!” “Herim an ne herim,” min xwe bi xwe ra got û ketim nav merem û mitalan. Heşê min digot ne here lê dil û hîsê min digotin here.

Êvarî ku tarî kete herdê min berê xwe da mala Hemê. Bi xwe ra min çiqinek bir, tê da paketek çay, paketek şekirê qehwê û paketek jî tutin hebû.

Hem di xanîyekî ji goz û mawenîyeki da bi tenê dima. Ew di jîyana xwe da qet ne zewicîbû. Digotin di piçûktîya xwe da ew bi nexwaşîya menecîte ketiye û bi ser vê da, wekî ku tê gotinê, hevdeyên sêrî sist bûne. Ji axzê heşan, têgihêştin û berdaçûyîne da, xelkê ew mîna merivekî fikare, bûdele û bi kêmanî didît.

Li gund qala du tiştên ku li Hemê dihatin mahkirin dikirin. Gava ku şor dihat ser tiştê kevnbûyî, dirî û qulqulkîbûyî, digotin « ê bûyê desmala Hemê ». Wekî din ji digotin, Hemê rokê çûyê nav goristana gund, li ber gora Îdê Mamê dawêstîye û bi çoyê

di dêst da li gora Îdê xistiye. Mîna pir kesa min jî hekat û sira van tiştan ne dizanî û meraq dikir.

Li ber pencera mala Hemê ez bîstekê dawestîm ku bizanim ka kes li ba Hemê heye. Tu deng nedihat. Min dengê xwe hendik bilind kir got, „ Hemê çaxa te bi xêr be! Ez im, ez, Miçoyê Kudê me, mîvana qewûl dikî! „, pê ra jî min destê xwe bi dêri ra na û ketim hundur. Min çikina xwe deyna hêlê Hemê û got, „ va uda min ji te ra anî, bi navî Xwedê kî qebûl bikî! „ „Nedixwast Miço, tu xwaş bî, te zehmet kirîye!“ wî serî di ber da bi dengê jî gewrîye da li min vegerand. „ Te çî qey şik bir, ku tu hatî ser min. Xwedê ji te razî be. Ez î bi tenê me, tu kes bi ser min da naye“ bi dengê kelgirî devam kir. Ez pê êşîyam, çî derewa bikim, min çav şil kirin.

Ji silavdan û xal û xatir pirsînê şûn da, min ji ber va li ser gazocaxê çayek çêkir. Sohbeta me tîr bûbû. Li navberkê min jê pirsî got, “Hemê çima dibinê “ê bûye desmala Hemê?” Ya dîn jî, dibinê te bi çî li gona Îdê Mamê xistiye! Ez jî pir meraq dikime, eslê vê meselê çî ye? Hem pêçekê bê deng ma. Dest avête tewaxa tutinê, ji min û xwe ra dest bi pêçana cixarê kir û bi rû da got, „Miço min sira vê hîn ji tu kesî ra kat ne kiriye, ez ê ji te ra kat kim, lê dera ku tu wê belav nekî.“ Ez şa bûm

û min lêvegerand got, „tu xwaş bî, ez kat nakim!“ Min bi guh û çavên belkirî berê xwe ber bi Hemê kir. Wî cixara pêçayî vexist û nifteke kur kişand, dûmanê wê li xwe û li odê belav kir, dû ra dest bi katkirinê kir.

“Ez xortekî teze, çardeh, panzdeh salî bûm û ji mala Bekirê Homê ra diçûm kaviran. Keçikeke malê hewû navê xwe Medê bû û mîna lukisê vêdîket, wekî horîye bû. Dilê min ketiwû wê. Li zewaca xwanga xwe ya mezin we ji çikina bûkê desmalek dabû min. Ez pê şa bûm, mîna ku dibên ji eşqa ra firiyam.” Wî desmal ji paş balîfê derxist û bi min nimand. Heqet jî desmal kevn bûbû, di pir deran da qulqulikî bûbû. “ Pencê sal e ku ez vê desmalê vedişirime. Çî xeş bûn, li ba min jî ku dilê wê jî ketibû min. Halbuku ez kî û ew kî..

Rokê min kavir berda bûn tunc û qeracên navberê zevîyên li hêla girê Morik. Çî gîya tê da hewû, ne bê ne jî qalê bike; xûrnig, hewşan, pêçek, qanik, guhbelik û mijik tê da li hev pêçikî bûbûn. Kaviran têr xwar, perçifîn, zik bi ser piştê ketibûn, mîna ku dibên, tê da zirq bûn dawestîyan. Min ew kişandin nav anizekê. Royê li ber nîvro bû. Min xwe li ser kêlekê dirêj kir ku piçekê vehêsim. Ez gavekê bi xwe da ketibûm. Mîna ku min xewnek dîtiwe, çî mêz kim, Medê xwe li hêla min dirêj

kiribû. Dilê min kire gurpegurp, min destê xwe ber bi wê dirêj kir û hîn ku destê min pê nebûbû, hema li ber çavên min wenda bû; kete tonê pitikekê û li ser tayek gîya danişt û perik bakirin. Min dest dirêjî wê kir, firîya çû li cîyekî din danişt.. Ez ketim dû. Ew revîya min da dû...Li ser dara qanikekê danişt. Min ceketê xwe êxist û ji vêhiska da nêzîkî bûm û min bi lez ceket avête ser û bi çokan li ber dawestîyam. Min hewl dida ku wê di bin cêket da bigrim. Min cakê dît lingekî gir pêle ceket na. Min serê xwe helna, çi bibînim, Îdê Mamê yê ku parêzvanê (qorcîyê) zevîyê gund bû, bi qelefetê xwe yê gir û gerîya, bi murizê xwe yê tahl mîna dêvekî bi ser min ra dawestîye. Dil li min qedîya, min got ez ê niha bi bin xwe da bikim. Bi hêrs gote min, “ lo va çi hal e, ka kavirên ku tu li ber li ku ne?” Çi mês ki, kavir her yek bi derekê da çûbûn û li nav zevîyên xelkê balav bûbûn.

Îdê Mamê merivekî bi xof û esebî bû. Kesî nediwêrî ku xwe tê bide. Loma kiribûn parêzvan. Min zanîbû ku ew ê li min xe. Ez li ber gerîyam, min got, “Hemo qurban, Hemo heyran tu qesta min a..” şora min tevila bîrî got, “ de hîş be, hîn î bi zimane jî, zû ke solê xwe

biêxe!” Ji neçarî min solê xwe êxistin. Wî ez gêrkirim, lingê min ber bi jor helnan û bi şiva ter li ser hev li binî lingên min xist. Ling li min pûç bûbûn, min got, ruhê min î ku bikişê. Paşê ez birim dereke ku strîyê keran li pir bû û pêxas ez li ser strî birim û anim... Hasili mîna ku dibên, wî çîn ji min koz kirin. Va li min pir bi qahr hat, bê pê çire kî, devê min nesikinî, min got, “ez vê li te bernadim ku ez gir bûm, ezê heyfa xwe ji te helnim, ezê te bi xi.. bigîhînim herdê!”

Ku çing va bihîst rasere min da, çav di sêri da dilîztin, mina ku dîn bûbû. Wî ezîyetên ku bi min kiribûn dubare kirin. Bi ser vê da, min sond xwar ku ez ê rokê, ku ez mezin bûm, hêyfa xwe ji wî helînim.

Dem û dewran rabirtin, ez mezin bûm û min xwe dabû benda wî, ku li dereke xewle rast were ku ez pê rakişînim. Lê nebû nesîw. Rokê min bihîst , gotin Îdê Mamê dinya xwe guhêrîye. Demekê ez di nav goristanê gund ra derbas dibûm, gora Îdê bi ber çavên mi ket. Ez çûm ser, li ber gorê dawestîm, bi ço sê, çar cara lêxist. Hena jî va dîtin, çûn li nav gund belav kirin. Hal û hekat va ye.”

Siya kurd li Thusisê

Carina li bajar yan jî li gundên Swîssrê, ji bo berhemên min sihbetan çêdikin û ez ji diçim û ji kitebên xwe beşek dixwînim. Carina sihbet baş dibe, însanên bi çavzêlk û meraqder tên, carina ji sihbet ku ji ewqes sirê de dibe ku meriv piştî çend rojan hemû ji bîr dike.

Nêzîkî du salan, carekê ez li bajarokekî Swîssre di nav çîyan de bi navê Thusisê bûm û min li sînamayekê ji kitêbên xwe dixwand. Her tişt mîna ku min texmîn dikir derbas bû; wek herdem min ji wan re behsa gundê xwe yan ji jîyana pêneberî kir, ew ji pirsîn li ser gundê min yan ji li ser xortaniya min.

Lê piştê ku însan belav bûn, bala min kişand ku jineke ciwan û mêrikêkî rûspî li ber şano dawestîne û li min miqêt dibin. Min ji xwe re got, ew xwedîye sînema ne û dixwazin paşê wan deran paqij bikin. Berî ku ez xatirê ji sazgerê evarê bixwazim, kaloyê rûspî ku dicirifî hat cem min û hindik bi fêdî rîca kir ku ez li quncik bi wan re du gotinan deng bikim. Min got erê û destê xwe direj kalo kir, destê wî germ bû. Berê min texmîn kir ku ew ji sekta “şahîdên jehovas” bin û dîsa dixwazin broşûra xwe bidin min û hin bêjin ji ku ew dixwazin werin serlêdana min. Ez bi kalo re çûm quncik

lê fikra min ji li ser manayekê bû, ka ez bêm çî ku eger wî got, ew dixwaza bê mala min.

Keçîka xama ku li quncik davestî bû dest direjê min kir û navê xwe jî got. Navê wê niha naye bîra min. Nêzîkî deqîqekê em bê deng bûn, te bigota em li benda destpêkek bûn. Paşê min got: “Ez guhdariya we dikim! Ez divê hîn bigihêm trenê...”

Keçîka xama ji kalo re bi elmanî got:

“Tu dixwazî dest pê bikî? »

Kalo ji got ku bila ew dest pê bike.

Keçîkê got:

«Ez hindik dicirifim. Fermo tu dest pê bike, ez ji dawî bînim, eger tu tiştên bîr kirin yan ji nehatin bîra te.”

Kalo pêşî keçîk da nas kirin.

“Ev însana li maxaza Migrosê li ser kasê kar dike, dê û bavê wê li bajarêkî din in, birayek wê heye, lê têkîliya wan bi hevdû re tune. Ez alîkarîya wê dikim...”

Keçîkê got:

“Te tiştêk bîr kir: Ez di xaniyê te û jina te de dimînim...”

“Erê rast e” got kalo, „tiştêk ku em ji te bipirsîn ev e: ew keçîka hemşîre ye, sê sala bi yekî kurd re zewicî bû, lê

zewaca wan nemaşiya. Em dixwazin ji te bipirsin ka ji bo çi ew nemaşiya!”

Ez mat bûm, te bigota ava keli bi serê min de rijandin.

Keçikê çavên xwe tijî pirs berda bûn min, te bigota min ew kiriyê cihê yekî kurd û ew min sûçdar dike ji bo zewaca xwe ku nemaşiyê.

Paşî wan hindik, carina kalo, carina ji keçikê, ji çîroka wan du xortan çend serpêhatî gotin:

Xortê kurd pênebar bû wexta ku ew zewêcin. Keçik dibêje: «wî hîngê ji min pir hez dikir!» Dema ku dewlata Swîssrê ji xort re name dişîne ku ew welatê wan terk bike, herdu evîndar dizewicin. Piştî sê mehan xort destûra xwe distîne û ew tevî hev diçin Tirkîyê. (Wexta ku kalo wisa deng dikir, keçikê xwe teve şorê kir û got: «malbata wî ji min hez dikir, her mala ku em çûyî, em didan ser serê xwe, ji me re mîh serjêdikirin...») Xortê kurd li fabrîka kar dike. Sê rojan li piştî ku wî dest bi kar kir, ew diçe garajeke û erebeyek xwe ya nû bi kredî distîne. Ehliyata xwe tune, lê keçik êvar bi êvar li kêleka wî rûdine ku ew ajotinê hîn bibe. (Keçike got: «Min pir zehmet ji bo wî kişand») Havînê ji ehliyeta xwe digre û bi trembêlê diçe Tirkîyê. Dîlana lawikê xwenga xwe heye, lê ew dixwaza ku bûke li trembola xwe bike bûk. Hin ku li Tirkîyê bû, ew ji birayêkî xwe re vîze distîne ku ew bê Swîssre. Xort bi xwe li ser riya hatinê li Bulgarîstanê qaza dike, trembêla xwe davêje çopê, xwedê mezin bû ku wan sîgortêk xwe hebû ku pere

dan. Lê xortê kurd ku hîn bibû trembêlê çend rojan bi şûn de çû û trembolêk nû kirî û anî. Dîsa bi kredî. Jina wî ku ji wî pir hez dikir ducanî bû û piştî neh mehan keçikek wan dibe. Navê wê dikin Berfîn Sofia. (Keçike got : «ji bo ku nikarim hem bişuxulim û li zarok xwedî bikim, min Berfîn Sofia daye malbata wî kalo yî, na na, ne ewladî!»)

Kalo dît ku ez li saeta xwe meze dikim, wî got: Ez ê gotina xwe qût bibirim: Paşê mêrê vê keçikê birayê xwe bi peran, dori pencî hezar frank, zewicand, lê polîs li hişyar bû, birayê wî ji şandin Tirkîye, pere ji weng çûn...

Ji xortê kurd re, bi trembêlê û zewaca birayê xwe nêzikî sed hezar frank deyn çêdibe, fabrîka ku ew li kar dike, wî û nîvê karkeran derdixe, ew dixwaze ku jina wî bi wî re alikarî bike, lê vê ji perê xwe tunebûn. (Keçike got : Hizûra me nema. Mêrê min bi hêrs bû.) Du rojan berî ku hêciz tê mala wî, ew Swîssrê terk dike û bê xeber diçe.

Wan herdu çav berdabûn min, ji min bersivêk dipan. Min mêze kir ku mesela wan giran e. Diviya bu ku ez xwe îro ji destê wan xelas bikim. Min ji kaloyê rûspî û keçika ciwan re got: „ez nikarim bersiva van pirsên dijwar bidim, hevalekî min î sosyolog heye, ez ê herim mal, telefona wî bibînim û ji we re bikşînim.“

Berî ku ez ji sînemayê derkevim, kalo li ser kaxizeke numera telefonêk da min û ji bo alikariya min a comerdî spas kir.

KOMA HAWARA KURDÎ

(© www.amidakurd.com)

1- Zimanê kurdî (kurmancî û zazakî) li Tirkiyeyê di rewşeke gelekî xerab de ye. Polîtîkayên pişaftinê (asîmîlasyon) û rengê wê yê nû xwepişaftin (oto-asîmîlasyon) gihîştîye asteke metirsî. Her çiqas polîtîkayên pişaftinê yên dewletê ji ber têkoşîna gelê kurd a demokratîk û guherînên li cîhanê îflas kiribe jî, pêvajoya oto-asîmîlasyonê ku bi destê kurdan bi xwe tê meşandin, hêviyeke mezin dide zîhniyeta paşverû, lewre jî di vê polîtîkaya xwe ya kevneperest de israrê dîkin. Jixwe modela ku Tirkiyeyê di pêvajoya endamtiya Yekîtiya Ewropayê de daye ber xwe modela Fransayê ye, ew jî bi tenê mafê xwekujiyê dide zimanên bindest. Lewre jî endamtiya Yekîtiya Ewropayê jî bi tena serê xwe pirsgirêkê çareser nake.

2- Tevgera demokratîk a gelê kurd tevî hemû hewldanên xwe jî di warê parastin û pêşvebirina zimanê kurdî nekarî bibe xwediyê bernameyeke yekgirtî; gelek bername û biryarên li ser vê mijarê hatibûn girtin, di pratîkê de têk çûn, ji ber ku kadroyên siyasî helwesteke rast li dijî oto-asîmîlasyonê negirt; bi tenê doza zimanê kurdî wekî navgîneke propogandaya siyasî bi kar anî. Heta piraniya kadroyên siyasî di jiyana xwe de piştevaniya polîtîkaya xwepişaftinê kir. Ji ber vê yekê bi sedhezaran zarokên ku navê wan bi kurdî ne, lê bi xwe qet bi kurdî nizanin derketine holê. Di piraniya sazî û dezgehên kurdî de tirkî bûye zimanê serdest. Piraniya kadroyên saziyan bi zimanê kurdî nizanin, ên ku dizanin jî zimanê kurdî pir kêm bi kar tînin.

3- Kursên zimanê kurdî ku bi hezar qeda û belayî hatin vekirin, ji ber vê zîhniyetê di demeke kin de têk çûn û bi biryareke nedemokratîk hatin girtin. Her çiqas ji girtina kursan re hinek hincetên siyasî hatibin nîşandayîn jî, girtina kursan têkçûnek bû. Bi vê yekê hêvî û daxwaza gel şikestekeke mezin xwar.

4- Li hemberî vê rewşê pir kesên ku dilê wan li ser zimanê kurdî dişewite bêhevî dibin, dixeyidin û diçin li mala xwe rûdin. Hin kes ji wan jî hêviya xwe bi Başûr ve girêdidin, dixwazin bi piştevaniya hikûmet û rêxistinên Başûr tiştê bikin. Pêşveçûnên li Başûr hêviyekê dide mirovan lê bi baweriya me divê gelê kurd li Bakur pirsgirêka xwe ya zimên bi destê xwe çareser bike.

5- Li hemberî vê rewşê pêdiviya me bi xebateke sivîl û demokratîk heye. Hemû mirovên kurd li ku dibin û ji kîjan bîr û baweriya siyasî dibin ne xem e, divê ji bo parastin û bipêşxistina zimanê kurdî bikevin nava liv û xebatê. Hemû kesên ku dixwazin ji bo zimanê kurdî xebatê bikin, li her cihê hawara xwe bigihînin hev, kom û komeleyan ava bikin û di encamê de Hawara xwe bigihînin cîhanê.

6- Li Stenbolê me bi vê mebsetê komeke bi navê Koma Hawara Kurdî ava kiriye. Ev kom dixwaze roj bi roj xebata xwe berfireh bike, rengê tevgereke sivîl û demokratîk bigire. Ev kom dê deriyê xwe ji hemû kesên ku dixwazin ji bo parastin û pêşvebirina zimanê kurdî xebatê bikin re veke. Dê piştevanî û hevalbendîya hemû kes û saziyên ku ji bo zimanê kurdî xebatê dikin bike. Lê belê dê li dijî hemû kes û saziyên ku bi awayekî aşkera û nehênî ji bo piştaftina zimanê kurdî xebatê bikin, têbikoşe.

7- Ev kom li aliyekî dê ji bo mafên rewa yên gelê kurd, wekî perwerdehiya bi zimanê kurdî, weşana bi zimanê kurdî têbikoşe, polîtîkayên qedexeker û pişêvker li ber çavan raxe û gelê kurd li hemberî van polîtîkayan bixe nav tevgereke demokratîk. Li aliyê din jî dê di pratîkê de ji bo ku kurd li zimanê xwe xwedî derkevin, zimanê xwe hîn bibin û hîn bikin xebatê bike.

8- Em wekî koma Hawara Kurdî xwedî derketina li zimanê kurdî, bi tenê wekî qirîna sloganekê nabînin. Pîvana rasteqîn a xwedîlêderketina li zimên pratîk e. Her mirovê/a kurd di jiyana xwe ya rojane de divê zimanê kurdî bi kar bîne. Di serî de malbata xwe, kesên li derdora xwe hînî zimanê kurdî bike, li berhemên ku

bi zimanê kurdî derdikevin xwedî derkeve; pirtûk, kaset, CD'yên bi zimanê kurdî bikire; li film û şanoyên bi zimanê kurdî temaşe bike. Li bazarê firoşkar û kargehên ku zimanê kurdî bi kar tînin tercîh bike. Li aliyê din hemû kurd divê li hemû nirxên xwe yên devkî û nivîskî xwedî derkevin, wan biparêzin û ji bo pêşvebirina zimanê kurdî bi kar bînin.

9- Li Tirkiyeyê her wekî aştiya civakî aştiya zimanî jî nîn e. Zîhniyeta paşverû ev 80 sal in Tirkiye kiriye goristana zimanan. Lewre aliyekî têkoşîna me jî dê ji bo pêkanîna aştiya zimanî be. Em wekî kom hîyerarşîya di navbera zimanan de red dikin. Zimanê pêşketî û lipaşmayî, zimanê biçûk û mezin, zimanê xweşik û nexweşik nîn e. Hemû ziman xweşik in, hemû ziman xwişk û bira ne. Em wekî aktîvîstên zimanê kurdî tu zimanên din ji xwe re wekî neyar û hevrik nabînin. Bi vepêçan em pîrziyanî û duzimanîyê wekî merceke pêşketin û nûjeniyê dibînin. Zîhniyeta paşverû bi polîtîkaya asîmîlasyonê yekzimanîyê li ser me ferz dikin, em vê yekê napejirînin. Di vî warî de ligel pêkanîna hişmendiya zimanî di nava kurdan de, em ê ji bo hişmendiya aştiya zimanî di nav gelên din de jî xebatê bikin. Em di serî de kes û saziyên ku dixwazin zimanên xwe biparêzin û bi pêş bixin wekî hevalbendên xwe dibînin.

10- Em wekî Koma Hawara Kurdî bang li hemû mirovên kurd dikin ku li zimanê xwe xwedî derkevin, însiyatîvê bigirin destên xwe, li benda dewletê û tevgerên siyasî nemînin, bi vepêçan di vî warî de zorê bidin kadroyên siyasî da ku di vî warî de bibin xwediyê helwesteke rast û durist û zorê bidin dewletê da ku dev ji polîtîkiya xwe ya red û pişaftinê berde, rastiya zimanê kurdî bipejirîne û derfetên pêwîst ji bo parastin û bipêşketina zimanê kurdî pêk bîne.

KOMA HAWARA KURDÎ

"KAMBAXA VÊ SIRGÛNÊ"

Di folkloro kurdî de stranên xerîbiyê

*"Eger gava yek mizginîya delalîkê min
Ji welatê xerîb û gurbetîstanê ji min re bîne
Bila qasidê Qoce Felekê,* Hezretî
Ezraîl îro werê ruhê min bistîne!"*

Dema ez piçûk bûm diya min carina ji min re digot "filan-kes çûye welatê jorê". Ez piçûk bûm, min nizanibû, jêr kîder e û jor kîder e? Min tenê li ezmîn dinêrî, ezman dihate bîra min. Van gotinên diya min bi rastî hişê min tevlihev dikir. Paşê ez fêrbûm ku diya min îfadeya *welatê jorê* ji bo welatên xerîb wek bajarên mezin yên mîna Îstenbol, Îzmir û Enqerê bi kar aniye. Di van salan de gelek kes ji gundê me û gundên mayin ji bo ku debara xwe û aboriya xwe bikin, diçûne bajarên mezin. Ji bo ku karekî ji xwe re bibînin, bi mehan li van deverên xerîb dihêwirîn, çavên zar û zêçên wan bi mehan, carcar bi salan li rê diman. Ev kurdên neçar bi taybetî li *Taxa Atatürk* ya qezaya Bornovayê li bajarê Îz-

mirî berev dibûn, ew der ji xwe re wek war hîlbijartibûn, heta îro jî bi sedan malbatên kurd li wir mane. Paşê ez derketim hatim Ewrûpayê, piştî gelek salan vê carê diya min dengê hildabû kasetekê, di beşeke vê kasêtê stranek avîtibû ser min, rebenê şîret li min dikir û di cihekî vê stranê de wiha digot: "*Xerîbî pir çetin e, tu ne çek e / Milê xwe têra neke!*". Di devoka dorberê Qersê de ji kincan re çek dibêjin.¹

Xerîbî, gurbet, dûrî û dûrwelatî di stranên kurdî yên kevn de temayeke bingehîn pêk tînin. Kesên hatine sirgûn kirin, bi salan leşkerî kirine, ji bo kar çûne deverên din û wek penaber (milteçî) li welatên dereke mane hertim ji yên mayî re bûne êş û keder. Herdu alî jî li benda hev

Kartpostalekî Samuel
Hirszenberg ya bi navê
"Golus" exile

mane. Koçerî, koçberî û koçemalî bûye perçekî jîyana kurdan. Bi dil an jî bi zorê kurdan gelek caran war guhertine.

Serpêhatî, macera, enînivîs û dîroka kurdan çawa tê xuyan hertim *ferhenga xerîbîyê* "dewlemend" kiriye. Kurd hertim bûne koçber, penaber û ketine li ser rê û dirban (homo migrantus). Ev yeka serpêhatiya Ahaverus, cihûyê ku hatiye ceza kirin wekî heta mirinê rêwî û koçber bibe, tîne bîra mirovan. Rêya Ahaverus di helbesteke helbestvanê swêdî, Viktor Rydberî de li Kurdîstanê jî dikeve.²

Ez dixwazim vê nivîsa xwe dîsa bi vê gotina kurdî ya hînkar û rênîşandar berdewam bikim: "*Xerîbî pir zor e!*". Li xerîbîyê per û baskên mirovan dişkên, îtîbar û rûmeta mirovan kêm dibe. Rutbeyên mirovan yek bi yek tèn jêkirin (degradation). Xewnên şevan li mirov heram dibin. Qaydekî xerîbîyê heye: li xerîbîyê mirov her winda dike! Li welatekî xerîb mirov nikare

wek li welatê xwe wisa serbest bibe, bilive û tevbigere. Çawa di stranekê de tê gotin dema mirov ji dost û nasên xwe bi dûr dikeve, mirov li xerîbîyê "*bêqedir û bêrûmet*" dibe.³ Bi taybetî kesên ku diçin welatên xerîb wek welatên Ewrûpayê, xerîbî gelek caran ji bo wan dibe sefereke bêveger! Bilêta vegeerê nayê veqetandin! Eger bê veqetandin jî ev bilêta bi salan û hin caran jî heta mirinê di berîka mirovan de (cêv) dimîne. Ji ber ku roja vegeerê li li sirgûnê û li xerîbîyê hertim tê dirêj kirin. Çawa tê xuyan babeta koçberî, sirgûn û xerîbîyê di zimanê kurdî de wek babeteke balkêş e. Peyva sirgûn jî kîderê hatiye ketiye zimanê kurdî ez nizamim. Lê belê ev peyva li derdorê Şirnexê wek *sergûm* tê bi kar anîn û –gûm tê menaya windabûnê.⁴ Kurdên Sovyeta kevn digotin cîşihî (bûn, -kirin). Di kurdî de hin peyvên jî hene ku li cihê sirgûnê tèn bi ar anîn, wek nefî (bûn, -kirin).

Di van salên dawî de gelek kurd,

Adam û Eva ji baxê Îremê bi dûr xistin

bi sed hezeran derketin dervayî welat, xwe avêtin ber bextê welatên biyanî û li van deran star bûn, hêwirîn. Piraniya wan, milteciyên polîtîk bûn. Di cîhê peyva *milteci* di destpêkê de peyveke mayîn tune bû, hin kesan di nivîsên xwe de wek mîsal peyvên *revok*⁵ û *tengezar*⁶ bi kar anîn. Lê belê van peyvên di zimanê kurdî de zêde cîh negirtin. Di hin çavkaniyan de peyvên *cîhil* û *derwar* hatin bi kar anîn. Di dawiyê de çawa em dibînin peyva *penaber* zêdetir hate peyivîn û nivîsîn, wek îfadeya *penaberên polîtîk*. Ew kesên ku koçberî welatên xerîb bûn û xwe avêtin ber bextê van dewlatan, bi dirêjaya salan li wir man.

Li van welatên Ewrûpî çend peyvên latînîyên mayin ketin nav zimanê kurdî li welatên dereke wek peyvên *deportation*

(*sirgûn*), *migration* (koçberî), *diaspora* (belavbûn), *exil* (xerîbî), *getto* (taxa xerîban), *asyl, asylum, azyl* (starbûn)... Hin peyvên erebî ku koçberiya kurdan nîşan didin pir caran di nivîsên kurdî de derbas dibin wek peyvên *mihacir, mihacirî, mihacirtî, mişextî, mişextî bûn, nefî, nefîbûn, nefîkiri*...

Di zimanê çîrokî de mirovan berê xwe dane oxirê, piştê xwe dane felekê, berî beristan, çol çolistan, terkeseî (terkeselatî) dinê bûne, çûne derdiketine welatê hat-nehatê, çû-nehatê û gelek caran derbeder, serserî û perîşan bûne. Di zimanê kurdî de îfadeya *çolê ketin* heye wek mîsal çawa dibêjin: "*kurê kerê çolê ketiye!*" ango tê maneya ku mirov ji war û cîhê xwe dûr ketiye, hişê xwe winda kiriye, dîn bûye û bûye mecnûn. Ev yeka destana *Leyla û Mecnûn* tîne bîra mirovan. Dema mîrxasê destanê, Mecnûn li pey rêça jinxas Leylayê dikeve, di dawiyê de dîn û dîvane dibe. Di stranên xerîbiyê de jî ev derbederî heye. Di esasê xwe de dema mirov hemû stranên xerîbiyê baş analîz dike, mirov dibîne ku di bîngê van stranên de tirseke veşartî heye, ew jî "*tirsa windakirinê*" ye. Ev tirsê, tirseke mezin e, dikare wek mirovên bi *çolê ketine* û *mecnûn bûne* wisa mirovan zêdetir biêşîne û nexwaş bike. Warguhaziyê, derwari û koçberiyê li ser mirovan hertim bandûreke nebaş hîştîye. Mirov vê yekê di stranên xerîbiyê de gelek bi eşkere û baş dibîne.

Motîfa *welatê xerîb* (welatê dereke,

welatê biyanî) çawa di lîteratura cîhanê, wisa jî di ya kurdî de cîhekî taybetî digre. Di folklorê kurdî, wisa jî di edebiyata kurdî ya nivîskî de ev babeta cîhekî fireh digre. Bi taybetî bi sedan stranên kurdî hene ku di derbarê xerîbiyê de hatine gotin. Heta niha qasî ku ez pê dizanim tu lêkolînek an jî nivîsek di derbarê van berhemên de nehatiye çêkirin. Nema zêde folklorê kurdî (edebiyata devkî) di vê babetê de materîal û malzemekî dewlemend û rengîn pêşkêşî me dike. Di hemû stranên xerîbiyê de tê dîyar kirin ku xerîbî wek rewşek an jî bûyerekê tiştêkî nebaş e. Xerîbî, qeza, bela û felaketekê mezin e ku tê serê mirovan. Xerîbî nikare bê tarîf kirin, ewqas dijwar e. Di kurdî de ev yeka wiha tê zimîn: “*Xerîbî pir zor e*” û hin caran jî “*xerîbî ne tu kar e*” tê gotin.

*Xerîbî ne tu kar e,
Forma rojê: bi hesavê, bi defterî, bi jimare,
Wextê xerîbê xelqê xerîbîyê tîn,
Xerîbê me xerîbîyê de dimînin
Mînanî kulekeke pey keriyane.*⁷

Çawa di vê stranê de jî tê xuya kirin di dema xerîbiyê de wext dirêj dibe, wext nayê kişandin. Çav hertim li rê ne. Şewata bêrîkirinê angorî pîvanên wek dûriyê, hezkirinê tê guhertin. Tecrûbeyên kurdan nîşan daye ku xerîbî bi êş, bi jan û bi keder e. Gelo çima xerîbiyê ewqas bi hunerî û artîstîk di stranên kurdî de cîh girtiye.

Dema du kesên ku ewqas zêde hev hez dikin, ji hev dûr dikevin û ji hev diqetin halê xerîbiyê peyda dibe. Êş, jan û kedereke mezin him li bal yê çûyî û yê mayî peyda dibe. Bi bawerîya min yê mayî û yê çûyî bi saya van stranên ve bi hev re dipeyîvin, dikevin têkiliya û didin-distînin. Hêvîkirin, hesret, bîrîkirin di van stranên de bi şewatê tarîf kirin. Mîrov xwe di dînya çîrokan de dibîne, wek li welatê hat-nehatê. Carina çûyî hêye, lê belê hatina wan tune ye. Tecrûbeyên kurdan yê sedsalan ev yeka baş nîşan dane:

Gelek kes li xerîbiyê nexwaş ketine, di şeran de mirine, qezayek hatiye serê wan û li wan welatên xerîb mirine. Ev xeberan reş gelek caran bûne babetên stranên xerîbiyê û hin caran jî nêzîkî stranên şînê dibin. Ji ber ku destên dildar, dilketî û hezkiriyên di mercên xerîbiyê de nikarin bigihînin hev, ew dîrîdest in, bi gotineke din ew bi dest nakevin. Di zimanê kurdî de tu peyv qasî peyva *dîrîdest* maceraya dildaran û hezkiriyên li xerîbiyê nikare tarîf bike û bîne zimîn.

Di folklorê kurdî de stranên xerîbiyê zêdetir ji bo kesên ku sirgûn bûne hatine gotin. Sirgûnî gelek zehmet hatiye dîtin. Bi zorê ve mirov ji erdê kal û bavên xwe hatine qetandin û dewletê ew şandine cîhên nenas û dûr. Li jêr di strana *Bavê Hamê* de kesê/kesa mayî bi kesên sirgûnbûyî re dipeyîvin:

Bavê Hamê

*De lo-lo, lo-lo, lo-lo, lo-lo, lo-lo, lo-lo, lo-lo-lo,
Ezê çûme mala bavê Hamê, weyla min dêranê,
Bavê Hamê ne bi male,
Dibê, milê bavê Hamê girtibûn, şandibûn
kela Stenbolê, nizanim çimaye?*

...

*Kulê tu têkevî mala Roma xayîn,
Destê kekê Hemo girtin bêsuc û bêgune,
Bi mixenetî dane kambaxa vê sirgûnê,
Çawa kesek xweyê xêrê tune
Cabekê xêrê ji kekê Hemo, apê Gulîzarê ji min re bîne?
Ez nemînîm, ez nemînîm,
Paşî kekê Hemo, apê Gulîzarê, li dinyayê sax nemînîm.⁸*

...

*Ezê çûme Musila xopan, min bala xwe daye
Kekê Hemo li mal nîne,
Îro sê roj û sê şeve dilê min kulî merezî,
Kovanî, derdî bi birîne,
Ji derdê kekê Hemo, apê Gulîzarê min haj serê xwe tunîne,
Çavên min ji hêsira xalî nîne.⁹*

Di salên seferberiyê û salên revê de dema gelek kurdên dorberê Qersê, Agirî û Wanê derbasî Sovyeta kevn dibin, hinek nas û pismamên wan li ser erdê Tirkîyê dimînin. Di salên şer de gelek kurdên êzîdî derbasî aliyê Ermenîstan û Gurcistanê dibin. Vê koçberiya kurdan ya ne bi dil gelek malbatên kurd û neferên wan ji hev veqetandin. Peyva **rev û bez** di zimanê kurdî de cîh girtiye. Him ew kesên mayî û him jî yên ji sînor derbas bûne, çûne li aliyê Sovyetê bi salan bi hesreta hev mane.¹⁰ Di salên 1930yî de Ermenîkî kal, bi navê Arakel Eloyan ji bo hesreta

welatê xwe derbasî aliyê Tirkîyê dibe û dixwaze erdên kal û bavê xwe zîyaret bike. Lê belê çawa di pirtûkê de jî tê xuyan ev gera wî wisa bi hêsa derbas nebûye.¹¹

Di edebiyata kurdî ya Sovyeta kevn de mirov carina rastî van nimûneyên berhemên xerîbiyê tê. Ew strana navdar ku bi salan li ser zar-zimanê şênîyê Serhedê geriyaye:

“Weylê dîne çîya bilind in te nabînim!” yek ji wan stranên here hezkirî dikare bê hesabîn.¹² Ew cihên sirgûnê di stranên kurdî wek cihên *wêran, kavil, xopan, dêran* û *kambax* tên tarîf kirin,

wek cihên *xerabe* û *xirbe* tên dîtin. Di vê strana jêrîn de malbateke ku ji Serhedê, ji zozanên Serhedê sirgûnî deşt û germistana Dîyarbekirê bûye, gazin û loma li vî meskenê teze dike û xerîbiyê dikşîne:

*Welatê Serhedê li sînorê vê Îranê,
Îsal ji pêra koçerî çawa
şunda ketin ji zozanê,
Xaliqo, tu serê sebaba
dewletê re qebûl nekî,
Çawa destê me ji cî û warê me qetandin,
Berê hêsîrê me dane welatê Dîyarbekir,*

Na welle, deşta Bişêriyê,
germe, germistan e?
Bavo, welatê me nîne
Welat, welatê xerîb e,
Delîla welatê Serhedê.
Bavo, welatê Serhedê, li vî girî,
Hêsîrê rût-tezî, tî û birçî lê hêwirî,
Xalo, tu serê sebaba dewletê re qebûl nekî,
Çawa îsal ji pêra berê hêsîrê me
dane deşta Dîyarbekirê,
Germistana Bişêriyê, em ji
zozanan mane gêrî?
Bavo, welatê me nîne,
Welat welatê xerîb e,
Delîla welatê Serhedê.¹³

Karîkaturekî Mamoste ku sirgûne temsîl dike

Ji aliyê din Dîyarbekir ji bo kesên ku zaroktî û xortaniya wan li wir derbas bûne, her çiqas germ be jî, bêgûman bajarekî gelek şîrîn e wek stranek dibêje: *“Dîyarbekir mala min e!”*. Ev danasîna gelek girîng e. Dema mirov xwe di mala xwe de dihesibîne, li bal nas, heval û hogirên xwe ye, wê demê xerîbiyê nakşîne. Mirov vê evînê, hezkirin û kêfxwaşiyê di van xetan de baş dibîne: *“Dîyarbekir mala min e!”*.

Çawa tê zanîn îro bi sed hezaran kurd li welatên Ewrûpayê dijîn, li welatên xerîb û biyanî kar dikin. Di van stranên dûrî û xerîbiyê de gazin û lomeyên mezin li van welatan tîn kirin. Ji Anatoliya Navîn bi hezaran kes îro li Ewrûpayê dimînin. Di destpêka vê koçberiyê de tenê mêr diçûn, jin li van gundan de tenê bi serê xwe diman, hejmara mêran yekten kêm dibûn:

“Qurbana we me werin carekê mehla me bigerin / Welle ji jinan bêtir mêr têda nemane!”¹⁴ Dema gelek kes bar dikin û koçberî welatên biyanî dikin, cîhên kal û bavên wan xalî dibin, kes li van deran êdî namîne û kilîtan deriyên xwe dixin, terkeseîrî dinê dibin. Yek ji wan dengbêjên kurdên Anatoliya Navîn, Remziyê Kurd (Kurt Remzî) vê koçberiyê wek *“çerx bûm geryam li vê dinyê”* dinavîne û van seferan wek destpêka tunebûn û mirinê dihesibîne:

Çerx bûm geryam li vê dinyê
Bêriya te kir xewên min nê
Lêlê çavên te nabînim
Şuna girî xwîna reş tê.
Sîrum sîrum sirmûş dibim
Ro bi ro tewa dibim

*Hawar derdê min çi giran e
Dost digrîn dijmin şa dibin
Vê qûrbetê omrê min bir
Hesretê ceger li min qul kir
Ez li ber mala xwe digirim
Te hustiyê min bukmîş kir.*

*Sirum sirum sirmûş dibim
Ro bi ro tewaya dibim
Hawar derdê min çi giran e
Dost digrîn dijmin şa dibin.*

*Giş li vir çûn li qurbetê
Giryê min nema xwîna sor tê
Dor-cînarî gi bibîsin
Qet gunê we li min nayê.*

*Sirum sirum sirmûş dibim
Ro bi ro tewaya dibim
Hawar derdê min çi giran e
Dost digrîn dijmin şa dibin.¹⁵*

Di van stranên de jan, êş û kedereke wisa mezin heye, êdî "bese!" tê gotin. Çavên wan bi salan rê de mane û êdî sebir nemaye. Di vê strana jî derdorê Mereşê de jî baş tê xuyan ku durrî û xerîbî êdî nayê kişandin.

*Anê halê me va ye, etê halê me va ye
Tu sebra min nemaye
De bes e keko bes e, de bes xwangê bes e
Çavê me yî li rê maye
De bes e zalim bes e, çavê me yî li rê maye
De were keko were, de were dostê were
Bîrîna min pir xetar e
Li gurbetiyê bi tenê ustî min xwava re...¹⁶*

Leşkeriya salên berê bi salan ajotiyê. Di van salan de îmkana şandina nameyan, telefon û qanalên ragihandinê yên mayîn tune bûne. Herdu çavên wan hertim li herçar rêya mane, rûniştine hêvîya delalîyên xwe sekinîne. Vê yekê li ser mirovan bandûreke nebaş hiştîye. Wek di strana jêrîn de jî xuya dibe rebera jinikê heta mêrê wê jî leşkeriyê hatiye nivê (felqek) porê wê spî bûye:

Gede lawikê min çû

*Gede lawkê min çû eskeriyê derengî bû
Cabeke ne bi xêrî ji min re hatibû
Divê: Gede lawkê te tevî Roma îkîncî bû.
Heya gede lawkê min bizvire bêyo,
Felqek gulîyê min reş bû, yek spî bû...¹⁷*

Gelek stranên kurdî yên xerîbiyê di derbarê dilketiyên ku ji hev durr ketine hatine gotin. Çavên wan hertim li rê ye, diqerimin. Bi xewn û xewnerojan ve rojên xwe derbas dikin. Di van stranên kurdî de sazîke gelek balkêş heye, dema yek diçe xerîbiyê divê tişteki wek nîşana hezkirinê bihêle, yê mayî kêfa xwe pê bîne wek derman li bal xwe bigerîne. Ev yek jî bo yê çuyî jî derbas dibe. Li van hersê stranên jêrîn de *titûn*, *sêv* û *şikil* wek sê "dermanên xerîbiyê" hatine dîtinê:

*Zeriyê qurban, ez ê kêfsiz im, bêmede me
De tu rabe cixarek titûna
Qizilaxaca Muşê ji min re bîne*

Dar û darçin, sabûna lewantê
Xudana eniya kever pê bireşîne.
Yek ji me diçe welatê xerîba, yek dimîne
Bira sebra xwe pê bîne.¹⁸

Zewal gede!

Diçî welatê xerîba,
Min ji bîr neke,
Min sêvek ke, xelatî ke
Berîya xwe ke,
Wexta diçî welatê xerîbiyê,
Bîna te teng dibe, derxe,
Eşqa min û xwe re qasekê lê mêzeke.¹⁹

Di çend stranê mayîn de jî, em rastî îfada wek “memik derman in” tîn. Bi taybetî kesê ku ji dilketiya xwe dûr dikeve, diçe xerîbistanê, gelek caran bedhal dikeve, kergêj dibe. Keçik ji ber vî derdê dûrketinê, bi stranekê be jî, diçe hawariya wî, di ber dilê wî de tê, dixwaze timê bîna lawikê xwe li xerîbiyê fireh bike:

Lawiko

Dilê min li ser dilê min re kale-kale,
Îro cabek ji min re hatiye,
dibê lawikê te,
Li welatê xerîbiyê
nexwase, pir bedhal e.
Li welatê xerîbiyê ne balgî
ye, ne doşek, ne perpale,
Ezê îznê ji dê bavê xwe bixwazim,
Herim welatê xerîb, xwe
jê re bikim balgî,

Sîngê xwe bikim perpale,
Bila lawkê min bi kêf
be, êdî menale...²⁰

Sê Malo Gundo

Ez çûme derê çeman, çemê sar in,
Zozanê bavê te bilind in,
Berf û baran lê dibarin.
Îsal sala hefta ye,
Berî lawkê min ketiye,
Welatê xerîb û gurbetê,
Sîngê û berê min fadîlê!
Bê mihas û bê tîmar in.
Yar, yar, yar xopano gundo!...²¹

Di stranên xerîbiyê de şadî, dilşahî û kêfxwaşiya here mezin bêguman, mizginiya hatina “hezkiriyên çûyî” ye.

...Min sonda mezin xwariye
Heçî saloxekî ji delal
malê ji min re bîne
Ezê bidim heft aşê mala
bavê xwe rebenê
Li ber çemê Nisêbînê.²²

Dema yek mizginiya hatinê ji yê mayî re bîne, yê mayî amade ye ku her tiştê xwe pêşkêş bike ji bo wê xebera xweş. Ew kes amade ye canê xwe jî bide:

...
Eger gava yek mizginiya
delalîkê min
Ji welatê xerîb û gurbetîstanê
ji min re bîne

*Bila qasidê Qoce Felekê, Hezretî
Ezraîl îro werê ruhê min bistîne.*²³

Welatên dereke û biyanî her çiqas xweş dibin bila bibin jî, çawa di stranên kurdî yên xerîbiyê de jî tê xuyan, welatê mirovan li ber dilê hemwelatîyên xwe hertim şirîntir e. Mirov li welatê xerîb hertim bêhiş, bêmade û melûl e. Mirovên ku diçine xerîbiyê, wek qulingên ku ji refên xwe diqetin, wek wan bi serê xwe tenê bêgav û bêçare dimînin. Dengbêjê kurd, Evdalê Zeynikê ku pisporê qulingan bûye û bi wan re peyivîye, wiha dibêje: "... Quling hertim cot-cot in û ew hertim bi hevra diqîngînin. Qîrîna qulingekî bi serê xwe tenê elametê xêrê nîne, yeqîn tiştek hatiye serê wî".²⁴ Mirov jî wisa ye, dema ji koma xwe, refên xwe û berdilkên xwe diqete hertim ker û gêj e:

Hayê li min

...
*Heyla dilo, tu bi şevê-royê
diqîrî, çima qe nawestî
Mînanî qulingê Serhedê ji
refên xwe qetyayî
Serê baskê te bi çamûr, koka baskê te şkestî
Ezê îro dikim herim zozanê
mala bavê muhuba xwe,
Gelî gundîno ez nezan im, ez xerîb im
Nizanim zozanê mala delaliya mi
maye li kijan alî, kîjan destî...*²⁵

Motîva qulingan û refan di strana
Lo, lo lawko de motîva teyr û çêkirina

hêlînan li xerîbiyê tîne bîra mirovan:
...

*Lo, lo lawiko
Ezê teyr im, teyrê ser payîzê
Minê hêlîna xwe çêkiriye
Welatê xerîba, li vê dûzê.*²⁶

Dema yek ji xerîbiyê tê kurd wan wek *teyrê xerîb* dihesibînin û bi germî wan hembez dikin: "*Teyrê xerîb tu ser seran, ser çavan, bi xêr û bi silamet hatî!*". Hatine kesekî an jî kesekê wek dilşahîke mezin li her derê zû belav dibe. Çawa di gelek stranên kurdî jî de derbas dibe, stranbêjan gelek caran xwe wek "*Xerîbê Xwedê*" û "*Xwerîba Xwedê*" dîtine. Ev yeka tê çi maneyê? Ez bawer dikim ku di van berhemên folklorîk de stranbêj bêgav û bêçare ye û nizane çi bike, wek mekanîzmake xweparastinê, xwe spartiya Xwedê û xwastiye bibe parçekî mezinihaya Xwedê. Motîva tenêmayînê, dûrî û xerîbiyê di van stranên de ketine zikê hev, bêgavî û bêçaretîkê îfade dikin.

Mirov here kîderê bila here dîsa li welatê xwe vedigere û welatê xwe difikire, wek *kulîlka berbiro* ya ku divê rûyê xwe tertim li berbi rojê bizvirîne ya ku bê roj nikare bijî. Eger ew rojê nebînin diçilmisin wek dilên şikestî li xerîbiyê. Tu tiştek qasî *kulîlka berbiro* nikare hesreta welêt bîne zimîn. Mirov jî wisa ye, hertim rûyê xwe digurîne berbi welatê xwe wek *kulîlka berbiro* (*Heliantus* -latini, *sunflower*-îngîlîzî, *solros*-swêdî). Kurdên ku li welatên xerîb dimînin,

wek *kulîlkên berbiro* hişê wan hertim
li ser welêt e. Belê, ev e serpehatiya
xerîbiyê, kurdên koçber, refên qulingan,
çêkirina hêlînan û kulîlkên berbiro.

*Emê çi bikin xwe vî dilê şkestî,
Emê gula biçînin, dêkine destî,
Sibê herkesekê ser mezêlê xwe bela ke,
Gelo mezêlên xerîba maye li kê destî.²⁷*

Kulîlka berbiro

Jêrenot

* Li hinek herêman "qol felekê" jî dibêjin.

¹ Ji kasêteke ku diya min berî mirina xwe dengê xwe dabûyê.

² Viktor Rydberg, Dikter, 1923, rûp-127.

³ Heciyê Cindî, Klamêd Cmaeta Kurdaye Lîrîkiyê, Erevan, rûp.200.

⁴ Angorî îfadeya Arif Zêrevan ku ji Şirnaxê ye.

⁵ Berbang, hejmar 4/1982.

⁶ Berbang, hejmar 4/1985.

⁷ Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda, cild I, rûp.497.

⁸ Ordîxanê Celîl, Stranê Zargotina Kurdaye Tarîqîê, Erevan, 1975, rûp.221.

⁹ Ordîxanê Celîl, Stranê Zargotina Kurdaye Tarîqîê, Erevan, rûp.223.

¹⁰ Zehra Ayman, Bellek Mekan Olarak Sınır ve Ötekilik; Kars Şehri. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı, 2005.

¹¹ Hraçya Koçar, Özlem, Zêl Yayınları, 1999.

¹² Ji Radyoya Rewanê.

¹³ Ordîxanê Celîl, Stranê Zargotina Kurdaye Tarîqîê, Erevan, rûp.234.

¹⁴ Nuh Ateş, İç Anadolu Kürtleri, rûp.106.

¹⁵ Ji kasêta Remziyê Kurd (Ji kurdên Anatoliya Navîn)

¹⁶ Ji Meraşê Xeberek Hat, berevkar: Alî Alxasî, Weşanên Pêrî, 2003, rûp.120.

¹⁷ Peyva felq li Serhedê li şuna nîvî tê bi kar anîn. Heciyê Cindî,

Klamêd Cmaeta Kurdaye Lîrîkiyê, Erevan, rûp.33.

¹⁸ Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda, cild I, Moskova, 1978, rûp.332.

¹⁹ Heciyê Cindî, Klamêd Cmaeta Kurdaye Lîrîkiyê, Erevan, 1972, rûp.29.

²⁰ Heciyê Cindî, ?

²¹ Heciyê Cindî, Klamêd Cmaeta Kurdaye Lîrîkiyê, Erîvan, 1972, s.108

²² Cîgerxwîn, Folklorî Kurdî, 1988, rûp.133.

²³ Ji kasetê Şakiro

²⁴ Ahmet Aras, Evdalê Zeynikê, Weşanên Deng, 1996, rûp.120

²⁵ Ahmet Aras, Evdalê Zeynikê, Weşanên Deng, 1996, rûp.41.

²⁶ Heciyê Cindî, Klamêd Cmaeta Kurdaye Lîrîkiyê, rûp.94.

²⁷ Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda, cild I, 501.

TESÎRA BARKİRINÊ LÎ SER ZIMANÊ KURDÊN ANATOLIYA NAVÎN

Çend trend û tespît

Mîna ku min gotibû, barkirina bajaran û welatên Ewropayê hîn dewam dike û kes nizane ew ê çiqas bajo. Pêşî li vê barkirinê birîn yan jî bi şûnda vegeftina barkiriyên di şertên îro da mimkun xuya nake. Pevajoyeke gerdûnî ye, meriv li her derê dinyê raste barkiriya ji gundan ber bi bajaran û ji welatên xizan û paşvamayî ber bi yên qelaw (dewlemend) û pêşvaçûyî tê. Lê encama barkirinê li her derê ne mîna hev e. Li ba civatên wekî kurdên Anatolîyê, barkirin dikare bi xwe ra, jihev dîrketin, belavbûnê û wendabûna zimên û kultur bîne.

Meriv dikare li ser rewşa zimên li ba kurdên Anatoliya Navîn di bin şertên barkirin û guherîyên bingehî wekî rabûna mijûlîyên klasîk wekî pez xwedîkirin û helweşîna jîyana li gorê qeydeyên eşîrtîyê da, van trend û tespîten li jêr binav bike :

- Herçiqas piraniya kurdên Anatolîya Navîn li gund û malên xwe bi kurdî deng kin jî, berê zimanê kurdî li ba wan ber bi bîrbûnê û wendabûnê ye. Her ku dihere, zêde tirkî dikeve nav kurdiya wan, kurdiya wan xizan û bîr dibe.
- Hejmara kurdên ku bi kurdî qet nizanin yan kêman dizanin yan jî nîvziman in (fehman dikin lê deng nakin) her dihere

zêde dibe. Wer xuya dike ku va trenda ê bileztir bibe.

- Berê tune bûn, niha va bû dehsal ku hen xwanda û ronakbîrên kurdên Anatolîya Navîn bi piranî li welatên Ewropayê destpê xwandin û nivîsandina kurdî kirine. Derketina kovara Bîrnebûnê dehsala di ber vê, di vir da roleke sereke list û dilîze. Mixabin va trendeke piçûk e.

- Tirkî ji bo piraniya Kurdên Anatolîyê, meriv dikare idia bike, êdî ne zimanekî biyanî ye. Tirkî li ba wan bûye zimanê duyemîn yê dengkirinê. Ji hêla xwandin û nivîsandinê tirkîya wan di ser kurdiyê ra ye.

Gerek e çî bê kirin?

Nivîsên berî me li Anatolîyê ji bo parastina zimên serê xwe neêşandine û tu hewldanên bi zanetî ne kirine. Li dewra wan parastina zimên wekî min li jor jî gotibû, di saya awayê jîyana wê demê da mimkun bûye. Lê îro, ji ber sebebên ku tên zanîn parastin û çêtirkirina zimanê kurdi bi vî awayî ne mimkun e. Loma hînbûna (fêrbûna) kurdî bi awayekî resmî di mektewan da şert e. Gerek e ku her kesê ku qedrê didê zimanê makî ji bo vê dengê xwe derxe û bibe xwedîyê kar û xabatan. Wekî din, hewldanên bizanetî, dezgeh û sazîyên zimanparestin û hînbûnê gerek in. Heqe xwe ew e, ku li her

gund û qesabên kurd li Anatolîyê sazîyên sîvîl û civatî ên ku parastin û biberxistina zimên jî ji xwe ra kirine amanceke sereke hebin. Lê mixabin ji xêyri çend istisna hîn sazîyên bi vî rengî tunin. Tunebûna wan yan jî biderengketina wan kêmanî û eybeke reşegiran e. Yê heyî jî rasterast qedreke bilind nadin zimên.

Piranîya sazîyên kurdên Anatolîya Navîn ji aliyê kurdên barkirî welatên Ewropayê di van salên dawîyê da hatine çêkirin.

Gölyazi-Sağlık Köyü Yardimlaşma ve Dayanışma Birliği (Göl-Sağ) li Swîsrê, Karawitt- Karacadag-Witten Dost Şehir Merkezi li Elmanyê, Komfon- Karacadağ Yardimlaşma Fonu li Hollande, Ekecik Kültür Derneği li Hollande, Hisarlılar Derneği li Danîmarka, Arşincililar Derneği li Hollanda, Şerefliiler Sosyal Yardimlaşma ve Dayanışma Derneği (Ser-Der) li Danîmarka, Yurtdışında Yaşayan Zincirlikuyulular Derneği li Elmany, Gördoğlular Kültür Derneği li Swêd, CAYVAK-Avrupada Yaşayan Yeşilyurt Köylüleri Kalkındırma ve Geliştirme Derneği, Celıka-Kırkpınar Avrupa Komiteleri, Altılar Vakfı li Danîmarka, Kuşca Cenaze Fonu li Danîmarka, Tavlıören Derneği li Elmanya, Çöl Köyleri(Kırşehir) Derneğili Awısturya....

Ji xêynî van komela û weqifana pir sîteyên bi navê gund û qesabayên kurdên Anatolîyê jî hene. Sazîyên wekî Bîrnebûn, Veger, Weqifa Kurdên Anatolîyê(Swêd) û Komeleya ZİMAN jê derxe, meriv dikare sazîyên kurdên Anatolîyê wekî sazîyên gund û qesabayên kurd ên li Anatolîyê bi nav bike. Hemgundiyên her gundekî ên li Ewropa hatina ba hev û li ser navê gundê

xwe komele û Weqif çêkirine. Armancên van sazîyên bi kurtî ev in:

Alikariya projeyên sosyal û kesên mexdûr li gundê xwe kirin, Paraztin û jîyandina kultura gund û cîwarên xwe yê li Anatolîya Navîn, Çêkirina şev û şahîyên kulturî ji bo gihêştina van armancan û ji bo hevdiîtinên hemgundiyên xwe.

Îsal, tenê li Ewropayê ji serê salê vir da, bi destê sazîyên kurdên Anatolîyê heşt şahîyên kulturî li pêy hev hatin çêkirin û têda tevhev pênc, şeş hezar kes hatin ba hev; bihevdiîtin û libahevbûnê şabûn û kultura xwe dan jîyandin û bi zimanê xwe dan û standin.

Sazîyên kurdên Anatolîyê hîn teze ne. Pirê wana di nav van sê, çar salên dawî da hatine çêkirin. Mîna ku tê gotin, ew ê di vî karî da hîn xam in. Yê ku di nav da ne pê zor û zehmetiyên çêkirin û birêkirina komelan dizanin. Loma di despêkê da, têngihêştî û kêmanîyê miheqaq hebin. Gerek e meriv destek bide kesê ku serî vî karî dikşînin û xwe dana ber kar û barên civatî malava bike û bi rexne û lomeyên tûj wan eciz nekin.

Ji hêla zimên da kêmanîya sazîyên kurdên Anatolîyê liberçav ew e ku ew zêde qedr û qîymetê nadin zimanê makî. Heqê xwe ew e ku sazîyên kurdên Anatolîyê Navên kurdî jî li xwe kin û kurdî bikin zimanê navxweyî ê têngihandinê û hewl bidin ku endamên xwe xwandin û nivîsandina kurdî jî hîn bikin.

Ji bo hevnasîn û hevkarîya di navbera sazîyên kurdên Anatolîyê da jî lazim e ku gavên bîr avêtin. Komela ZİMAN di kongreya xwe a îsal da qerar daye ku sewa vê armancê civînekê çêke û bane sazîyên kurdên Anatolîyê bike.

KOÇBER

Li dawiya çiyê
di qelşa zinarekî da
dareke şîlanê
bi tenê
li ser guliyên
çûçik û meşên hingiv
li siyê
jîndarên hûrik

darê
xwe dabû berroj
û
xewn didît.

RÊ

Bişkok
janên hawê gişt kişandin bi
şûn da kenî
pêl pêl pelik vekirin
mewî da
û
mir
bihar hat
darê dîsa bişkok da!

Roja me

Bavo

riya te dibînim

ez di riya te de dijîm

tu ji bîra min naçî

kengî gelê me

kêfxweş bû

wê ez jî xweş û geş bibim

birayê min yê biçûk

yanzdeh salî bûye

dipirse û dibêje

bavê min bi ku de çû?

ez dibêjim

ji bo nasnameya me

û mafê me

di berxwedanê de ye

kengî aşî were welatê me?

bêserhildan gelê me

azad nabe birano

egîdno

simbêl keytano

çavbelekno!

Kurdistan

Her dem

Kurdistan di dilê min de

ji bîra min nare

jiyan çiqas xweş e

li welatê min

ez dixwazim

li ser axa xwe bimirim

hezar salan gel jiyane

li ser axa şaristaniya wê

helbestvan û filozofên

wek Ehmedê Xanî

Feqiyê Teyran

û Cigerxwînê heyran

yên bi qedr û qîmet

rûmetên me ne.

Ramazan Kesen

2004.03.21

Yenîceoba

MIRIYÊ ZINDÎ

Di neynika dilê xwe de
li nav qermîçokên
eniya xwe
pêrgî jana xerîbiyê tîm
pira hêviya min
ya li navbera berbangê
û asoyê
hilweşandin
toza bîranînên
lanetbûyî
bi kefa mistan
bi ser min de
daweşandin
mayînên bagêje
di mêjiyê min de
teqandin
nikarim
xwe ji pencên
kurtepista zimanê deyûsan
biparêzim dayê
çavsorî
hesûdî
û zikreşiya mirovên çeqel

Xizan Şilan

bîr û baweriyê
li min diqurifînin
jiyaneke zindî-mirî
li min siwar kirin
di jiyana talanbûyî
û giyanê xwe de
bû me qulingê koçeber
ji ber awirên şermok
hesta tawanbariyê
û evîndariyê
bêhn li min diçike
pişt li min xûz dibe
dil li min zîz dibe
di nav êş
hêrs û tirs
û bêdengiya xwe de
difetisim
wekî ku ez
ne ji te
ji zikê janê çêbûbûm
êşan
bi awirên zexelane
ez ji paş ve
xençer kirim
hevsarê xemgîniyê
xistin stûyê
hêviyên min
û ronahiya fanosa
pêşeroja min
li min reş kirin

dayê
ez niha
ji piyala hesretkêşan
keserkêşan
û serxweşan
hêstirên dilê te
vedixwim
û her roj
bi zindîbûna xwe re
dimirim
li ber dîwarên
kolanên hinavê min
yên bēnavnîşan
kêlê gora min datînin

Xizan Şilan
Stockholm
2005-06-09

Vejandina dîroka rasteqîn pirtûka Rohat Alakom

“Arîstokratên Kurd: Torin”

Nêrînên giştî

Zorbeya lêkolînên li ser dîroka Kurdistanê di nav çarçoveyên “fesal” de dimînin, ango raberzînên wan li ser bûyer, kesayetî û rewşa siyasî ne. Ev nêzîkbûna teng bersiva pîrsa sereke nade: Kîjan bîngêhên dîrokî ji hebûna dirêjxayan ya kurdan re bûne misoger? Bê ku dîroka kûr ya Kurdistanê vekolînin, siyasatmedarên kurd û biyanî wê der-dora çareserîya kêşeyan biçin û bîn, wê pêşveçûnan bikin cangoriyên teoriyên giştî û wê di nav dirûşmeyên vala de armancên kurdan veşêrin. Mînakên van dirûşmeyan li ber çavan in: Biratiya kurd û tirk, yekîtiya gelên misilman, federalîzma erdnîgarî, mafên kêmnete-weyan, krîterên Kopenhagenê... Mixabin, ji van bêkêrtir jî hene.

Ji aliyekî ve, şaşiyên siyasî hene û ew şaşî ji zanîna kêmtên. Ji aliyê din ve, rûreşîya berhîngaran bi mebest tiştan destpeçe û tevlihev dike. Lê ji bilî van herdu tengasiyan, îdeolojiya lîberalîzmê rê li ber şirovekirina berdewamiya dîrokî (bi înglîzî *continuity*)

digire. Îro ramana lîberalîzmê cihê xwe di gengeşeyên teorî de girtiye û kartekîneke mezin li ser pêvajoya siyasî ya navneteweyî dihêle. Lewma mirov dikare hebekî li ser vê pîrsê raweste.

Lîberalîzm bala xwe dide sedema pîrsgirêkan (ji bo çareserîya dadmendî) û berjewendiyên aliyan (prensîpa bazara azad di siyasatê de). Aloziyeke here mezin ya nêrînên lîberal ev e, ku deriyên sembolîk û giyanî nayêne vekirin. Di çavên lîberalan de, bawerî, wateyên çîvanokên gelan, peywendîya di navbera dîroka bûyî û dîroka şirovekirî de û bi giştî her tiştêkî mecazî ne hêjayî sohbetê ne. Lê belê, mînakên neteweyên curbicur dibêjine me, ku ev deriyên girtî dikarin nasnameya serzemanî (transtemporal) biafirînin û bibin sekoya konseptên serbestiyê. Ji ber vê yekê çêtir e, eger em di warê hêmanên sembolîk ya Kurdewariyê de agahdartir bibin. Hizrdarên lîberal wan hêmanan yekcar li ber çavan nagirin. Nemaze çunke ew ji xwe ne lîberalên Kurd in.

Lê ramaneke xerabkar heye, ku hên berî liberalîzmê xwe di nav sedsala 20an re bera kiriye û bûye prensîpa jiyana navdewetî. Û bi vî awayî jî bûye sedema kerasetên mezin. Ev raman daxwaz dike, ku çareserîya hemû pirsên nav(neteweyî) li ser bingeha qanûnan pêk be, herçend ev qanûn li gor kar û berjewendiyên desthilatdaran hatine afirandin û bi destê wan têne parastin.

Berpirsariya dîroknasên kurd

Pirsa sereke, çima kurd cewawerekî dîrokî ye, gelek tişt di nav xwe de veşartine. Eger em vê xalê bidin ser hev û berbiçav (konkret) bikin, dîroknasên kurd divêt hinde tiştên bingehîn bê tirs û şerm bi qelem bikin:

- Zimanê kurdî xezîneya ferheng û rêzimanên hem ber-Hindo-Ewropî, hem jî yên din ji herêmê ye;

- Dîn û olên kurdan bi şeweyeke belî (çi erdnîgarî, çi jî li gor pergalên aynî) digihîjine çavkaniyên dînen cîhanî;

- Çivanokên kurdan bi kêmanî herêmî ne, lê ne dûr e, ku di koka xwe de serborîya mirovahiyê bi xwe re kaş dikin;

- Qeraçiyên (li hinde herêman jî wan re dibêjin «mirtiv», jî peyva «mirtib») Kurdistanê bermayiyên vê pela mezin ya koçkirina qeraçiyên ji Hindistan heta Ewropayê ne. Balkêş e, ku pisporên qeraçiyên basa 500 peyvên kurdî di zimanê wan de li Ewropayê dikin; beşek

ji wan - mîna gaziya "lê-lê" - ketiye nav zimanên gelên Rojhilata Ewropayê;

- Bê Cihûd - ango yahûdiyên Kurdistanê - wateya dîroka vî gelî kêm tir dibe;

- Rojhilatzanê mezin Vladimir Minorsky di çavkaniyên serdema Selaheddînê Eyûbî de nîşan dide, ku hên wê demê basa kurdîtiyê - wek hesteke taybetî - dihate kirin;

- Ji Şerefxanê Bedlîsî em fêr dibin, ku netewîtiya derebegî ya kurdan di sedsala 16an de wisa xurt bû, ku ev êdî çend sedsal in, ku ew kolneder e (Şerefxanê Bedlîsî).

Bi ya min be, di nivîsên li ser dîrokê de, xalên weha, yên ku berdewamiya dîrokî û xwezanîna kurdan berpa dikin, gerek e bibin armanca serpişik. Mebesta dawî ev e, kudêlîveyên siyasemedarên kurd bêne firehkirin. Çûnke - li dij cîhanbîniya liberalan - netewe ne mîna komeke lîstokvanên şetrencan e û ne jî civakeke jiberxwederxistî ye (bi înglîzî imagined community).

Bingeha fikira neteweyî li dema navîn, hebûn û xwezanîna çîna arîstokratî bû. Ev çîna ne li ba hemû neteweyên hebû, yên ku îro bûne xwedî dewlet. Lê rista vê çîna bi reçek di nav kurdan de belgeya kûraya dîrokbûna kurdan e. Ji ber vê yekê lêkolîna Rohat Alakom «Arîstokratên Kurd: Torin» hêja ye, ku ji aliyê Kurdan û xêrxwazan ve bibe sedema raberzînen bi nirx.

Naveroka pirtûka Rohat Alakom

Hêz û giraniya pênuşa birêz Rohat Alakom hên di vê têbîniya wî de xuya dike, gava ew karnameya xwe wek „*cerbandina dîrokê*“ bi nav dike. Bi vê gotinê ve, ew rexneyên zanistî dipejirîne (bervajî helwêstawan rewşenbîrên kurd, yên ku rexnegirtinê wek pelamareke li dijî namûsê mêze dikin).

Hêjayî gotinê ye, ku ev pirtûka 14mîn ya pisporê dîrok, wêje û civaka kurdan birêz Rohat Alakom e. Ev hejmarê han bi serê xwe - eger em xebata wî ya giştî jî li ber çavan bigirin (gotar, konferans, danûstandinên bi awayên din) - keda Rohat Alakom jî bo kurdzaniyê eşkere dike. Her weha, ev lêkolîna teze diyar dike, ku lêkolîner metoda xebata xwe bi keresteyan gihandiyê asteke profesyonel ya navneteweyî. Bi biryareke rast, birêz Alakom, jî ber taybetmendiya Kurdistanê, çavkaniyên devîkî û nivîskî hevber

kirine û ew bi kûrayî şirove kirine. Her wisa wî analizên xwe sipartine dokûmentên osmanî û rûsî, lêkolînên kurdologên navdar mîna Vladimir Minorsky, Emînê Evdal, Elena Vasilieva, Ismail Beşikçi,

Cerkez Bakayev, Michael Chyet û gelekên din. Pirtûk bi du zimanan di weşanxaneyê Apecê de hatiye weşandin: kurdî (% 75) û tirkî (% 25). Dabeşkiriya lêkolînê bi kurdî wisa ye: **Pêşgotin**; *Çend Rûpel ji Dîroka Serhedê; Torin Kî ne; Komên Torinan; Mezinên Torinan; Coxrafiya Torinan; Notên Binî (Jêder) û Al-*

bûma Torinan (digel wêneyên balkêş). Belê, Rohat Alakom bîbliografiyê berfireh bi rêz kiriye, lê xwezil di kutasiya pirtûkê de *Index* (nîşana têgîn, nav û yekîniyên erdnîgarî digel rûpelan) jî hebûya.

Naveroka pirtûkê zahf dewlemend e. Her pirseke şirovekirî me nêzîkî rastiya têgihîştina dîrokê dike. Ne dût e ku hinde dîroknas kêmasiyeke metodologî têderbixin:

Pirtûk ne tevaya pêvajoya arîstokrasîyê li Kurdistanê şirove dike û belkî bisînorkirina navê wê mîna "Arîstokratên Kurd li Serhedê" wê dirûsttir bûya. Lê ez bi xwe digel biryara birêz Alakom heşmendîm, gava ew navekî weha giştî dide lêkolîna xwe. Çima? Ji rûpelên pirtûkê eşkere dibe, ku di gelek tiştan de arîstokratên Serhedê rêberên seranserî Kurdistanê bûn:

„Bi kurtî mirov dikare bêje ku di nav kurdên hemû Kurdistanê de, kurdên ku cara pêşîn nasiya xwe dane çanda Ewrûpayê... û bûne nîv-ewrûpayî ev tebeqeya torinan bû. Mirov dikare mezinên Torina Serhedê bi *Kurdên Ewrûpayî* bi nav bike... Wan zarokên xwe li Rûsyayê dane xwendinê, zarokên wan hînî rûsî û zimanên mayî bûne. Piraniya mezinên torinan bi zanebûn û kiryarên xwe ve navdar bûne. Vê navçê li ser prosesa *medenîbûna* (sîvîlbûna) kurdan bandoreke mezin hiştiye“ (rûpelên 35-36).

Bi saya vê lêkolîna mijara basê, emê jî bizanibin, ku herêma Serhedê – bi nav û fûnksiyona xwe ve - xwe-diya berdewamiya dîrokî ye. Em bala xwe bidine çar vedîtînen birêz Alakom yê bi çerxên cure-cure ve girêdayî:

„Destana bîzansî ya bi navê *Digenis Basileios Akritas* di derbarê mîrekî sînorparêz de hatiye nivîsîn... Ev kesekî bavmisilman bûye. Diya

wî jî jineke yûnanî bûye... Çawa tê zanîn li derdorê sînoran hertim çandên cihê hebûne... di nav hev de çandên nû, yê têkel (tevlîhevbiyî) pêk dianîn... Vê yekê bi salan û bi sedsalan ajotiye û bandora xwe ser çanda kurdan jî hiştiye. Çandeke têkil li Serhedê pêk hatiye“ (rûpelên 16-17).

„Leşkerên kurd carina li Serhedê ji bo parastin û hin caran jî ji bo firehkirina sînorên osmanî, îranî û rûsî xwe di nav gelek şeran de dîtine. Wan wek leşkerên sînoran şer kirine. Ji wan re bi latînî *militēs limitanei* û bi tirkîya osmanî *serhad kulu* hatiye gotin. Peyva *serhad* wek peyveke dîrokî ji bo deverên Qers, Agirî, Wan û Muşê hatiye bi kar anîn“ (rûpelên 17-18).

„Dema mirov wan peyvên ku ji rûsî ketine zimanê kurdiya vê navçê berçav dike, mirov dibîne ku ev peyv di wan salan de nîşana malhebûnê, kêfxweşiyê, rehetiyê û arîstokrasîyê bûne... peyvên rûsî cara pêşîn saya tebeqeya Torinan ketine nav kurdiya vê deverê. Ev babeta weke babeteke sosyolojiya zimên gelek bala mirov dikişîne“ (rûpela 36).

„Di dokumanekê de (Nîzamnâmeya Îdara Eşîrên Kurd) çawa diyar dibe, Rûsyayê xwastiye nîv-otonomîkê bide van eşîrên kurd yê ku di nav sînorên wan de diman“ (rûpela 41).

Her weha, Rohat Alakom çivan-okeke di derheqa Siltan Silêmanê Osmanî de jî bi qelem dike, ya ku rista bêhempa ya sînorvanên kurd nîşan dide.

Bi dû re, lêkolîner bibîranîna kurdan ji hêla Marx û Engels ve jî dixê nav pirtûkê. Ev belgeyeke baş e – ji ber ku dîrkozanî ye û li derveyî mercên îdeologî dimîne.

Ji ber babeta pirtûkê etîmologiya (dîroka peyva) *torin* jî bala xwendevanan dikişîne. Belê, çîneyetîya arîstokrat di nav kurdan de weha zengîn û rengîn bû, ku di zimanê me de gelek têngînên ji bo arîstokratan hene. Ji xwe birêz Alakom vê yekê bi nimûneyên Serhedê dixê nav pirtûkê (ji rûpela 30an de u wê de). Belê, eger em agahiyên lêkolîner serzêde bike, ew dibe mijareke bê serûbin: Navên giştî (mîna *dûdmanza*, *asîlzade*, (bi) *reçelek* û *cindî*), peyvên berbiçav (wek *axa* û *beg*) û tevaya hiyerarşîya desthilatdaran ji rojgare kevinare domandî (şah, padişah, *mîr* û heta dawiyê).

Li gor şirovekirina birêz Rohat Alakom (rûpelên 21-24an), gotina *torin* bi koka xwe digihîje toximê rind. Lê ya here giring ev e, ku birêz Alakom – wek dilsozê zanistê – vê peyvê digel têngînên hemwate ji zimanên Hindo-Ewropî (yûnanî, fransî, almanî, swêdî û yên din) hevber dike. Ew ronahiyê diavêje ser tiştê ku di zimanzanîyê de wek

“kategoriyên veşartî” (bi înglîzî *covert categories*) tê nasîn. Kategoriya veşartî hizra li piş peyvê dide xanê (mîna keke sade: Baran û barîn, ango baran tiştê e, ku dibare – di hinde zimanên din de jî wisa ye).

Bê guman, mirov dikare du-sê têngîniyên birêz Alakom tije jî bike. Wek mînak, peyva *berek* (klan) li ser rûpela 24an û wê de, ku bi rastî wan kesan nigar dike, yên ku ji bavekî hatine. Ez di vê baweriyê de me, ku ew ji peyva aramî (samî) - *bar* - hatiye. Eger wisa be, *bar* ketibe nav zimanê kurdî. Belkî mirov dikare têke bîra xwe, ku kurdologê hêja Oleg Vilchevsky digot, ku di navbera zimanê kurdî û zimanê aramî de pêwendiyê “întîm” heye. Wisa, di nav yahûdî û asûrî-kildanî-sûriyaniyan de jî êpêce navên klanan û paşnav bi *bar* destpê dibin. Wateya peyva *bar* jî zelal e - kur, law. Balkêş e, ku eger piraniya navên komên kurdan (*qebîle*, *hozî*, *eşîr*) ji erdnîgariyê tînen, navê berekan hem dikare bibe nîşana navçeyekê, hem jî dikare bighîje mirovekî.

Bi ser de, minê hîpotezeke din jî (ango fikireke bê belgeyên hişk) pêşkêş bikira. Navê Silîva li ser rûpela 27an bi qelemkirî jî belkî bi koka xwe digihîje Selîbî, ango Xaçparêzan. Ne dîr e, ku wate ew xaçparêz bûn, yên ku di vir re derbas dibûn û diçûne xaka pîroz, li dijî misilmanan şer bikin. Lewma ne behetî ye,

ku gava hinde ermeniyên Binxetê basa destana Xecê û Siyabendê Silîvî dikin, ew kurdan wek biraziyên xwe bi nav dikin (ango Siyabend mirovekî Selîbî-Xaçaprêz bû).

Ez jî mîna birêz Alakom dudilim, gava dixwînim, ku hemû arîstokratên kurd li Serhedê ji herêmên din hatine. Beşeke wan belkî ji herêmên kurdan yên din hatibin, çunke çûn-hatin di dîrokê de rewya ye. Lê divêt bê zanîn, ku li gor Minorsky û pisporên din, zorbeya arîstokrasiya Kafkasê – Gircistan, Ermenîstan û Azerbeycana îroyîn – bi kêmanî di sedsalên 8-13an de bi koka xwe Kurd bûn. Carinan ew di nav gelên din de - çawa jiyana arîstokratan vê yekê dixwaze – dibuhujîn (dihe-liyan), lê pirê caran kurdbûna wan diyar e. Lewma rewş berevajî xuya dike: Arîstokratên kurd li Serhedê beşeke mayî ji vê çîna mezin bû, ya ku di nav sal-zemanan re serperêstiya civakên ermenî, gurcî, faris û tirkên azerî hildabû ser milên xwe. Em dûr neçin û bi tenê bibêjin, ku kurdbûna zorbeya arîstokratên gelên Kafkasê hên di çavkaniyên kevinare de (ji hêla Ibn Xellîna ve û di çivanokên ermeniyên de) dihate eşkerekirin. Rista binemaliyên kurd – mîna Bagratî, Şeddadî, Merwanî, Rewadî û pêşiyên Sefewiyan - di dîroka herêmê baş tê zanîn û peji-randin.

Hêjayî gotinê ye, ku taybetmendiyêke çîna arîstokratên kurd li vê herêmê ev bû, ku ew bawermendên dîn û olên cewaz bûn, herçend carinan ji malbatekê jî derketibûna. Ji bona tîkiliyên di navbera malbatên arîstokratên kurd de û ji bona pirsar desthilatdariyê, dîn nedibû asteng. Vê kevneşopiya hewas toleransa torinên kurd li himber çandên din xurt dikir. Heta Vladimir Minorsky, bingeha dilronî, comerdî û mirovheziya Selaheddînê Eyûbî li cem pêşiyên wî li Kafkasê didît. Lê di dawiya sedsala 19an û destpêka sed-sala 20an de rewş hate guhartin û bi tenê arîstokratên kurd yên sunnî û Êzdî li herêma Serhedê mabûn. Birêz Alakom digihîje vî encamî:

„Çawa tê zanîn kurdên êzdî ji ber bawerî û dîtinên xwe yên oldarî gelek ezîyet, tade û lêdan dîtine. Ji wan pir malbat ji ber vê zilmê revîne, xwe avîtinê ber bextê Rûsyayê û li wir cîvar bûne. Dema mirov li rewşa van salan dinêre, mirov dibîne ku di navbera rûsan, ermenî, kurdên êzdî û Torinan de hevqirtinek pêk hatiye. Angorî rûsan vê yekê kurd ji fanatîzma dînî bi dûr dixist“ (rûpela 60).

Bi hevokerê gelemperî mirov dikare bibêje, ku tîkstên devîkî, belawbûna torinên Serhedê û agahiyên li ser binemaliyên dîdmanza - ev gişk xalên serkevtî yên pirtûka Rohat Alakom in.

Hinde serinc û amojgarî

Berî her tiştî, zimanê birêz Alakom li ser asteke bilind ya zanistî ye. Hevokên xweşik, zelal û babetî (ne zêde dirêj – ne jî pir sade û kurt) barê xwendevanan sivik dikin. Yanê ev pirtûk bi xwe dibe belgeya vê yekê, ku îro bi kurmanciya Jorîn lêkolînên dîrokî yên hemdem dikarin bêne avakirin, weşandin û xwendin. Lê belê, li vir jî di kêmanî hene: Yan tîpa “ş” diyar nake (bê guman, ev şaşiya çapê ye), yan ergatîv ne bi rêk û pêk e, yan jî dewsa têgînên nûjen peyvên tirkî-erebî têne xebitandin. Ji bilî van tiştan, daxwazeke giştî (ji hemû rewşenbîr û zimanzanên kurd) ev e, ku di kurmanciya jorîn de qanûneke xişplane bê pejriandin: Bila navên biyanî (madem alfabetî me latînî ye) bi cureya xwe ya orîjînal bêne nivîsîn. Li vir em dikarin çav bidin zimanên din yên Hîndo-Ewropî (beî her tiştî înglîzî, fransî, almanî, îspanî û îtalî) û navên biyanî wek xwe binivîsin (mînakê here diyar: Marx – ne Marks).

Serinca duyemîn jî ev e, ku wê gelek baş be, eger di dawîya lêkolînên dîroknasên kurd de kurteencamek (*summary*) bi înglîzî yan fransî bê amadekirin. Me divêt-nevêt, îro înglîzî û fransî bûne zimanên sereke ji bo lêkolînên humanîter. Bê guman, ji bona bandora praktîk li ser kurdan û pisporên tirk, beşa tirkî di pirtûka *Torin* de gelek di cih de ye. Nemaze ji ber ku mijarên li ser herêma Serhedê û dîrokbûna kurdan derewên dagîrkeran eşkere dikin. Lê bila li ber çav bê girtin, ku îro % 83 ji weşanên duniyayê bi înglîzî ne. Eger naveroka pirtûkên wisa hema li ser du-sê rûpelan bi înglîzî jî bê amadekirin, emê hemû dîroknasên xwedî nav û deng, hemû xwendevanên balkêşdar ji xwe re qazanc bikin.

Bi vê pirtûka *“Aristokratên Kurd: Torin”* ve birêz Rohat Alakom gaveke pîroz avêt, ji bo ku em bi xwe, ji bona xwe û li ser asta hemdem û zanistî rabirdûya xwe binasin. Bangewaziya fîlosofê navdar jî ev bû: *„Pêşî xwe binase“*.

„AĞITLAMA- ŞİİR“ İN SESİ

BEJAN MATUR'LA KONUŞMA

Sevgili Bejan, öncelikle belirtiyim ki, bu konuşma bugüne kadar seninle yapılanlardan biraz farklı olacak. Çünkü, şiirin bütüncül bir irdelemesinden çok, içinden geldiğin Orta İtalya'daki Alevi Kürt toplumuyla şiirin bağı ve bu bölgenin özgül koşulları üzerinde yoğunlaşmak istiyorum.

– Herşeyden önce şunu sormak istiyorum. Yalnız şiirlerinde değil, yazılarında da tam bir imgesel-şiirsel anlatım kuruyorsun. Bunu neye bağlıyorsun, başka bir deyişle bunun sırrını açıklar mısın?

– Öncelikle ben bir şairim. Şiir büyük bir kıskançlıkla hayatımdaki yerini korumaya, biricik olmaya uğraşırım. Böyle olunca meylettiğim diğer tüm uğraşılara şiirin derin gölgesi düşüyor. Gazetede yazılarımda bana has bir söyleyişten söz ediyorsanız eğer, bu tasarlanmış, karar alınmış bir üslup arayışından değil, baktığım dünyayı o kelimelerle algılıyor olmamdan kaynaklanıyor. Yani yazılarıma konu olan dünya ve o dünyanın hikaye-

rine baktığımda öyle görüyorum. Ve tabii bir gazeteci yahut sosyal bilimci olmadığımı göre yazılarımda şiirin etkisinin görülmesini doğru da buluyorum.

– *Toplumsal ortamla sanatçı, sanatçıyla sanat ürünü arasında bir diyalektik birlik ve kanbağı bulunduğunu biliyoruz. Nitekim sende de farklı bir coğrafya, farklı bir mekân, farklı bir aidiyet; dolayısıyla farklı bir üslup ve farklı bir söyleyiş özelliği var. Şiirlerinde hem yöre halkının burukluğunu, hem de Kürt kılımlarının rayhasını tadar gibi oluyoruz. Bunu nasıl açıklarsın?*

– „Burukluk“ dediğiniz şey aslında varlığa içkin bir durum. Bu anlamda gündelik siyasetin dilinden uzaklaşıp insana felsefi düzlemde baktığınızda onun varlığına içkin bir yalnızlık, hüznün görürsünüz. Dinlerin, felsefenin derinde aradığını, psikolojinin ontolojik bağla açıkladığını, siyaset toplumların hayatıyla sınırlandırarak anlamaya çalışır. Aslında soru aynıdır.

„neden varım?“ Doğduğum topraklara ve o topraklarda varolan topluluklara baktığımda hep köklerle ilgili sorular belirir zihnimde. Bu soruların kaynağını nerede aradığınızla ilgili olarak hüznünüz de artıyor yahut azalıyor. Şiirimde yer eden „kavim“ duygusundan söz ederek taşan hüznün biraz da bu söylediklerimle ilgili olarak düşünülmesi.

– Biraz daha açacak olursam, senin şiirini biraz ağıtılama- türkölere benzetiyorum. Şiirinde bu düşünsel ve duygusal dokuyu oluşturan nedir sence?

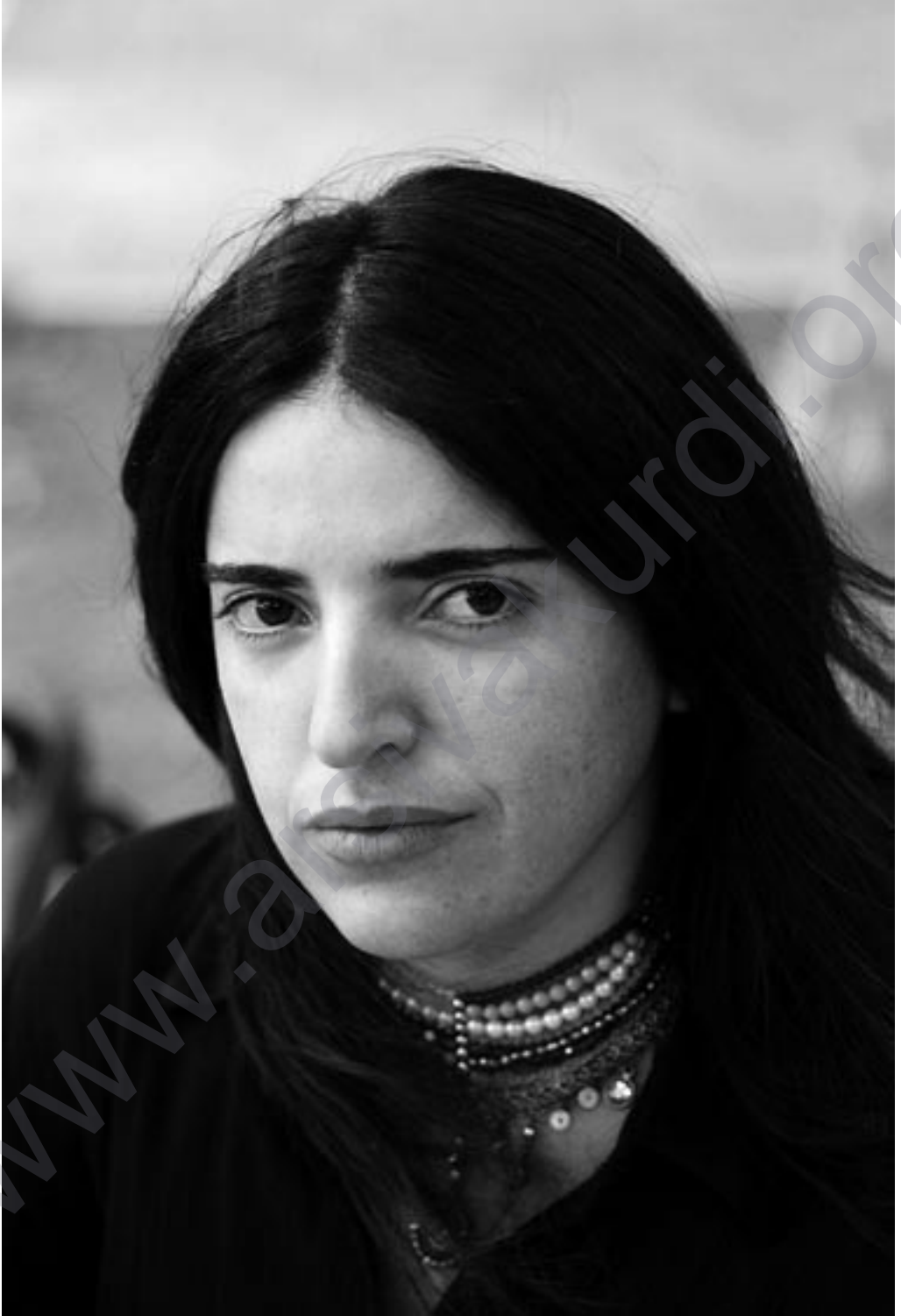
– Bir şair dile ve dilin seslerine en üst düzeyde duyarlı bir varlık olarak içine doğduğu dünyanın seslerine, o seslerin toplamını oluşturan folklorlara yabancı kalamaz. Adına sembol repertuarı dediğimiz bu birkimin şiire yansması kaçınılmaz. Şunu söyleyebilirim: folklor malzemesinin dönüşmesi, dilin içinde eritilerek yok olması ve dile tadını, cinini katması anlamında önemli. Bu nedenle Folklorlara açık göndermeler yapmıyor, bundan bilerek kaçınıyorum. Diğer yandan çocukluk yaşantılarının bilincimde birkirindiği atmosfer bir biçimde dizelerime sızıyor. Edebiyatta özgünlüğün „ bir yer duygusunu“ okura geçirebilmekten kaynaklandığını düşünürüm hep.

– Alevi/Kürt kökenli bir şair olduğun biliyorum, zaten sen de yeri geldikçe bunu vurguluyorsun.

Bu „azınlık içinde azınlık“ kimliği nasıl etkiledi seni?

– Yazı insanın kendisine dışarıdan bakmasının bir aracı olduğuna göre, bir yazar için, bu kadar çeşitli kökler barındıran bir kimlik yapısı avantaj olabilir. Kimliğiniz doğallıkla sizi merkezin dışında tutan öğelerden kuruluysa aidiyete ait sorular -ki yazının en temel konusudur- kendiliğinde kapınızda belirir. Sahte aidiyetlere hevesli biri için dahi böylesi bir kimlik yapısı onu gerçeklik, samimiyet zeminine çekecek bir sigorta görevi görür. Böylesi bir sigortayı ben gerçeklik arayışında olmasını hayal ettiğim edebiyat için son derece önemli buluyorum. Günümüzde pek çok yazarın biyografisine baktığınızda çeşitli etnik kimliklerden oluşan bir kolaj görürsünüz. Yani yazısına kaynaklık edecek, edebiyatını besleyecek bir kök arayışında herkes! Kök galiba sahtesi en çok sırtan, şu hayat-taki en önemli şey!

– Bir konuşmanda; literatürde Orta İç- Toroslar olarak nitelendirilen Maraş bölgesinde yaşayan farklı etnik toplulukların gerçekte hiç bir zaman tam olarak kaynaşamadıklarını, dahası adeta bir yama gibi durduklarını ve birbirlerini birer „yabancı“ gibi gördüklerini söylüyorsun. İlginç bir gözlem bu. Buna ilişkin düşüncelerini biraz daha temellendirebilir misin?

Bejan Matur

– Maraş Türkiye'deki çoğu yer gibi çeşitli farklı gurupların yan yana karışmadan yaşadığı bir şehir. Tarihsel birkimi etnik köken anlamında Türk, Alevi-Kürt ve Ermenilerden oluşuyordu. Ermenilerin tehçir edilmesiyle bölgeye yerleştirilen en önemli iki gurubu kfkasya kökenli Çerkes ve Çeçenler, Balkan kökenli adına „muhacir“ dediğimiz topluluklar oluşturuyor. Birbirlerine karışmadıkları doğru, fakat bu sadece Maraş'a özgü bir durum mu emin değilim. Türkiye'nin pek çok yerinde bu böyle. Diğer yandan Maraş'taki Alevi-Sünni karşıtlığını bugün dahi belirleyen tarihsel neden şöyle yorumlanabilir:

Şah İsmail-Yavuz Selim karşılaşması. Yani Dulkadir oğulları beyliğinin yönetiminde Türk yoğunluklu Maraş'a Şah İsmail'in ordusuyla yürümesi o bölgede yarı göçebe halde yaşayan kürt alevi aşiretlerine bir bilinç kazandırıyor. Bugün hala o bölgede benimde aralarında büyüdüğüm aşiretlerde bir İran şii etkisi görülüyor. Alevi deyişlerinin çoğunda şii teolojisinin izleri sürülebilir. Bu keskin ayrımın etkileri bugün de alevilerin sünniler karşısındaki konumunu belirliyor.

– *Sanatta ve kültürde yöreselden ulusala, oradan evrensele giden bir çizgi bulunduğ u açık. Buna*

rağmen, geçmişte mahalli kültürün önemi yeterince algılanmıyor, dahası küçümseyiyordu. Şimdilerde bu konuda bir açılım sözkonusu. Senin bu konudaki düşüncelerini öğrenebilir miyim?

– Yerel Evrensel tartışmasından uzun bir dönem entellektüel hayatımızı belirleyen „batılılaşma“perspektifi oldu. Yani tanımlanmış yerleşik bir batı karşında ona benzediğini daha fazla kanıtlayabilmek için ona ait değerler evrenselmiş gibi algılayan bir doğ u. Halbuki gelenekle doğru bir ilişki kurmanın, geleneği yeniden üretmenin de mümkün olabileceğinin işaretlerini veriyor sözünü ettiğiniz durum.

Modernleşme sorunu salt bir modele dayanarak onun değerleri üst ve everenselmış gibi algılayarak yaşandığında boşlukları da beraberinde getiriyor. Halbuki „aslında ne olduğ un“dan hareketle yola çıkarsan yolunun başlangıcında duran mahalli kültür bir zenginlik, bir hazine olarak kendisini açıyor size. Diğer yandan çağdaş sanat tanımı gereğ i folklordan ibaret kalamayacağına göre:Yerel malzemeyle ne yapacağımız onu nasıl bir üst aşamaya taşıyacağımız konusunda yöntem arayışlarına sınır konamamalı diye düşünüyorum.

ANKARALI KÜRT CEMALİ'YE AĞIT

Birnebûn Dergisi'nin 25. sayısında Ankaralı erdemli kabadayı Kürt Cemali'nin acılı yaşamını, Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı*'ndan giderek irdemiş ve „*Keşanlı Ali Mi, Kürt Cemali Mi?*“ sorusunu ortaya atmıştık. Çünkü H. Taner'in sözkonusu tiyatro eserinde anlatılanın tümünün, Ankaralı Kürt Cemali'nin yaşamı olduğunu tanıklarıyla göstermiştik.

Sözkonusu yazımızı okuyan **Serdar Uçar**, ölümünden sonra Kürt Cemali üstüne yakılıp, Urfalı ünlü Kürt sanatçı **Nuri Sesigüzel** tarafından 45'lik plağa okunan aşağıdaki ağıtı bize gönderme inceliğini gösterdi. Sözkonusu ağıtın söz ve müziği **A. Nail Bayşu'** ya ait. Önceki yazımıza bir ek olarak bu ağıtı da vermeyi uygun buluyoruz.

Ankaralı Kürt Cemali'ye Ağıt

*Kaderin böyleymiş ağlama ana
Cemal'in belendi al-kızıl kana
Dört tane yavrumu bıraktım sana
Layık mıdır felek, bu ölüm bana*

*Ben ölürsem bağlatmayın başımı
Arkadaşlar diksin mezar taşıma
Annem silsin gözlerimin yaşını
Dertli yazın mezarımın taşını.*

RESSAM FİLİZ ATEŞ İLE SÖYLEŞİ

Konya ilinin, Kulu ilçesine bağlı Karacadağ Kasabasında beş çocuklu çiftçi bir ailenin 4. çocuğu, ilk, orta ve liseyi yine aynı kasabada bitirdi. Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim bölümünden başarılı bir dereceyle mezun oldu.

Üniversitedeyken birçok karma resim sergisine başarılı öğrencilerin yer aldığı sergilere fakültenin seramik bölümündeki özel projelerle, Isparta'nın Aksu ilçesinde kültür bakanlığı bünyesinde başlatılan arkeolojik kazı çalışmalarında görev ve yer aldı. 1,5 yıl Konya-Kulu'da vekil öğretmenlik yaptı. Bu arada Düden Gölü Festivali bünyesinde Kulu'da 2 kişisel sergi açtı. Yine 1,5 yıldır özel atölyesinde resim çalışmalarına devam etmektedir.

Filiz Hanım klasik bir soru: Resim nedir? Ressam kimdir?

– Resim hayatın çerçevesidir. Ressam ise çerçevesiz hayata ruh verendir.

Küçük bir kasabada yetişmene rağmen başlangıç nasıl oldu, nelerden etkilendin?

– Başlangıç ilk olmanın ilginçliği kadar ilginçti. Çocuk yaşta, duygularımın karşımdaki insana elelebile tutuşmadan yoksun, ortak tek bir noktaları olmayan, ayrılmak için bir araya gelmiş ve yine aynı şekilde benim aldığım bir kararla bitiveren bir akraba evliliği. Ardından yaşanan durumun maddi değil manevi bedelinin ağır olacağı bir

süreç, formalite evliliğin hiç olmamış bir versiyonu gibi. Ki toplumun böyle bir karar, insana bakış açısı ayrı bir tartışma konusu. Başlangıcı sağlayan bu bedeli ödememeye direnişti, nedeniyse hiçbir şey yaşanmamasına karşılık manevi bir çöküş olmadı bende, ailem bütünüyle destekledi kararımı ve yol başladı. Selda arkadaşımın o ışığı iyice göstermesiyle de yol artık umutta taşıyordu. Yazarlar şiir, roman, hikaye dili ile mesaj verir veya kendilerini ifade ederler, resmin dili nedir? Resmin dili, ressamın fırçayı tuval üstünde en iyi şekilde dans ettirmesidir. Evrensel bakış açınız ne derece geniş bir birikim içeriyorsa fırçanızdan akan her çizgi

o olgunlukta belirir ve mesajınızı en doğru şekilde ortaya koyar.

Bir ressam temayı nasıl işler?

– Ressam temayı hissettirmedeği sürece başarılı bir yapıtı ortaya çıkamaz. Yaptığım her resmin içine girdim. İçine girdiğimi hissettiğim her resim mutlu etti. Hüznü, acıyı yansıtsam da, bunu doğru bir üslûpla ortaya koyduysam eğer bu hüznünde olsa ortaya başarılı bir eser çıkmışsa işte benim mutluluğum bu oluyor.

Küçük bir kasabada ressam olmanın, bayan ressam olmanın bizim toplumumuzda, küçük yörede avantaj ve dezavantajları var mı? Sanatsal anlamda yaptığım çalışmalar adına yurtdışında yaşayan son jenerasyonun yabancılaşmasının asıl tamam olmasından kaynaklı avantaj, yalnız

gelişim adına dezavantajları da çok. Bayan olarak sadece resim değil, ne yaparsanız yapın halâ bayanın çalışma hayatında yer alması aşına bir durum değil. Kadın, toplumda sadece kendinden bekleneni uygulayan bir varlıkken, konuşan, başarılı, üreten, kendini ifade etmekten çekinmeyen kısacası bir erkekle eşit konumda yer almak. Ki yadırganması doğal, gerçi tamamen olmasada takdirde görüyor. Asıl dezavantajım ilk olmak, insanlar burada resimle ilk kez tanışıyor ve zaruri bir ihtiyaç olmayışı da daha anlamsız kılıyor. İnsanımız yemedikleri, üzerine halı gibi basıp gezmedikleri, giymedikleri, takıp takıştırmadıkları yani gösteremedikleri hiçbir şeyi anlamazlar, anlayamazlar. Her şeyin ilkinde olduğu gibi zaman gerekli ve ne anlam ifade ettiğini bilmelerini sağlamak adına ki görevse elbette her sanatçıda olduğu gibi sanatçıya, buradaysa bana düşüyor bence.

Vekil öğretmenlik yaparken birden bire atölye açıp asıl mesleğe atıldınız, sorunlarınız neler oldu?

– İnsan asıl meslekte başarı sağlar, sorunlardan ziyade insanlar uzun süre şaşkındılar zaten, bu ne ya! dediler, hangi ihtiyaçlarını karşıladığının hesabını yaptı birçok insan, ne olduğunu öğrenmekten çok. Her anlamda atölye açmamda en etkili olanlar hatta yaşadığım acabaları kafamdan silen Dr. Mehmet Özsoy ve vekil öğretmenlik yaparken dostum ve yine aynı okulda

vekil öğretmenlik yapan Gülşirin arkadaşım oldu, hayatımdaki bu ilkin de başrollerinde onlar oldu.

Buradaki çalışmalar sizi tatmin ediyor mu?

– Sipariş usulü olduğu için manevi bir tatmin olmuyor özel sanatsal çalışmalarım dışında. Yalnız şunu belirtmekte fayda var, her sipariş değil, gerçekten farklı, sanatsal anlamda ve kendi dallarında uzman insanlardan aldığım siparişler bana büyük haz veriyor, diğer türlüyse 1,5 yıl olmasına rağmen maddi ve manevi büyük bir gelişme var, bu da burası için ilginç ve yeniliğe açgöz anlamına da geliyor.

Bildiğim kadarıyla önemli derecede portre, manzara sattınız. Daha çok talep hangi çalışmalara oluyor. Bunun halk kültürü ile alakası var mı?

– Tabi ki var. Talep gurbetten memleket hasretini gösteriyor. İnsanlar sadece dağının eteğindeki köyünü çizdirip alırken bile birazda hüznle karışık gurbete yol alıyor. Bu beni de hüznlendirmiyor değil. Portrede genelde ihtiyar yada yitirdikleri anneanneler, dedeler, babaanneler oluyor.

Bu iki yıl içinde resmi geliştirmeye veya topluma bu sanat dalında bir şeyler verme konusunda düşünceleriniz?

– Geliştirmeden ziyade toplumun sanata bakışına dair çalışmalara ağırlık

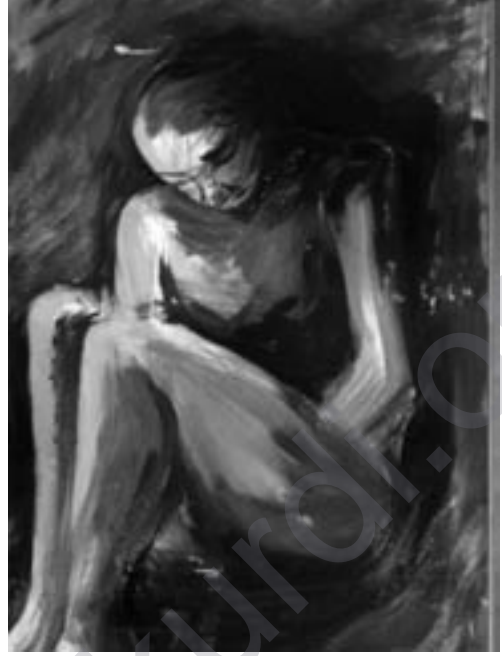

verdim. Çevre düzenlemesine dair hala yaptığım, Kulu Belediyesinin de işbirliği ile yaptığım trafolar üzerinde Düden Gölü'nün önemini de aynı zamanda kavranmasına yönelik kuş resimleri yaptım. Kulu ve çevre köylerin olumlu tepkileriyle karşılaşmak gerçekten güzeldi. Komik şeylerde oluyor, çocuğa somutu bilirken sadece soyutu anlatmak gibi idi resim. Niçin yapıyorsunuz, bunlar cevabında bile zorlandığım sorulardı, aynı zamanda beklediğim.

Çalışmalarınızda karşılaştığınız sorunlar oldu mu?

– Yaptığım resimlere bilinçsiz yapılan müdahaleler rahatsız ediyor tabi. İnsanımız sipariş usulü resim yaptırırken kompozisyon kurallarını, renk düzenlemelerinden habersiz, ay

şurada eşek, yanında at, tavuk, inek, koyun, keçi derken doğal özgün bir kareden ziyade, hani hadi herkes toplansın fotoğraf çekeceğiz diye herkesin aynı duruşta poz vermesine dönen saçma bir resim yaptırдықlarından habersiz, eee tabi ortaya doğadaki her şeye toplanın da poz verin dercesine karmaşık gözü rahatsız eden resimler çıkıyor. Koyun sürüsü olsun ama bütün koyunlar poz verir gibi baksın diyen bile oldu da kadını koyun poz veren bir hayvan değildir diyerek iki gün ikna etmeye çalışmışım. Portre yaptırmak isteyen birine de yağlı boyamı, karakalem mi yaptıracağını dediğimde aldığım cevap, karakalem mi, fotokopi çektirsem aynı şey demişti. İşte bu sorular bazen sıfırdan başlamak gibi geliyor ama insanlar olayın bir fotokopiden ötede bir şey

olduğunun en azından farkına varıyor, bunun ayırımını verebilmekte güzel.

Mesleği geliştirme konusunda projeleriniz var mı?

– Akademik bir kariyer söz konusu, bunun yanında da Kulu adına yurtdışında sergi projeleri var. Resimden anlamayanların merak edip geleceklerini düşündüğüm sergilerden ilgi duyan belli bir kesim vardı. Halktan talep yok denecek kadar azdı ama ikincisi fena değildi hem acı hem buna da şükürdü.

Sohbetiniz için teşekkür ediyorum. Bundan sonra ki çalışmalarında başarılar diliyorum.

– Ben teşekkür ederim. Dergi çalışmalarınızda başarılar dilerim.

ELBİSTAN – PAZARCIK YÖRE TARİHİ VE KÜLTÜRÜ ÜSTÜNE

İçtoroslar Kürt Aşiretlerinin Tarihçesi

Biliniyor ki, bizim bölge Kürt toplumu, Kürdistan anakarasından koparak süreç içerisinde bu bölgelere gelmiş bir toplumdur. Benim belirlemelerime göre, bugün Orta Anadolu Kürt yerleşimi yedi ana Kürt yerleşim bölgelerinden bir tanesidir. Aslında daha Selçuklular döneminden başlayarak Kürdistan anakarasından, ana coğrafyasından hem Batıya doğru hem de Doğuya doğru Kürt akınlarını, Kürt göçlerini görüyoruz, gözlemliyoruz. Fakat bu göçlerin en yoğunlaştığı dönem Hilafetin alındığı dönemdir.

Yavuz Sultan Selim döneminde yani 16. yüzyıl başlarında Hilafet alındığında Dersim Eyaleti bugünkü Tunceli'yi, Elazığ'ı, Sivas'ın önemli bir bölümünü, Malatya'nın önemli bir bölümünü, Bingöl'ü ve Erzincan'ı kucaklayan büyük bir eyalet idi. Kasr-ı Şirin Antlaşması'na kadar yani 1638'de 39'da yapılan, Osmanlı-İran arasında yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşmasına kadar

bu Dersim bölgesi Safevi toprağıydı. Bu, şu açıdan önemli; Alevi Kürtler'de şöyle bir yanılısma var, şöyle bir yanılı var. Derler ki bir bölümü "Biz Horasan'dan gelmişiz, Tırkıkx." Şimdi bu, biraz devletin propagandalarının ürünü, biraz da bizim dedelerin, pirlerin bu propandaya âlet olmalarının, bilinçsiz bir biçimde âlet olmalarının ürünü olarak kitlede yer etti, insanların bilincinde yer etti. Onlara sorsanız, Horasan neresi, Horasan'ın bugünkü etnik yapısı nedir, demografik yapısı nedir deseniz, hiçbir şey söyleyecek halleri yok. Bu Horasan toplumu ne zaman oluştu, bu gelişler nedir, ne zaman olmuş bu gelişler deseniz hiçbirinin ciddi bir bilgi verecek hali yok. Oysa bugün bile Horasan'da 2 milyon civarında Kürt yaşıyor. Asıl oluşum nasıl olmuş? Demin söylediğim gibi, İslamiyetin bu coğrafyaya yayılmasıyla ve çelişkilerin artmasıyla birlikte göçler başlıyor. Biliyorsunuz ki Kürt toplumu göreceli olarak İslamiyet'i geç kabul eden toplumlardan biridir. Çünkü İslamiyet'ten önce Zerdüştilik diye, Mazdekçilik diye yaygın bir dini vardı Kürtlerin. Bundan dolayı da İslamiyet'e en çok direnen unsurlardan

biriydi. Fakat Halife ordularının, o kaynağını şiddetten, kandan alan saldırıları sonucunda İran coğrafyasıyla birlikte Kürdistan da yenilgiye uğradı ve önemli ölçüde İslamiyet orada yaygınlaştı.

Dikkat ederseniz ilk Kürt yazılı edebiyat ürünü 7. yüzyıla aittir ve bu yazılı edebiyat ürünü Halife ordularının Kürdistan'da, Kürt toplumunda yaptığı kırımlar, kıyımlar anlatılır. İslami anlayışa uygun olarak kadınlara kızlara nasıl el konduğu, erkeklerin nasıl katledildiği, kitapların nasıl yağmalandığı, tarihi yerlerin, ibadet yerlerinin nasıl yağmalandığı anlatılır bu ilk şiirde. Bu nedenle Kürtlerin İslamiyet'i kabulü oldukça sancılı olmuş, bu sancılı dönemden başlayarak sağa-sola, belli bölgelere göçlerin olduğunu gözlemliyoruz. Fakat göçlerin en yoğun olduğu dönem, demin söylediğim Halifelik dönemidir. Çünkü Halifelik'le birlikte Hanefi Müslümanlığı devletin esas dini olarak ve resmi ideolojisi olarak alındığı için, İran'da da İslamiyet Şiilik versiyonu ile ortaya çıktığı için, o zamanki adıyla Rafizi, Kızılbaş, Ahlê Hak, Ali-İlahî Kürt toplumu ne batıda Osmanlılara yaranabilmiş, ne doğuda Şiiliği din olarak seçen Safevilere yaranabilmiş. Bundan dolayı bunların tepişme bölgesi içinde kalmış. Bundan dolayı da bu tepişme süreci içerisinde bu Alevi Kürt aşiretlerinin yoğun olarak batıya ve doğuya aktığını görüyoruz.

Horasan Olgusu ve Alevi Kürtler

En yaygın akışlardan birisi 17. yüzyılın başında yaşanıyor. 17. yüzyılın başında Büyük Şah Abbas, I. Şah Abbas döneminde, demin söylediğim gibi, Dersim bölgesi hâlâ Safevilerin elindedir, Safevi toprağıdır. Şah Abbas kuzeyde, İran'ın kuzeyindeki Sünni Özbekler'in ve Sünni Türkmenler'in güneye sarkmalarını, güneye inmelerini önlemek amacıyla Dersim bölgesinden 10 bini aşkın Kızılbaş Kürt aileyi Horasan bölgesinde konuşlandırıyor, sınır muhafazasına memur tayin ediyor. Bazı kaynaklarda 10 binden fazla, bazı kaynaklarda 5 binden fazla aile denir buna. Bunlar o bölgeye yerleştiriliyor. Dikkat edilirse, Kızılbaş Kürt oldukları için kuzeydeki Sünni Özbek ve Sünni Türkmenlerin İran'a saldırılarının, güneye akmalarının önlenmesi amacıyla Horasan bölgesinde sınır muhafazasında görevlendiriliyor, konuşlandırılıyor. Fakat Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla birlikte Dersim bölgesi Osmanlılara geçince, Safeviler döneminde buradan oraya sürülmüş olan, mecburi iskana tâbi tutulmuş olan bu ailelerden önemli bir bölümü, binlercesi tekrar eski yurtluklarına geliyorlar, Dersim bölgesine. Çünkü artık bu bölge Osmanlı toprağıdır. İran'ın elinden çıkmıştır. Bu nedenle Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan sonra yine Horasan'dan Dersim bölgesine yoğun bir göç vardır. Ama bu göç, buradan oraya gidenlerin tekrar göçüdür. Yani

Horasan'dan bir gelme olgusu var, ama bu, buradan gidenlerin geri dönüşüdür. Bugün de Horasan'daki aşiret konfederasyonları yapısına bakarsanız, iki büyük aşiret konfederasyonu var. Birisi Çemişgezek Konfederasyonu, diğeri Şadlu Konfederasyonu'dur. Bir de bağımsız aşiretler var bunların yanısıra. Çemişgezek biliyorsunuz Dersim bölgesindedir. Şadlu da yine Şadyan aşiretinden, büyük Şadyan aşiretinden adını alan ve giderek büyüyen, konfederasyon haline dönüşen bir isimdir.

Aşiret yapısına bakarsanız bu benzerliği açıkça görürsünüz. Özellikle ben Alevi Kürtlerin bu konudaki zaafını da bildiğim için, içinden gelen bir insan olarak, Horasan'a ayrı bir bölüm ayırdım Alevilik ve Kürtler kitabımda. Orada bu konular anlatılıyor. Horasan'ın demografik yapısı nedir, din-inanç yapısı nedir, aşiretlerin yapısı nedir ve tarihteki göç olgusu nasıl yaşanmış, onlar burada anlatılıyor. Aşiretlerin yapısına bakarsanız Horasan'la Dersim bölgesi aşağı yukarı bir elmanın iki yarısı gibidir. O kadar benzerlikler var aşiretler arasında. Bu da o göç ve geri gelişle ilgili bir olgudur.

Sinemilli Aşireti ve Komşuları

İşte gerek, özellikle Yavuz Sultan Selim dönemindeki katliamlar (kaynaklarda sayısı 50 binden fazla olan, çoğu kitapta 40 bin diye geçer, halbuki birinci elden, olayın içinde yaşayan tarihçiler sayının 50 bini mütecaviz olduğunu, 50 binden

fazla insanın katledildiğini söylerler o katliamda, Çaldıran'a giderken.) sırasında yaşanan bu çelişki dolayısıyla oradaki Alevi Kürt aşiretlerinden önemli bir bölümünün batıya doğru aktığını görüyoruz. Tedricen batıya doğru göçtüğünü görüyoruz. Sözgelimi bizim yörenin en yaygın aşiretlerinden biri, benim de mensubu bulunduğum Sinemilli aşiretinin bugün Dersim bölgesinde Sinemilli Baba adıyla hâlâ ocağı var. Bundan hem Nuri Dersimi sözeder çalışmalarında, hem geçmiş Osmanlı kaynaklarında bunlardan sözedilir, hem de geçmişte o bölgede valilik yapan Ali Kemali'nin Erzincan Tarihi'nde anlatılır. Odönemlerde Sinemilli Baba Ocağı'nın hükmettiği köylerin adları da verilir. Oradan dikkat ediyorsunuz, o bölgeden Elazığ'a, Erzincan'a geçiyorsunuz bir Sinemilli akışı var. Oradan Malatya'ya geçiyorsunuz bir Sinemilli göçü, akışı var. Oradan Maraş'a geliyorsunuz, bakıyorsunuz bir Sinemilli akışı var.

Sinemilli aşiretinin kökeni konusunda değişik tevatürler var. Bu konuda, sadece Sinemilli değil, bunlar henüz çok aydınlığa ulaşmış konular değil, açık söylemek lâzım. Hâlâ çok ciddi araştırmaları gerektiriyor, çünkü bir yandan bizim büyüklerimizin, atalarımızın, dedelerimizin, babalarımızın sözlü yaşattığı bilgileri alacağız, ama bunları tarihsel kaynaklarla test edeceğiz. Tarihsel kaynaklarla test edilmeden, belgelerle, bilgilerle, bulgularla test edilmeden bu sözlü bilgiler bizi çoğu kez yanılgıya götürebilir.

Benim tespit ettiğim kadarıyla kaynaklardan biri Nuri Dersimi'nin eserleridir. Biliyorsunuz Osmanlı döneminde Aşiret Mektebi'nde okumuş sonra veteriner doktor olmuş, hem Osmanlı döneminde, özellikle de Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında Sivas, Malatya, Elazığ bölgesinde görevler yapmış, dolayısıyla o bölge aşiretleriyle ilgili de epeyce bilgiler verir. Özellikle Hatıratı'nda verir. Onu da ben Türkçeleştirerek, sadeleştirerek, notlayarak ve resimleyerek yayınlamıştım 92 yılında. O söylüyor sözgelimi, yani bu Dersim'den gelme olgusunu söylüyor; aynı zamanda Sinemilli ile Alhas'ın kardeş aşiretler olduğunu söylüyor. Bunların aynı zamanda, Atmi aşireti ile de akraba olduklarını söylüyor Nuri Dersimi.

Bir başka önemli kaynak olarak, ilk kez benim Amerikan Kongre Kütüphanesi'nden buldurarak getirdiğim bir kaynak var. Türklerin İngiliz casusu ya da Lawrenc'i dedikleri Binbaşı Noel var. Şimdi Osmanlı yenildikten sonra İngiliz Binbaşı Noel gelip çeşitli Kürt örgütleriyle ve Osmanlı yöneticileriyle görüşüyor. Ve özellikle Fırat'ın batısındaki Kürtlerin, yoğunlukla Alevi Kürtlerin eğilimlerini belirlemek amacıyla, yani bunların eğilimleri nedir, Osmanlı yenilmiş, bunlar nasıl bir eğilim içerisindeler, kiminle birlikte olmak istiyorlar, sonra galip devletlere karşı tutumları nedir gibi konuları irdelemek amacıyla yanına Celadet Bedirxan, Kamuran Bedirxan ve Ekrem Cemil Paşa'yı da alarak 17 kişilik

bir kabile halinde, Diyarbakır'dan girip oradan Antep'e, Adıyaman'a, oradan Maraş'a ve Malatya'ya kadar uzanan bir mihverde bir inceleme gezisi yapıyor.

Bu gezi ve notları, 1919'da yapılan bu gezinin günlüğü 1920'de Bağdat'ta yayımlanıyor. Bu bizim tarihimiz ve etnolojimiz açısından çok önemli bir kaynak. Bunu ben Avrupa'nın hiçbir kütüphanesinde bulamamıştım. Amerikan Kongre Kütüphanesi'nde bunu buldurdum, getirttim. İngilizce'den Türkçe'ye çevirttim. Bunun aşiretlerle ilgili olan bölümünü, dönemin Hêvi gazetesinde 17 sayıda tefrika olarak, notlayarak yayımlattım.

Bu İngiliz araştırmacı, Kürtçe de biliyor kendisi, inanın bizim aşiretlerle ilgili en ayrıntılı bilgileri ilk defa veren adam. İşte, bir Kürt aydınıyla Batılı arasındaki farkı koymak açısından da bu önemli. Bu 17 kişilik heyetin içerisinde üç tane Kürt aydını var. Bunlar kendi anılarında birkaç sayfada geçiştirip bitiriyorlar bu geziyi, bu söylediğim geziyi. Yani Maraş'ı da Malatya'yı da Adıyaman'ı da Antep'i de içine alan bu geziyi birkaç sayfada bitiriyorlar. Halbuki İngiliz aydını bunu bir kitap boyutunda yayımlıyor. Adam nelere dikkat etmemiş! Bir defa halkla rahat diyalog kurabilmek için adam önce Kürtçeyi öğrenmiş, daha Güney Kürdistan'dayken. Gelmiş burada İstanbul'da da Kürtçe dersleri almış. Onun ötesinde, o bölgede bütün Kürtlerin önde gelen aşiret reisleriyle, ağalarıyla görüşmeler yapmış. Mesela o zaman Sinemilli aşiretinin ağası konu-

munda olan Tapo Halil Ağa ile görüşüyorlar. Engizek Dağları'na çıkarak. Engizek Dağları'nda yaylağı var Tapo Ağa'nın. Ve orada bizzat görüşmeler yapılıyor; onun onuruna halk dansları, govendler çekiliyor. Turalar, sinsin oyunları bilmem neler düzenleniyor. Aynı zamanda görüş alış-verişinde bulunuyor. Adam her gittiği yerde bu aşiretin kökeni konusunda neler biliniyor, aşiretin adı nerden geliyor, etimolojik kökeni nedir, bu aşiretin tarihi nedir, bu aşiretin para birimi nedir, inançları nedir, hangi lehçeyi kullanıyorlar, ondan sonra ağırlık ölçüleri nedir konularına varıncaya kadar bizim işimize bugün yarayacak birçok önemli bilgiler veriyor. Bizim halihazırda önemli kaynaklarımızdan biri de budur. Bunun aşiretlerle ilgili bölümünü, çıkacak kitabıma belge olarak koyacağım. Yani bütünüyle bunlar ayrı ayrı irdelenmeyi, incelenmeyi gerektiren hususlardır. Gerçekten Sinemilli ile Alhas kardeş aşiretler mi? Birlikte aynı yerden mi çıkmışlar? Bir iddia da bunların Atmi aşiretinden koptukları biçiminde. Başka bir iddia, bunların kardeş, akraba aşiretler oldukları biçiminde. Nitekim o bölgede bunların hepsi yanyana yaşıyor dikkat ederseniz. Yani Sinemilli aşireti olsun, Alhas aşireti olsun, Atmi aşireti olsun bunlar yanyana yaşıyorlar. Bir bölümü Malatya'ya kadar yansıyor. Bugün Malatya'da da Sinemilli aşireti var, Malatya'da Atmi aşireti de var. Daha sonra bu coğrafyaya geldiğini bildiğimiz ayrı aşiretler de var, Koçgiri gibi, Ginyan aşiretleri gibi. Onların tarihlerini biz göreceli olarak

daha iyi biliyoruz. Çünkü bunların geçmişi, o bölgeye geliş 19. yüzyılın sonlarına dayanıyor çoğunun. Hatta 20. yüzyılın başında gelenler var. Son Dersim Katliamı ile birlikte gelenler tabii ki bunun dışında. Ama bilinen bir şey varsa, o coğrafyanın en eski yerleşikleri arasındadır bizim bugün bildiğimiz Sinemilli, Alhas, Atmi, Rışvan, Kürecik ve benzeri aşiretler. Kürecik aşiretlerini biliyorsunuz Harunuşağı, Bekiruşağı, Kepezuşağı, Çerkezuşağı ve Balyan aşiretiyle, bütün bunlar o bölgenin en eski yerleşikleri; bilinen en eski yerleşikleri. Ama, dediğim gibi, daha sonra Kürdistan'ın diğer bölümlerinden, başta Dersim olmak üzere ya da Sivas bölgesi olmak üzere, o bölgeye gelen bazı unsurlar var. Yine sözgelimi bugün Gürün'ün bazı köyleri var. Bilirsiniz Gürün'ün bazı köyleri, Sivas'a bağlı, bunlar çoğunlukla Elbistan ve Kürecik kökenlidir, Elbistan ve Akçadağ kökenlidir. Benim de bizzat bildiğim aileler var, o tür köylüler var. Çok ilginç, bunların geçmişi, oradaki geçmişleri, mesela Gürün'e bağlı Alacamezar köyünü al ya da bir başka köyü al, bunların oradaki geçmişleri yüz yılı geçmiyor. Neredeyse bütünü asimile olmuş. Bugün Kürtçeyi bilmiyor, hiçbirisi Kürtçe konuşmıyor. Çok ilginç! Çok enteresan!

Bu süreç, egemen kültürden yana olan bu süreç, aslında çok geçmişte başlamış. Benim Alevilik ve Kürtler kitabımda 19. yüzyılda Malatya, Sivas bölgelerinde inceleme gezileri yapan Batılı gezginlerin ve Batılı misyonerlerin

birçok raporları var. Kitaplarda açıkça söyleniyor, daha 19. yüzyılın ortalarında Kürtçe bilmeyen, Alevi kökenli Malatya ve Sivas'taki birçok aşiretin, boyun, köken olarak Kürt olduğunu, fakat özellikle de ovaya inenlerin erken asimile olduklarını, gelenek-görenek olarak dağlık bölgelerde yaşayan Alevi Kürtlerden hiçbir farklarının olmadığını, ama bunların önemli ölçüde asimile olduğunu, bazı yerlerde iki dili birlikte kullanmaya başladıklarını, bazı yerlerde Kürtçeyi unutmaya başlayıp Türkçeye yöneldiklerini vurguluyorlar. İlginç bir belirleme.

Cumhuriyet'le Yoğunlaşan Asimilasyon

20. yüzyılın başında özellikle Cumhuriyetle birlikte bu daha da yaygınlaşıyor. Bu, yasaklama ve asimilasyon politikaları dolayısıyla daha ileri düzeylere varıyor.

Gerek İttihat döneminde gerek Cumhuriyet tarihi döneminde yönetimlerin gözlerini özellikle çevirdikleri bölgelerden biri Fırat'ın batı bölgesidir. Yani Fırat nehrinin batı bölgelerindeki Kürt aşiretleridir. Birçok gizli belgesini yayımladığım Atatürk'ün danışmanlarından Prof. Hasan Reşit Tankut diye bir şahsiyet var. Kendisi de Maraş'lı Sünni Türk bir aileden gelmedir köken olarak. Bir Osmanlı subayının oğludur. Öksüz kalmıştır. Kalaycık köyünde dört yıl Büyük Kalaycıklı Seydo Ağa'nın evinde yetiştirilmiş, büyütülmüş, dört

yıl boyunca korunmuş, daha sonra sahip çıkılarak okutulmuş bir şahsiyettir bu Profesör Hasan Reşit Tankut. 1925 Kürt İsyanı'ndan sonra Şark İlleri Asayiş Müşaviri olarak atanmıştır Kemalist yönetim tarafından. Şark İlleri Asayiş Müşaviri'yken 1927'den itibaren etno-politik inceleme raporları veriyor sürekli yönetime bu kişi. Ben bu raporların önemli bir bölümünü Kürdoloji Belgeleri'nin birinci cildinde yayımladım daha önce.

Tabii gizli rapor olduğu için daha objektif. Zaten devlet erki gizli planda itirafçı ve kabulcu, açık planda inkarcı ve redcidir. Gizli planda herşey açık açık söyleniyor. Orada şu öneriliyor: Fırat'ın batısında bulunan, göreceli olarak dağınık olarak yaşayan Kızılbaş Kürtler asimilasyona öncelikle tabi tutulması gereken unsurlardır, diyor. Daha 1925 Şark Islahat Planı'nda da bu var. 1925'te hazırlanan gizli Şark Islahat Planı'nda bu açık açık söyleniyor: Fırat'ın batısında göreceli olarak dağınık yaşayan, daha çok Türklerle komşu olan Alevi Kürtlerin öncelikle asimile edilmesi konusunda açık hükümler var, belirtiler var. Birkaç nedenle diyorlar; hem onlar göreceli olarak daha dağınık yaşıyorlar, ikincisi Türklerle komşu, üçüncüsü de Kızılbaşlıklarından dolayı okumaya daha yatkınlar diye de görüş getiriliyor, ki doğrudur. Kürdistan'ın diğer parçasının daha sonra asimilasyona tabi tutulması gibi bir öneri getiriliyor. Şimdi bütün bu etkenler tabii var. Bazılarının iddia ettiği gibi, bu hiçbir zaman da

gönüllü bir asimilasyon olmadı. Bir sürü katliam, bir sürü tenkil, bir sürü tedip, bir sürü yasaklamadan sonra artık bu asimilasyona gönüllü asimilasyon herhalde denemez. Her neyse.

Gelinen noktada önemli bir kimlik kaybı da yaşandı, önemli bir kültürel kayıp da yaşandı. Ama yine geldiğimiz noktada, özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme sürecinde olduğu bir dönemde, bu süreç bizim açımızdan bir dönüm noktasıdır, çok önemlidir. Bakın 1994'te ben Kürt Halk Türküleri kitabından mahkum olurken, 2004'te beni mahkum eden devlet kötü de olsa, eksik de olsa TRT'de bir Kürtçe yayın başlatmak zorunda kalıyor. Bu eski politikaların, red ve inkâr politikalarının, o konuda tükürülen tükürüğün yalanması anlamına gelir. Bu sürecin önünde durulamaz.

Eğer Türkiye Avrupa'ya eklemelenmek istiyorsa, ki hep iddiası 19. yüzyılın ortalarından beri, Türkiye'nin yüzü, Osmanlı devletinin yüzü Batı'ya dönüktür, bizim yüzümüzü çevireceğimiz başka bir bölge yoktur. Eğer Türkiye Batı'ya entegre olmak istiyorsa, Avrupa Birliği'ne girecekse, açıktır ki AB'nin kriterlerine ayak uydurmak zorundadır. Bunlar bir zorunluluk olduğu için değil, çağdaş veriler olduğu için, demokratik veriler olduğu için, hümaniter veriler olduğu için de buna ayak uydurmak zorundadır. Bu çerçevede Kürtlerin de kimlik haklarının kabulü, Kürt kimliğinin yasal güvence altına alınması, onların anadilde eğitim de dahil kültürel haklarının, demokratik

haklarının tanınmasıyla bu mümkün olacaktır, olabilecektir. Başka türlü mümkün değil. İşte bu noktada, hepimize aynı zamanda görevler düşüyor. Şimdiki gibi böyle sahte yöntemlerle değil, işte zorluklarla bilmem dershanenizi açın, işte Kürtçeyi kendi kendinize öğrenin biçiminde değil. Böyle eğitim hakkı olmaz. Nitekim tek tek zorluklarla açılan o dil kursları da kapanıyor, dikkat ederseniz. Nasıl kapanmasın ki? Sen Kürtçeyi hayatın diğer alanlarında uygulayamazsan, örgün eğitimde Kürtçe eğitim almazsan; dilini geliştiremezsen devlet eliyle, devlet okulları yoluyla, oradan alacağın Kürtçe'yi, paralı alacağın Kürtçe'yi hiçbir yerde kullanamazsan elbette hiçbir cazibesi kalmaz. Adam bir de tutuyor ondan dolayı vergi veriyorsa devlete, adam elbette sürdüremez. Bundan dolayı da dikkatli olunması gerekiyor. Bu gidilen süreç, Kürtlerin de, bir bölge olarak bizim toplumun da, bizim yöre insanlarının da lehinedir, lehine bir süreçtir. Bizim de bu süreci çok iyi değerlendirmemiz gerekir. Yarın birgün, dediğim gibi gerek Kürt toplumuna, gerek Türkiye toplumuna, gerek insanlığa katkı anlamında, bizim de bu insanlara vereceğimiz bir şeyler olmalı.

“Maraş Kürtçesi” Söyleminin Sakıncaları

Bir başka şeye dikkatinizi özellikle çekmek istiyorum, geçmişten beri karşılaştığımız bir hususa. Bazı cahil Kürt aydınları, “Maraş Kürtçesi” diye bir bölgenin Kürtçesini küçümsemeye

kalkışırılar. Bu, büyük bir hata, son derece büyük bir hata. Bir defa bu cahilliği gösteren kişilerin hiçbirisi gerçek anlamda dilci değil. Ben önce Türkologum, sonra Kürdologum. Şimdi bakın ben size bir şey söyleyeyim. İçinde bulunduğumuz şu ortamda bazı kelimeler söyleyeceğim. Bunların hiçbirisi Türkçe değil. Söylüyorum: Masa, Türkçe değil. Kağıt, Türkçe değil. Kitap, Türkçe değil. Mikrofon, Türkçe değil. Tavan, Türkçe değil. Taban, Türkçe değil. Ampul, Türkçe değil. Lamba, Türkçe değil. Sandalye, Türkçe değil. Ayna, Türkçe değil. Çerçeve, Türkçe değil. Cam, Türkçe değil. Şişe, Türkçe değil. Daha sayayım mı? Resim, Türkçe değil. Pano, Türkçe değil. Aklınıza ne gelirse buna benzer.

Şimdi Türkçe değil diye bir Türk dili yok mu? Elbette var. Uluslararası ölçütler, bilimsel ölçütler bir dilin kelimelerinin yüzde 25'inin o dilin özgün kelimeleri olması koşuluyla onun bağımsız bir dil olmasını getiriyor, gerektiriyor. Katıksız, etkilenmemiş, başka dillerden kelime ithal etmemiş ya da ihraç etmemiş hiçbir dil yoktur dünya yüzünde. Ve verilen ölçüt, bir dilin yüzde 25 kelimesinin o dilin özgün kelimeleri olması koşuluyla bu dilin bağımsız bir dil olmasını getiriyor. Bundan dolayı.. şimdi bunu söyleyince bazı arkadaşlar "Peki yav, Türkçe diye bir dil yok muymuş" diyorlar. Yo, var elbette Türkçe diye bir dil.

Bunu şu nedenle söylüyorum, Kürdistan'ın diğer bölümlerinde

yaşayan arkadaşlar oradaki Kürtçenin, sözgelimi Doğu Kürdistan'dakiler Kürtçe'nin Farsça'nın ne kadar etkisinde kaldığının farkında değiller. Zaten Kürtçe ile Farsça kardeş olduğu için oradan bir kelime almayı, kelime ithal etmeyi gayet olağan görüyor ve bunu yadırgamıyor. Güney'deki Kürtler, Arapça'dan önemli ölçüde etkilenmiştir. Gerek din yoluyla gerek bilim yoluyla, tarihten bu yana Arapça oldukça etkili olmuştur. Aynen Osmanlı'nın diline egemen olduğu gibi. Türk Selçuklu Devleti denen devletin resmi dili Farsça'ydı. Bu devletin bilim dili Arapçaydı. Bu devletin hukuk dili Arapçaydı. Ve çok uzun süre, bölgenin egemen dilleri ve kültürleri Osmanlı'nın hayatını o kadar kuşattı ki, bugün Osmanlıca denen dil, dörtlü karma bir dildir. Başta Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe dillerinden oluşan karma bir dildir. Zaten o nedenle de Kürtler bunu kendinin de dili olarak, ortak dil gibi görmüşlerdir, mütala etmişlerdir ve öylece benimsemişlerdir bu Osmanlıca'yı.

Şimdi bu arkadaşların şöyle bir zararı oldu. Şimdi bir arkadaş Maraş bölgesinden, bizim bölgeden bir kişi Kürtçe konuşmaya başlayınca onunla alay etmeye kalkıştı böyleleri. Kendisinin Kürtçesinin ne kadar Arapça'nın etkisinde olduğunun farkında değil. Ya da öbür taraftakinin ne kadar Farsça'nın etkisinde olduğunun farkında değil. Cahilane bir tavırla "O Maraş Kürtçesi! Siz de Kürtçe mi konuşuyorsunuz." diye küçümseniyor? Şimdi, Maraş

Kürtçesi denen Batı Fırat Kürtçesi'nin içine Türkçe ile komşu olduğu için bir takım Türkçe kelimeler girmiştir. Türkçe de devletin ortak dili olduğu için herkes o kelimenin Türkçe olduğunu bilir, ama o kelime gerçekten Türkçe midir, değil midir bilmez o kadarını. Şimdi ben demin saydım, kitap deyince sen kitap dersin, pırtuk demezsen de kitap dersin, o "yav Türkçe konuştu" der. E kitap Türkçe değilki Arapça. Sen kağız ya da kağıt dersin, kağıt dersin, o yine Türkçe konuştu sanır. E Türkçe değil ki kağıt. Mikrofon, Türkçe değil ki. Ya da işte demin saydım, sıraladım bir sürü şeyleri. Türkiye'de egemen dil, resmi dil Türkçe olduğu için, kendisi de, herkes de Türkçe bildiği için, Kürtçe'nin içine sen bir Türkçe kelime katınca "o Türkçe karıştırdı" diyor. Halbuki kendisi de Güney'de ya da Doğu parçasında ne kadar Farsça ne kadar Arapça karıştırdığının farkında değil. Onu içselleştirmiş, onu Kürtçe'nin bir doğal parçası olarak görüyor. Bu büyük bir yanlış. Büyük bir yanlış. Yani şu söylense, ben ona hak vereceğim. Bazen Maraşlı arkadaşlarla konuşuyoruz, hiç yok yere, bizim o bölgede hâlâ kullanılan Kürtçe kelimeler yerine Türkçeleri kullanılıyor. Ben "deri bıgra" diyorum, "kapı kapatmışke" demedim hiçbir zaman, ya da denmez bizde. Deri de Kürtçe bıgra da, şimdi "deri bıgra" varken sen "kapı kapatmışke" dersin eleştiri konusu olursun. Kürtçe'de karşılığı bulunmaz ya da Türkçe'den başka türlü ithal edilen kelimeler olur, ki bunların bir bölümü zaten Türkçe

değil, bunu Türk nasıl kullanıyorsa ben de kullanırım. Lamba derim ben de, cam derim, çerçeve derim, çünkü bunlar hep başka dillerden Osmanlıca yoluyla bizim dilimize girmiş kelimeler zaten. Ama kendi bölgemin de Kürtçe karşılıkları varsa onu koyarım. Demek istediğim, bizim bölgede farklı bir kelime dile girince hemen dikkatlerini çekiyor, hemen eleştiri konusu oluyor. Halbuki Kürdistan'ın diğer bölgelelerinde konuşulan dillerin içerisine diğer dillerden bir sürü kelime giriyor. O, onun Kürtçe olduğunu sanıyor. Böyle bir yanılgıya düşmemek ve kendi bölgemizin Kürtçesinden korkmamak, kendi bölgemizin Kürtçesini konuşmaktan korkmamak, klamlarını söylemekten korkmamak, müziğini icra etmekten korkmamak lâzım. Ancak böyle ayakta tutulur, geliştirilir ve yaşatılabilir bu kültür.

Batı Seyahatnâmelerine Yansıyan İçtoroslar Kürtleri

Tarihle ilgili çok ayrıntılı bir irdelemeye girmeyeceğim. Demin söylediğim gibi, benim tespitlerime göre bizim bölge aşiretlerinin önemli bir bölümü 16. yüzyılda, özellikle Hilafet'in alınması ve çelişkilerin artmasıyla birlikte, bir mihver dahilinde Anadolu içlerine akmış. Demin de söyledim, Dersim eksenli bir akış bu. Hemen yanibaşında Erzincan, yanibaşında Elazığ -Sine-milli aşiretini onun için örnek olarak verdim-, hemen yanibaşında Malatya, hemen yanibaşında Maraş, ona eklem-

lenen Antep'e kadar uzayan bir mihver üzerinde seyreden bir göç yaşanmış. Ve bunlar bir bölümü yerleşik hayata geçmiş. Önemli bir bölümü yarıyerleşik olarak yaşamış. Yarı yerleşik nedir? Kışın belli yerlerde konaklayıp yazın yaylaklara çıkma biçiminde, ki çok yakın döneme kadar bu devam ediyordu biliyorsunuz. Yine çok yakın döneme kadar bazılarının da hâlâ göçebe aşiretler olarak yaşadıklarını görüyoruz.

Mesela, kitaplarımda ürünlerini yayımladığım 1906-7 yılında bizim bölgeleri gelip gezen Alman bilimadamı Dr. Hugo Grothe var. Hugo Grothe birçok fotoğraflar da çekmiş. Sözelimi Binboğalar'da ve Gavurgöl Yüzeradacıkları çevresinde yaşayan Kızılbaş Kürt kadınları dahil birçok resimler yayımlamış. O dönem kışın hâlâ kıl çadırlarda yaşayan Kürt aşiretlerine ilişkin fotoğraflar var. Şimdi normal yerleşik hayata geçen insanların kıl çadırlarda kışın yaşaması söz konusu değil. Yarı göçerlerde bu yaygındır, doğrudur, yani köyünde yaşar, yazın yaylaklara çıkar, eğer hoğlar yoksa kıl çadırlarda yaylaklar yürütülür. Fakat elimizdeki veriler, o bölge coğrafyasında yaşayan Alevi Kürtlerin önemli bir bölümünün geçmiş yüzyıllarda kışın o kışlaklarda yazın da yaylaklarda yaşadığını; evini, köyünü bırakarak yaylaklara çıktığını, çünkü yaygın geçiminin hayvancılık üzerine kurulu olduğunu, tarıma daha sonra geçildiğini, göreceli olarak hayvancılığa göre daha

geç tarımsal üretime geçildiğini ortaya koyuyor. Yine bizim o bölgeyi yaygın olarak yansıtanlardan bir tanesi de demin söylediğim Binbaşı Noel'dir. Binbaşı Noel de bizim o bölgeyle ilgili birçok fotoğraflar çekiyor ve kitabında bu fotoğraflara yer veriyor. Bunların da bir bölümüne ben çalışmalarında yer verdim. Enteresandır, Binbaşı Noel'in o seyahatine katılan, yani bizim o bölgede aşiret önde gelenleriyle görüşen o heyetin içinde fotoğraf çeken İngiliz fotoğrafçının torununu tespit ettim, torunuyla haberleştik. Kitapta yer verilen fotoğrafların en azından bir bölümünün laserkopilerini ya da filmlerini istedim kendisinden bu çalışma için. Fakat o da bu fotoğrafların önemli bir bölümünü Susan Meiselas adlı Amerikalı bir gazeteciye verdiğini bildirdi. Bu Amerikalı gazeteci ülkeye de geldi. Avrupa'yı gezdiği gibi ülkeye de geldi, bende de misafir oldu. Benden de bazı fotoğraflar istedi. Avrupa'daki arkadaşların önerisiyle gelmişti. Bunun "Tarihin Gölgesinde Kürdistan" diye bir albümü var. Albümün özelliği şu: Mümkün mertbe birinci elden fotoğraflarla, en eski fotoğraflarla Kürt tarihini anlatmak gibi bir amacı önüne koymuştu. Bundan dolayı Noel'in gezisinde çekilen fotoğraflardan bazılarını Amerika'dan irtibat kurarak İngiltere'den sağlamış ve o albümünde yer vermişti. Ben de kısmen bu albümden, kısmen Noel'in kendi kitabından aldım.

Ben kendi payıma, gerek Kürt kültürü, gerek Alevi kültürü gerekse

Türkiye kültürünün yanısıra kendi bölge kültürüne de katkıda bulunmaya çalışmaktayım. Söylediğim gibi salt Kürt Müziği kitabında 300 civarında bizim bölge klamına, stranına ilk defa notalı olarak yer verildiği gibi, o bölgenin govendlerine ilişkin incelemeler de var. Ve o bölgeden benim belirlediğim ne kadar govend varsa, onları da notaya aldirttum ve notalarını verdim. Aynı zamanda bölgedeki aşıkların resimlerine, bulabildiğim ölçüde yer verdim. Aklınıza kim gelirse, yani bilinen yaygın dedeler dışında, dedelerin Kurmancı parçaları dışında, Kör İbo'dan Kör Mısto'ya, yakın dönemden İsmail İpek'e varıncaya kadar bulabildiğim bütün kasetlerdeki Kürtçe klamları, stranları buraya kazandırmaya çalıştım notalarıyla birlikte. Alevilik ve Kürtler kitabımdaki bazı incelemeler doğrudan İtchoroslar bölgesiyle ilgilidir. Mesela yukarda anılan Alman araştırmacı Hugo Grothe, bizim köye de gelmiş 1906 yılında, bizim o bölge köylerini gezmiş. O köyleri "Die Kurden und Kızılbaşch" adıyla kendi kitabına almış, birçok fotoğrafa da yer vermiş. İlginç bir inceleme.

Maraş'lı Kürt Amazonu: Kara Fatma (Fataraş)

Kürt Kadını kitabı Türkçe'de yazılan ilk kapsamlı Kürt kadını kitabıdır. Kürt kadını tarih içerisinde ele alan ilk kitaptır. Bu kitabın bir özelliği şu: Kapakta yer verilen ve içerde işlenen temel kişi, Maraş'lı bir kadındır. Fataraş dediğimiz, tarihte Kara Fatma olarak

geçen ve Batı literatürüne Kürt Amazonu olarak çok önemli ölçüde yansımış bir Kürt kadınıdır bu. Sinemilli aşiretinden, Engizek dağlarında yaşamış, bugün de kendi adıyla hâlâ Nalê Fataraş, Paği Fataraş, Zeviyê Fataraş, Kanyê Fataraş adıyla, kendine izafe edilen yerler bulunan, bir Kürt kadınıdır. Kızılbaş bir Kürt kadını. Kürt kadını Batı literatürüne en çok sokan, birinci elden sokan kişi bu kadındır. Niçin? 1853-1856 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, ilk defa Batılı iki devlet de, Fransızlar ve İngilizler de Osmanlı'yla birlikte Ruslar'a karşı savaştılar. Yani ortak cepheli bir savaştır bu. İlk defa Osmanlı, Fransız ve İngilizler ortak cephe, ortak komutanlık altında Ruslara savaş açtılar. Tabii seferberlik ilan ediliyor, dört bir yandan gönüllüler isteniyor. İşte bu savaşa Anadolu'dan, Osmanlı'nın çeşitli memleketlerinden çeşitli gönüllü birlikler de gidip katılıyor, kendi askerleri dışında. Çeşitli birlikler katılıyor ama, bunların içerisinde Batılıların en çok dikkatini çeken, Maraş bölgesinden giden Kızılbaş Kürt bir kadının 300 civarında süvari ve piyadenin başında bu savaşa katılmasıdır. Bu çok dikkatini çekiyor Batılıların. O tarihte İstanbul adeta Batılıların bir üssü haline gelmiş. Askerler orada, komutanlar orada, subaylar orada, gezginler orada, gazeteciler orada, yani çok sayıda Batılı var orada. Dolayısıyla Fataraş'ın komutasındaki bu 300 kişilik birlik bütün bu Batılı aydınların son derece dikkatini çekmiş. Bundan dolayı öbürleri bir yankı yapmazken, Fataraş'ın komutasındaki bu

birlik müthiş dikkatlerini çekmiş. Bizzat Padişah Abdülmecit huzura kabul etmiş ve Fatareş bu birliđinin ve piyadelerinin başında İstanbul'da tur atmış. Bütün halk sokaklara inmiş. İşte Batılılar da bu ilginç kadını, "kadın savaşı" anlamında "amazon" olarak nitelendirdiler. Batı literatüründe, ya "Kürt kahramanı" diyorlar, ya "Kürdistan kahramanı". Osmanlılar "Kürt cengaveri" diyorlar. Aynı zamanda Batılılar "Kürt Amazonu Kara Fatma" diyorlar. Maraş'tan 300 kişinin başında ta İstanbul'a gelip orada gösteri yaparken ve gidip Kırım bölgesinde savaşa katılırken Fatareş'ı yansıtan on dolayında gravüre "Gravürlerle Kürtler" konulu albümümde ilk defa yer verdim. Hemen vurgulayalım ki, gravür deyip geçilmemeli. Gravürler, Kürt halkının görsel tarihidir. Bilindiđi gibi, fotoğraf yokken gravür vardı. 19. Yüzyılın ortalarından itibaren başladı, fotoğrafın serüveni. Ondan önce gravür vardı. Ondan sonra yine gravür vardı. Şimdi biz, halkımızın görsel tarihini bu gravürlerden öğreniyoruz. Burada Fatareş'in 10 tane gravürü var. Renkli gravürler başta olmak üzere, bunların tümü "Fatareş, Kara Fatma, Kürt Amazonu, Maraş'lı Kara Fatma" adlarıyla geçiyor. Fatareş'in Fransız, İngiliz, Avusturya, İsveç basınında çıkmış olan gravürleri veriliyor burada. Ve Kürt halkının görsel tarihi gibi Fatareş'in görsel tarihini de adeta ortaya çıkaran bir albüm bu.

Burada vurgulamak istediđim bir husus var. Florance Nightengel adına

Türkiye dahil dünyanın birçok yerinde hastahaneler var bugün. Fatareş kim peki? Bazı arkadaşlar, ta buralardan aradı beni. Bizim tarihimizi sen ortaya koymuşsun, diye duygularını dile getirdi. Biz işte böyle tarihimize sahip çıkmazsak bu tarih yok olup gidecek, kararıp gidecek bu tarih. Ondan dolayı bunlar çok önemlidir. Florance Nightengel'i bütün dünya bilir, Fatareş'ı kimse bilmez. Osmanlı döneminde, Osmanlı literatüründe bile Kara Fatma'ya dönük önemli şeyler varken, övgü yazıları varken, Cumhuriyet tarihi ile birlikte Fatareş yoktur artık. Kara Fatma var. Kim Kara Fatma? Milli Mücadele'de sırtında mermi taşıyan savaşı kadın. Halbuki esas Kara Fatma bu. Mesele ne? Kadın Kürt, kadın Alevi, Kızılbaş. Bunun kimliđini karartmak amacıyla Atatürk bütün savaşı kadın tiplerine Kara Fatma ünvanı veriyor. Kadının adı ne olursa olsun, aynen Mehmetçik gibi. Kadının adı Rabia ise de o Kara Fatma'dır, Sabiha ise de Kara Fatma'dır. Esas ona adını veren, savaşı tipine adını veren Kürt Kara Fatma'nın kimliđini karartmak için, Kara Fatma, savaşı kadına verilen bir ünvan olmuş sonra. Halbuki esas kaynađı, anası bu. İşte biz bunlara sahip çıkmaz, bunları gün yüzüne çıkarmazsak bunlar yaşamaz, kaybolur giderler. Ama şimdi inanıyorum ki, Kara Fatma'nın mücadelesi, Kürt kadınının yaşam serüveni ve aşiret yapısı burada görsel ürünleriyle ölümsüzleştiriliyor.

Mizgînî ji bo zarokan!

Kitêbek nû bi navê
Manga Sor birîndar dibe,
bi wêneyên rengîn,
bi kurmancîya şîrîn ji aliyê
weşanxana Apecê ve derket!

– Rojbaş Manga Sor. Îcar çi bû ye?
Çima tu vê roja xweş di axur de yî?
Manga Sor bi dengê hêdî got:

– Ez nexweş im.

Qiriko bi qîrîn got:

– Wey pûrtê min biweşe, te çi kiriye!
Wermeke mezin li eniya te çêbûye!

Manga Sor got:

– Erê, ka li vir binêre!

– Qirrr! Seran serê zikê te bandkirî ye,
çi bi serê te de hatiye?!

Li ser Manga Sor û Qiriko gelek pirtûk hene.
Yên din ên ku hatine wergerandin:

- *Manga Sor xwe hêl dike*
- *Manga Sor paqijîyê dike*
- *Manga Sor xwe xîj dike*
- *Manga Sor holikê çêdike*
- *Manga Sor hildikişe ser darê*
- *Manga Sor û Qiriko*

Edresa xwestinê;

li Swêdê:

Box: 8121, SE 163 08, Spånga/Sverige

Telefaks: 0046-(0)8-761 24 90

li Almanyayê

Muzaffer Özgür/Birnebûn

Postfach 900348, 51113 Köln/Almanya

Tabloyek ji Filiz Ateş